T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASI VE TÜRKİYE ÜZERİNE ETKİLERİ

Hazırlayan
Murat KONUR

2012-NİĞDE

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASI VE TÜRKİYE ÜZERİNE ETKİLERİ

Hazırlayan
Murat KONUR

Danışman
Doç. Dr. Mehmet ÖZEL

2012-NİĞDE

ONAY SAYFASI

Doç. Dr. MEHMET ÖZEL danışmanlığında **MURAT KONUR** tarafından hazırlanan **"Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye Üzerine Etkileri"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 07.09.2012

JÜRİ :

Danışman : Doç. Dr. Mehmet ÖZEL .....

Üye : Doç Dr Selim KILIÇ .....

Üye : Doç. Dr. Recep GİÇİK .....

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..... Tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet ÖZEL
Enstitü Müdürü

ÖZET

Çevre kirliliği; tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmesiyle tüm insanlığı tehdit eder oranlara ulaşmıştır. Bunun üzerine batılı ülkeler, Merkezi Nairobi'de bulunan ve kısa adı UNEP (United Nations Environmental Program-Birleşmiş Milletler Çevre Programı) olan bir teşkilat kurmuş ve çalışmalarına başlamışlardır. Çevrenin korunmasının, çevreye zararlı olabilecek etkileri önceden belirleyip, bu etkiler gerçekleşmeden önce müdahale etmek olduğunun bilincine varmışlardır. Çünkü çevre kirliliği önceden öngörülmesi gereken küresel bir problemdir.

Bu çalışmada Avrupa Birliği (AB) çevre politikaları ortaya konulmuş, AB üyeliği yolunda ilerleyen Türkiye'nin durumu AB ile kıyaslanmıştır. AB'ye üyelik sürecinde çevre politikalarımızın, uzun vadeli, planlı ve kararlı bir şekilde yürütülmesi, gelecek nesillere daha temiz bir çevre bırakılması açısından hayati önem taşımaktadır. Ulusal çevre mevzuatımızın AB mevzuatına uyumlu hale getirilmesi, aday ülke olarak yükümlülüklerimiz arasındadır. Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen olay, artık dünyanın bir başka yerinde etkilerini gösterebilmekte ve etki alanı sanılandan çok daha geniş boyutlara ulaşabilmektedir. Yakın zamanda Japonya'da yaşanan olay bu durumu açıklamaktadır. Çevrenin korunmasında merkezi yönetimin desteği ile birlikte yerel yönetimlerin çevre konusunda görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmeleri sağlanmaktadır. Böylece çevre duyarlılıkları ve halkın bilinçlendirilmesi sayesinde çevre sorunlarının azaltılması olanağı ortaya çıkacaktır. Ayrıca AB'ye uyum sürecinde gerekli yasaların çıkartılması ve yerel yönetimlere gerekli mali ve hukuki altyapıların hazırlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Kirliliği, Avrupa Birliği Çevre Politikası, Türk Çevre Politikası

ABSTRACT

EFFECTS OF ENVIRONMENTAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION AND TURKEY

Environmental pollution has begun to threaten all humanity in the process of transition from agricultural society to industrial society. Thereupon, western nations founded an organization the short name of which is UNEP (United Nations Environmental Programme-United Nations Environment Programme), in Nairobi and started working. They understood that it is important to pre-determine effects that may be harmful to the environment and intervene them before they happen. Because environmental pollution is a global problem that must be predicted.

In this study, the European Union (EU) environmental policy has been put forward and compared with Turkey that is on the process of EU membership. Leaving a cleaner environment for future generations is vital so our policies must be long-term and we need to carry out them planned and determinedly. Harmonization of national environmental legislation with EU legislation is one of obligations as a candidate country. Event that occurred anywhere in the world is now capable to show the effects elsewhere in the world and can reach to a wider domain than had been supposed. The recent event in Japan is an example of this situation. In order to protect the environment, local governments must be supported by central governments. Thus the public are informed and environmental problems are reduced. Furthermore, the necessary legislation should be prepared and central governments must prepare the necessary financial and legal infrastructures.

Keywords: Environment, Environmental Pollution, The European Union Environmental Policy, Türkish Environmental Policy

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada son dönemlerin önemli tartışma konularından biri olan ve giderek şiddetini artıran çevre sorunlarına değinilmiş, AB çevre politikalarının Türk çevre politikaları üzerindeki konumu ve rolü üzerinde durulmuş, Türkiye'nin uyum çalışmaları aşamasında yaptığı düzenlemeler hakkında bilgi verilmiştir. Bu tez çalışmasını yapmamda başta tez danışmanım olan Doç. Dr. Mehmet ÖZEL'e ve benden manevi desteğini esirgemeyen arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Murat KONUR

Niğde-2012/158 sayfa

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **ii**

ABSTRACT ..... **iii**

ÖNSÖZ ..... **iv**

İÇİNDEKİLER ..... **v**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **x**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xi**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARI VE ETKİLERİ

1.1 ÇEVRE KAVRAMI 3

1.2 ÇEVRE SORUNLARININ ORTAYA ÇIKIŞI 3

1.3 ÇEVRE SORUNLARININ NEDENLERİ 4

1.3.1 Nüfus ve Çevre Sorunları 4

1.3.2 Sanayileşme ve Çevre Sorunları 6

1.3.3 Kentleşme ve Çevre Sorunları 8

1.4 ÇEVRE KİRLİLİĞİ 10

1.4.1 Hava Kirliliği ve Etkileri 11

1.4.2 Su Kirliliği ve Etkileri 12

1.4.3 Toprak Kirliliği ve Etkileri 14

1.4.4 Gürültü Kirliliği ve Etkileri 16

1.4.5 Elektromanyetik Kirlilik ve Etkileri 17

1.5 AVRUPA'DA ÇEVRE SORUNLARI 17
1.6 TÜRKİYE'DE ÇEVRE SORUNLARI 19

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARINA BİR ÇÖZÜM ARACI OLARAK ÇEVRE POLİTİKASI VE AVRUPA BİRLİĞİ

2.1 ÇEVRE POLİTİKASININ TANIMI 22
2.2 AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ÇEVRE KORUMA 24
2.2.1 Avrupa Birliği'nde "Çevre Koruma" Kavramının Ortaya Çıkışı 24
2.2.2 Ortak Bir Çevre Politikasının Gereği 26
2.2.2.1 Avrupa Tek Senedi 28
2.2.2.2 Maastricht Antlaşması 29
2.2.2.3 Amsterdam ve Nice Antlaşmaları 30
2.2.2.4 Avrupa Anayasası 31
2.2.3 AB Çevre Politikası'nın Hedefleri ve Temel İlkeleri 32
2.2.4.6 Kirleten Öder İlkesi 33
2.2.4 Çevre Eylem Programları 34
2.3 AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE MEVZUATI 36
2.3.1. Yatay Mevzuat 36
2.3.1.1. Aarhus Konvansiyonu (Aarhus Convention) 36
2.3.1.2. Çevre Konusundaki Bilgilere Ulaşım Yönergesi 38
2.3.1.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönergesi 40
2.3.1.4 Stratejik Çevresel Değerlendirme Direktifi 43
2.3.1.5 Raporlama Yönergesi 43
2.3.1.6 Avrupa Çevre Ajansı 43

2.3.2. AB Çevre Politikası Uygulamalarında Kullanılan Teknik Araçlar 44
2.3.2.1. Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrolü 44
2.3.2.2. Çevre Yönetimi ve Denetimi Sistemi (EMAS) 46
2.3.2.3. AB Çevre Etiketi (Eco-Label) 50
2.3.2.4. Eko-Audit Sistemi: İşletmelerin Ekolojik Yönden Teftişi 50
2.3.3. AB Çevre Politikası Uygulama Alanları İle İlgili Önemli Yasal Düzenlemeler 52
2.3.4. AB Çevre Politikası Uygulamalarında Kullanılan Mali Destek Mekanizmaları 55
2.3.4.1. LIFE 58
2.3.4.1.1 LIFE I (1992-1995) 59
2.3.4.1.2 LIFE II (1996-1999) 59
2.3.4.1.3. LIFE III (2000-2004) ve 2006'ya Uzatılması 61
2.3.4.1.4 LIFE+ (2007-2013) 61
2.3.4.2 Topluluğun Çevre İle ilgili Diğer Politikaları Kapsamında Oluşturulan Mali Destek Mekanizmaları 62
2.3.4.3. Avrupa Yatırım Bankası 63
2.4 ÇEVRE POLİTİKASI MODELLERİ, UYGULAMA ARAÇLARI VE PROGRAMLARI 64
2.4.1 Çevre Politikası Modelleri 64
2.4.1.1 Onarımcı Çevre Politikası Modeli 64
2.4.1.2 Önleyici Çevre Politikası Modeli 65
2.4.2 Çevre Politikasının Uygulama Araçları 66
2.4.2.1 Hukuki Araçlar 66
2.4.2.2 Mali Araçlar 70
2.4.3 Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları 72

2.4.3.1 Birinci Çevre Eylem Programı (1973 – 1976) 73
2.4.3.2 İkinci Çevre Eylem Programı (1977 – 1981) 74
2.4.3.3 Üçüncü Çevre Eylem Programı (1982 – 1986) 75
2.4.3.4 Dördüncü Çevre Eylem Programı (1987 – 1992) 75
2.4.3.5 Beşinci Çevre Eylem Programı (1993 – 2000) 76
2.4.3.6 Altıncı Çevre Eylem Programı (2001 – 2010) 77
2.5 AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASININ UYGULANMASI 78
2.5.1 Çevre Politikasının İşleyiş Mekanizması 78
2.5.2 Birlik Çevre Politikasının Oluşumunu Etkileyen Birlik Organları 78
2.5.2.1 Konsey 78
2.5.2.2 Komisyon 79
2.5.2.3 Avrupa Parlamentosu 80
2.5.2.4 Avrupa Adalet Divanı 81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇEVRE POLİTİKASI

3.1 TÜRKİYE'NİN ÇEVRE POLİTİKASI VE TARİHSEL GELİŞİM 83
3.1.1 Türkiye'de Çevre Yönetiminin Tarihsel Seyri 83
3.1.2 Kalkınma Planlarında Çevre Politikaları 84
3.1.2.1 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1974–1978) 84
3.1.2.2 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983) 85
3.1.2.3 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985–1989) 87
3.1.2.4 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990–1994) 88
3.1.2.5 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996–2000) 91
3.1.2.5.1 Mevcut Kurumsal Düzenlemeler 91

3.1.2.5.2 Kurumsal Düzenlemelerde Amaçlar, İlkeler ve Politikalar 94
3.1.2.6 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)..... 97
3.1.2.6.1 Mevcut Durum 98
3.1.2.6.2 Amaçlar, İlkeler ve Politikalar 98
3.1.2.6.3 Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler..... 99
3.1.2.7 Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007–2013) 100
3.1.3 Türk Anayasalarında Çevre 102
3.1.3.1 1961 Anayasası ve Çevre..... 104
3.1.3.2 1982 Anayasası ve Çevre..... 104
3.2 AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASI VE TÜRKİYE..... 107
3.2.1 Türk Çevre Politikalarının Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Dönüşümü 107
3.2.1.1 Çevre Politikalarının Dönüşümünde Kalkınma Planları..... 120
3.2.1.2 Çevre Politikalarının Dönüşümünde Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı 121
3.2.1.3 Çevre Politikalarının Dönüşümünde Ulusal Program..... 124
3.2.1.4. Çevre Politikalarının Dönüşümünde İlerleme Raporları..... 125
3.2.2 Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikalarının Karşılaştırılması..... 138
3.2.3 Türk Çevre Mevzuatının Avrupa Birliği Çevre Müktesebatı İle Uyumunun Değerlendirilmesi..... 141
3.2.4 Türkiye'nin Çevre Açısından Değerlendirilmesi..... 144
SONUÇ 145
KAYNAKÇA 149

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: AB Çevre Politikası'nın Gelişimi Üzerine Zaman Çizelgesi 26

Tablo 2.2: Çevre Eylem Programlarının Kapsamı 35

Tablo 2.3: Çevresel Etki Değerlendirme Süreci..... 42

Tablo 2.4: Avrupa Birliği Çevresel Fonlarının Amaç ve Kapsamları..... 56

Tablo 2.5: Çevresel Fon Olasılıkları 57

Tablo 2.6: Birincil Çevre Projelerine Ayrılan Fonlar 1990-95 58

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Çevre Yönetimi ve Denetimi Sistemi'ne (EMAS) Kaydolma Rehberi 49

Şekil 2.2: EMAS Logosu 49

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇB	: Avrupa Kömür Çelik Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BYKB	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
CFC	: Kloroflorokarbon
CPLRE	: Yerel ve Bölgesel Yönetimler Sürekli Konferansı
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
EMAS	: Çevre Yönetimi ve Çevresel Muhasebe Sistemi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Anlaşması
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizma
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
IPA	: Katılım Öncesi Mali Aracı
IULA-EMME	: Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği
İDÇS	: İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
MEDA	: AB Akdeniz ve Demokrasi Fonu
NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NASA	: Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

OP	: Çevre Operasyonel Programı
PEPA	: Proje Eleme ve Sıralama Kriterleri
PM	: Partikül Madde
THKKY	: Türkiye Hava Kalitesini Koruma Yönetmeliği
UÇEP	: Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Gelişim Programı
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
WHO	: Dünya Sağlık Teşkilatı
YEÇEP	: Yerel Çevre Eylem Planları

GİRİŞ

Çevre insanların ortak varlığını oluşturan değerler bütünüdür. Fiziki, biyolojik, sosyal ve ekonomik boyutları olan çevrenin, canlı yaşamına büyük bir etkisi vardır. Bu etki tek taraflı olmayıp, çevrenin canlı yaşamında etkisi olduğu gibi canlıların da çevre üzerinde etkisi vardır. Çevrede oluşabilecek zararlar, canlı yaşamını tehlikeye sokacaktır ve insan yaşamının kalitesini düşürecektir. Sanayi gelişimini tamamlayan ülkeler, kalkınmanın plansız ve kaynakları tüketerek yapılmasının, kalkınmanın amacıyla ters orantılı bir şekilde insanın yaşam standartlarını düşürmeye başladığını önemli çevre sorunlarıyla karşılaştıktan sonra fark etmişlerdir. Küresel kaynakların ekonomik amaçlarla tüketilmesi, çevre felaketlerinin de daha sıklıkla görülmesine neden olmuş, bu nedenle önceleri yalnızca kirlilik önleme ile özdeşleştirilen çevre politikaları artık sürdürülebilir kalkınma ilişkisi içinde ele alınmaya başlanmıştır.

Hedefleri arasında halkının yaşam kalitesini yükseltmek olan AB, ekonomik entegrasyonunu tamamlama yolunda olan bir siyasi yapı olarak çevreye daha fazla önem vermeye, yapılacak herhangi bir ekonomik faaliyetin çevresel hesabını yapmaya ve çevreye olan etkisini incelemeye başlamıştır. Çevre konusunda çeşitli araştırmalar yapılmakta, çözüm önerileri üretilmekte ve devletlerarasında çevrenin korunması yönünde çeşitli antlaşmalar imzalanmaktadır. Buna rağmen çevre kirlenmesi sürekli olarak artmakta, dünyamız giderek yaşanmaz bir hale gelmektedir. Çevre sorunlarının siyasi sınır tanımaması küresel çapta ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Sanayileşme sürecinde olan Türkiye, 3 Ekim 2005'te Avrupa Birliği ile başladığı müzakereler ile çevre alanı dâhil tarihinin en büyük dönüşümünü yaşayacağı bir döneme girmiştir. Ülkemizin çevre alanında AB üye ülkeleri gibi hareket edip edemeyeceği ve süreçte AB mevzuatına uyum için üstlenmek durumunda kalacağı ciddi boyutta yatırımların altından kalkıp kalkamayacağı ise merak konusudur. Ancak Avrupa Birliğine uyum sürecinde olan ülkemizin, gelecek nesillere temiz ve yaşanabilir bir çevre bırakılması için etkili ve uzun vadeli çevre koruma planları ile çevreyi koruması gerekmektedir.

Bu çalışmada, çevre kavramı, çevre kirliliğinin insanlığın geleceği için önemi, AB'de ortak çevre politikasının ortaya çıkışı, modelleri ve uygulama araçları, AB çevre mevzuatı, Türkiye'nin müzakere süreci öncesinde çevre alanında AB çevre mevzuatına uyumda nerede olduğu, Türkiye'nin çevre yönetimin tarihi gelişimi ve Avrupa Birliğine üyelik sürecinde, AB çevre politikalarının Türk çevre politikaları üzerine etkisi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde çevre sorunları ve bu sorunların etkileri incelenmiş, ikinci bölümde çevre sorunlarına bir çözüm aracı olarak çevre politikası, ortak bir çevre politikasının oluşturulmasının nedenleri, Avrupa Birliği'nde çevre politikası modelleri ve uygulama araçları ele alınmış, üçüncü bölümde de Türkiye'de çevre politikasının tarihi gelişimi, Türk çevre politikalarının AB'ne uyum sürecinde dönüşümü ve AB çevre politikalarından nasıl etkilendiği üzerinde durulmuştur.

Türk çevre politikalarının Avrupa Birliği çevre politikalarından etkilendiği, her ne kadar çerçeve ve yatay mevzuatın uyumunda ve bunların iç hukuka aktarılmasında istenen seviyeye ulaşılamamış olsa da gelişme gösterdiği vurgulanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARI VE ETKİLERİ

1.1 ÇEVRE KAVRAMI

En geniş tanımı ile çevre, "İnsan ve diğer tüm canlılar ile birlikte doğanın ve doğadaki insan yapısı öğelerin bir bütünüdür."(Altuğ, 1990: 36). Diğer bir deyişle canlı varlıkların yaşamsal bağlarla bağlı oldukları, etkiledikleri ve aynı zamanda çeşitli yollardan etkilendikleri alana çevre ya da ortam denir (Güney, 2003: 13). Toplumbilimciler çevreyi "bir bireyin bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun biyolojik toplumsal, kültürel yaşamını etkileyecek dış şartların tamamı" şeklinde tanımlamaktadır (Özkaya, 1975: 52).

1.2 ÇEVRE SORUNLARININ ORTAYA ÇIKIŞI

Çevre sorunları birden bire ortaya çıkmamış, zaman içinde birikerek kendini göstermiştir. Çevrenin kirlenmesi ya da bozulması, çevreyi oluşturan öğelerin bu süreç içinde giderek niteliğini değiştirmesi ve değerini yitirmesidir. İnsan faaliyetleri sonucunda çevreye verilen zararlar, doğanın kendini yenileyebilme yeteneği sayesinde başlangıçta fark edilmemiş, hatta çevrenin bu kirliliği yok edeceği kanısı yaygınlaşmıştır. Ancak zaman içinde, sanılanın tersine, çevreye bırakılan kirliliğin, nitel ve nicel olarak artması, çevrenin kendini yenileyebilme yeteneğinin çok üstüne çıkmış, çevre hızla bozulmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanlığı tehdit eden sorunlardan biri haline gelen çevre sorunları, kökü çok eskilere uzanmasına rağmen, genelde sanayi devriminin sonucunda hissedilir hale gelmiştir.

Toplumsal açıdan bakınca, doğal kaynakların ve enerji kaynaklarının kıtlığı, hızlı nüfus artışı, dünyadaki toplam besin üretiminin artan nüfusu beslemeye yetmeyeceği varsayımı, kentleşme ve endüstrileşme ile kirliliğin artması temel çevre sorunları olarak ortaya çıkmıştır. Sıralanan sorunlar herkesçe kabul edilmekle birlikte, farklı çıkarlar farklı değerlendirmelere yol açmıştır. Ancak üretilen çözüm önerileri ne olursa olsun, hepsinin görünürde hedefi aynıdır: Dünyanın geleceğini korumak (Keleş ve Hamamcı, 2002:19-20).

Hava, su, toprak kirlenmesiyle başlayıp, bitki örtüsü ve hayvan topluluklarının yok olmasına kadar uzanan çevre sorunları, en azından sorunlarla karşılaşanlarda belli bir gelecek kaygısı uyandırdı (Yıldırım, 1993: 13).

1.3 ÇEVRE SORUNLARININ NEDENLERİ

Makro ekonomik sistemler, sosyo-ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması konusunda çevre sistemlerinden ve doğal kaynaklardan yararlanmaktadır. Çevre sistemi zaman içersinde kendisini yenileyebilme yeteneğini kaybetmekte ve bu durum çevresel sistemlerin sürdürülebilir olmasını tartışmalı hale getirmektedir. (Güler, 1994: 205).

Kalkınmanın en başta gelen amacı doğal kaynakların bugün ve gelecekteki sosyo-ekonomik ihtiyaçları karşılayabilme yeteneğinin, teknolojinin ve sosyal yapının getirdiği sınırlılıkta karşılayabilir olmasıdır. Kalkınmada sürdürülebilirliğin ekonomik, toplumsal ve ekolojik anlamda ilişkili üç boyutu bulunmaktadır. Ekolojik sürdürülebilirlikle iktisadi kalkınma arasındaki ilişki doğal kaynak kullanımı açısından sınırlayıcı özellik taşımaktadır. Doğal kaynağın kullanım karsısındaki kendisini yenilememe veya özümseyememesi "çevre sorunu" olarak karşımıza çıkmaktadır (Akman, 1991: 49).

Tarihi süreçte iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla ekonomik ve sosyal büyümenin çevre ile beraber ele alınmaması, gelişmekte olan ülkeler gibi, Türkiye'de de pek çok çevresel sorunla karşılaşmasına neden olmuştur. Türkiye, enerji, endüstri, ulaşım ve turizm sektörlerinde hızlı bir büyüme ve bununla beraber, kırsal kesimden kentlere ve kıyılara büyük oranda göç yaşamaktadır. Tüm bu gelişmeler, çevre üzerindeki baskıyı arttırmış, çevre koruma ve çevre kirliliği ile mücadelenin önemini arttırmıştır (Budak, 2000: 16).

1.3.1 Nüfus ve Çevre Sorunları

Dünya nüfusu 18. yy den itibaren hızlı artış göstermeye başlamıştır. Sanayi devrimi ile tarımsal alandaki gelişmeler nüfus artışında etkili olurken 1950 sonrası, gelişmiş ülkelerde nüfus artışı kısmen durmuş ve az gelişmiş ve gelişmekte olan

ülkelerde nüfus artışı hızlanmıştır. Dünya nüfusunun belirgin bir biçimde artması 20. yüzyılın ikinci yarısında gözlenen bir olgudur. Konuya ilişkin günümüzdeki temel sorun, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından karşılaşılan yüksek bir artış oranıdır (Demirel, 1993: 416).

Dünya nüfusu hızla artarken bu artışa karşılık doğal kaynaklar sınırlı kalmakta, hatta giderek azalmaktadır. Fakat bu dahi nüfus baskısının sorunlarını azaltmamaktadır. Hızlı nüfus artışı çok sayıda sosyoekonomik ve politik sorunların ortaya çıkmasına yol açmanın yanında, yanlış arazi kullanma ve toprak kayıpları nedeniyle ekonomiye ve kalkınmaya önemli etkileri olan sorunlarda yaratmaktadır. Hızlı nüfus artışı, genelde çevre sorunlarının özelde çevre kirlenmesinin artmasına ortam hazırlayan temel unsurlardan birisidir (Güran, 1995:3).

Nüfus artışı çevre kirlenmesi ve kaynakların tükenmesi gibi çevresel sorunların temel nedenlerinden biridir. Dünya nüfusunun sürekli artmasının çevreye olumsuz etkileri Üçüncü Dünya Ülkelerinde çok açık şekilde görülmektedir. O ülkelerdeki hızlı nüfus artışı doğal bitki örtüsü kaybına, otlakların yanıp yıkılmasına, toprak erozyonuna, su ve hava kirlenmesine, açlık ve yoksulluğa yola açmaktadır. Hızlı nüfus artısı ile birlesen çevresel bozulma ve ekonomik bunalımlar, insan yaşamının standardını gittikçe düşürmektedir (Ekeman, 1998: 8).

Nüfusla ilgili en karamsar çözümleme, İngiltere'de endüstri devrimi sırasında Thomas Robert Malthus tarafından yapılmıştır. Malthus'un yaptığı hesaplara göre; nüfusun artışı geometrik bir ilerleme yasası ile gerçekleşmekte, bu ise nüfusun 25 yılda bir kat artmasına yol açmaktadır. Oysa doğal kaynakların artısı aritmetik bir ilerlemeye tabi olmamakta, daha ağır bir hızla artmaktadır. Bunun sonucu olarak da, dünyaya gelen insan, beslenememek sorunu ile karsı karsıya kalmaktadır. Hızlı nüfus artısı gereksinimlerin karşılanamaması açısından, üretim ve tüketim ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle tarımsal üretimde birim alandan daha yüksek ürün almayı özendiren olumlu sayılabilecek etkisi yanında; marjinal toprakların, orman ve meraların tarım arazisine dönüştürülmesi gibi olumsuz ve zararlı yöndeki gelişmelere de neden olmakta ve bunları hızlandırmaktadır (Özsabuncuoğlu, 1999:69-72).

Nüfus artısının kirlenme üzerindeki etkisi, kirlenmeye yol açan atıkların daha da fazlalaşmasına yol açarak olmaktadır. Bu bağlamda nüfus artış hızının yüksek olması, bir yandan gıda, hammadde ve enerji kaynakları açısından, doğal çevre üzerinde baskılar yaratarak, çevre kaynaklarının aşırı kullanımına yol açarken, diğer yandan tüketimdeki artışla birlikte üretim ve tüketim süreçlerinden çevreye bırakılan atıkların fazlalaşmasına yol açmaktadır. Nüfus artışı özellikle azgelişmiş bölgelerde ortaya çıktığı için, Snüfusla doğal kaynaklar arasındaki uçurum daha da artmaktadır. Dünya nüfus artışının yüzde 90'dan fazlasına gelişmekte olan ülkelerde rastlamaktayız (Yaşamış, 1989:13).

Gelişmiş ülkelerde doğurganlık oranı hızla düşerken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran hızla artmaktadır. Sanayileşme ve kalkınma çabasındaki ülkelerde, nüfus oranındaki büyük artışlar bu çabaları etkilemekte, hatta kaynakların yetersizliği dışında, çevre sorunlarının ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. Özellikle hızlı nüfus artışı, üretim ve tüketim etkinliklerindeki artışla birlikte, doğal çevre üzerindeki baskıları ve kirlenmeyi artırıcı bir unsurdur. Ancak hızlı nüfus artısı bir yandan da belirli ekonomik unsurların etkisiyle artan nüfusun belirli alanlarda yoğunlaşması nedeniyle dolaylı olarak çevre kirlenmesinin etkilerinin daha da artması sonucuna yol açmaktadır. Çevrebilim açısından nüfus sorunun temelinde nüfusun artması ve nüfusun çevre üzerinde baskısı yatmaktadır. Doğal olarak nüfusun artması, artan nüfusun barınması için mekâna gereksinim doğurmakta, insan aynı mekânı paylaştığı biyolojik zenginliklere rakip olmaktadır. Nüfus artışı biyolojik kaynaklar üzerinde etkisini gösterecek, kaynakların giderek yok edilmesine kadar uzanacaktır (Başol ve Gökalp, 1997:204).

1.3.2 Sanayileşme ve Çevre Sorunları

Ekosistemin dengesini bozan sebeplerden biri ve en önemlisi sanayileşme ve sonucunda ortaya çıkan sanayi toplumudur. Önceleri sınırsız ve bedava kabul edilen doğanın, insanlar tarafından sürekli kar amacıyla kullanımı sonucu, çevre sorunlarının en büyük göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayileşme ve kitle üretimi, günümüzde her alanda ciddi bir tahribata ve çevre sorununa sebep olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu konuya duyarsız kalan insan oğlu, çevreye olan

hakimiyetini kanıtladığını sandığı anda ekolojik açıdan çevrenin olumsuz yanıtıyla karşılaşmıştır (Uşak, 2007: 13).

Bugün toplumların gündeminde en ön sırada yer alan bu sorunun çözümü için yalnız gelişmiş ülkeler değil, endüstriyel gelişmelerinin engellenmesi suretiyle ekonomilerinin olumsuz bir şekilde etkilenmesi ihtimaline rağmen, kalkınmakta olan ülkeler de bazı ekonomik ve hukuki tedbirler alma zorunluluğunu hissetmişlerdir. Sanayi üretim artışı ve kentleşme, üretim tüketim kalıplarının değişmesi, 1970'liyılların sonlarına kadar arada-sırada cılız sesler duyulmasına rağmen çevre düşüncesine fazla yer verilmeden yenilenebilir doğal kaynaklar üzerinde oluşturulan baskı dikkate alınmadan gerçekleşmektedir (Özkaya ve Uşak, 2009: 21).

Söz konusu gelişme ve değişme özellikle sanayileşmiş olarak nitelenen ülkeler kümesinde gerçekleşmektedir. Çevre tahribatının dayanılmaz boyutlara ulaşmaya başlamasına kadar çevreye ilgi çok düşük düzeyde kalmıştır. Teknolojik gelişme ve ardından sanayileşme ve üretim artışı incelendiğinde ciddi bir paradoksla karşılaşılmaktadır. Teknolojik gelişme, insanoğluna ciddi bir güç, imkân ve fırsat verirken, sonuçları ise bizi hayal kırıklığına uğratmaktadır. Ancak sanayileşmenin düzensiz, plansız ve doğal çevreyi dikkate almayan teknoloji kullanımıyla gerçekleştirilmesi çevre sorunlarının oluşmasına ortam hazırlayan unsurların başında gelmektedir (Oktay, 2005: 25).

Birçok ülkede görülen çevre kirliliği temelde enerji üretimi ve kimya sanayindeki faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Sanayileşmenin çevre kirliliği üzerindeki asıl olumsuzluğu, doğrudan kirliliktir. Sanayileşme sürecini devam ettiren ülkelerde yine ucuz üretim amacı ile ucuz yakıt kullanılmakta, üretim gereği olarak ortaya çıkan artıklar doğrudan alıcı kaynaklara verilmekte, sonuçta hava, su ve toprak kirlenmektedir. Özellikle bazı kaynaklar üretim sürecinde tamamen yok olma sürecine girmiştir. Önceleri bedava ve sınırsız kabul edilen tabiat, günümüzde sınırlı bir sermayeye dönüşmüştür. Kontrolsüz şehirleşme ve sanayileşme yalnız doğal kaynakların kirlenme ve kaybına yol açmakla kalmamakta, aynı zamanda sosyal çevreyi de bozmaktadır. Sürekli olarak gürültüye maruz kalınması sonucunda, iş verimliliğinin azaldığı bilinen bir gerçektir (Çokadar vd., 2007: 29).

1.3.3 Kentleşme ve Çevre Sorunları

Dünya nüfusunun giderek kentlerde yoğunlaşması, nüfus artışından çok daha sakıncalı sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle büyük şehirlere yönelik göçler neticesinde bu kentlerde içme suyu yetersizliği, hava kirliliği, trafik sıkışıklığı, yeşil alanların azalması, gürültü, çöp toplama ve biriken çöplerin ne yapılacağı vb. konularda boyutları giderek artan problemler yaşanmaktadır. Kentlerin sunduğu konut kalite kapasitesinin, kente yeni gelen insanların beklentilerine cevap verememesi, etkin kamu kontrolünün olmadığı alanlarda gelişi güzel kentsel gelişmeye yol açmaktadır. Kent yaşamının daha cazip olması nedeni ile tüm toplumlarda kırsal alanlardan kentlere doğru bir göç olmaktadır. Bunun tersine; daha temiz, daha sağlıklı ve daha doğal olduğu için kentten kırsal alana da bir kayma görülmekle beraber, bu hareket hiçbir şekilde göç olarak nitelendirilemeyecek kadar küçük boyuttadır ve çoğunlukla yüksek gelir grubundaki insanlarda görülmektedir (Özkaya ve Uşak, 2009: 35).

Kentin büyük bir nüfus kitlesini barındırması dolayısıyla, doğrudan tabii çevreyi olumsuz etkileyen bir yapısı vardır. Özellikle tarım topraklarının yerleşime açılması, kırsal bölgelerin ve tabii kaynak açısından zengin yerlerin konut ve benzeri amaçlarla bozulması, çevre sorunları açısından büyük olumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kentlerin büyümesi, gecekondulaşmayı da beraberinde getirdiği için büyük kültürel sorunlarda ortaya çıkmaktadır. Yine insanın yapay, çoğu zaman beton yoğunluğun arttığı bir çevre de doğadan kopmasının da ruh hastalıkları başta olmak üzere bazı olumsuz sonuçları da bilinmektedir. Mevcut kentleşme politikaları ve kentler, merkezi devletin, sanayi kapitalizminin, kitle üretimi ve dağıtımının kontrolü noktasında zorunlu hale gelmiş yerleşmelerdir. Bu süreç devam ettiği sürece kentleşme de çevre sorunlarının temel sebeplerinden biri olmaya devam edecektir. İnsanların daha rahat yaşam umudu ile kırsal kesimden kentlere doğru hareketi, doğal bir istektir (Uşak, 2007: 18).

20. yüzyılın ikinci yarısı tüm dünyada, gelişmekte olan ülkeler açısından, hızlı bir kentleşme dönemi olarak adlandırılabilir. Bu hızlı gelişim süresi içersinde son yıllarda dünya nüfusunun yaklaşık yarısı kentlerde yaşar hale gelmiştir. Ancak

gelişmekte olan ülkelerle, gelişmiş ülkelerin kentleşme özellikleri farklılıklar göstermektedir. Birincilerde, kentlerdeki doğal nüfusun artışında yavaşlama olmazken, kentleşme olgusunda kırsal kesimin itici güçleri etkili olmaktadır. Oysa gelişmiş ülkelerde kentleşme tarımsal teknolojideki ilerlemenin tarım ürünlerindeki verim artışıyla birlikte kırsal nüfusun kentlere akınıyla beslenmiştir. Ayrıca bu ülkelerde kentleşme ile sanayileşme bir arada yürüyen bir süreç niteliğindedir (Uşak, 2007: 19).

Kentleşme olgusu sadece bir nüfus hareketi olmayıp toplumlarda sosyo-ekonomik değişme özelliklerini yansıtan bir olgudur. Kentleşme olgusu dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yasayan nüfusun artması olarak tanımlanabilir (Uşak, 2007: 20). Bu bağlamda kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütleşme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan ve davranış iliksilerinde kentlere özgü değişiklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir. Bu bağlamda hızlı kentleşme, ek talep yaratarak üretim artışına ve dolaylı bir şekilde çevre kirlenmesinin artışına yol açmaktadır. Özetle kentleşme olgusu, çevre kirlenmesi olarak adlandırılan ve ekolojik dengenin bozulmasına yol açan unsurları doğrudan etkilemektedir. Kent nüfusunun artmasındaki tek neden kuşkusuz sadece kırsal kesimden olan göç değildir. Sanayide, ticarette, turizmde ve hizmet sektöründe olan ve insanların daha rahat yaşamasına yönelik gelişmeler kentlerde toplanmış, bu hizmetlerin yürütülmesi için de ilâve iş gücü gereksinimi doğmuştur (Çokadar vd., 2007: 36).

Sanayi ve ticaretin gelişmesi ucuz iş gücü ile gerçekleşebileceğine göre, bu göçler sınır ötesi boyutta da görülmektedir. Kentlerde artan nüfusun oluşturduğu kirlilik kentin normal alt yapısı ile temizlenemeyecek kadar büyüdüğünde, bu etken kentlerin kirlenmesine yol açmaktadır. Diğer bir deyiş ile büyük kentlerde kentin kirlenmesini önlemeye yönelik gelişmeler kentlerdeki nüfus artışının gerisinde kaldığı için, kentleşme her zaman için çevre kirliliğinin oluşmasında etkili olmuştur. Çevresel problemlerin nedenleri hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde benzer bir eğilimle, plansız kentleşme ve sanayileşmeyle ilgilidir. Burada plansız

kentleşmeyi önemle vurgulamamızın nedeni çevre üzerindeki tahribatın asıl nedeninin birçok kaynakta gösterildiği gibi kentleşmenin değil, plansız kentleşmenin olduğudur (Aksu, 2005: 29).

1.4 ÇEVRE KİRLİLİĞİ

İnsan var oluşundan bu yana doğa ile etkileşim içinde bulunmuş, insan toplumlarının toplumsal ve ekonomik gelişimi büyük ölçüde doğal kaynakların kullanılmasına bağlı olarak gelişmiştir. Bununla birlikte, endüstrileşme ile doğanın kendini yenileme süreci bozulmaya başlamış, doğanın tepkisi, yeryüzünde insan ve toplum sağlığını da olumsuz yönde etkileyen süreçlerin hızlanmasına yol açmıştır. Doğal kaynakların, özellikle fosil yakıtların yaygın ve yoğun şekilde kullanımı, üretim ve tüketim süreçlerinde insan hayatını kolaylaştırıcı etkiler yapmakla birlikte, doğal ve toplumsal çevreyi etkileyerek, sonuçları öngörülemeyecek çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, doğal kaynakların kullanımı ve modern yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olan çere ortaya çıkardığı etkiler nedeniyle hem ekonomik boyutu hem de toplumsal boyutu olan bir olgu durumuna gelmiştir (Kışoğlu vd.,2010: 53).

Başta fosil yakıt kullanımı olmak üzere, insanoğlunun toplumsal ve ekonomik faaliyetlerinin sonucu olarak ortaya çıkan çevre sorunları, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren en önemli sorunlardan birisi haline gelmiştir. Bu bağlamada 1970'lerden sonra çevre sorunlarının büyük bir ivme kazanmıştır" (Tuna, 2006: 5-6). Sanayileşen Batı dünyası, sanayi üretiminin yapıldığı mekânlarda kirlenmeyi hızla arttırmanın yanı sıra, kaynak gereksinimini karşılamak amacıyla kullandığı ve dünyanın pek çok yerine dağılmış bulunan kaynakları işlerken, yararlandığı tüm mekânları da kirletmiştir (Kaya ve Kazancı, 2009: 45).

Görülmektedir ki, bilimsel ve teknolojik ilerleme, buna dayanan sanayileşme, kentleşme ve ekonomik büyüme süreçleri dünyayı insanlar ve diğer canlılar için yaşanmaz duruma getirecek kadar kirletmektedir. Kirlilik zaman içinde yığılarak artmakta, önlem alınmazsa, çevre kirliliğinin birikimli olma özelliği yaşam ortamlarını yaşanmaz duruma getirmektedir" (Keleş vd., 2009: 159).

1.4.1 Hava Kirliliği ve Etkileri

Havanın gerek insan sağlığına, gerekse tabiata zarar verici hale gelmesi, kirletici denen unsurların fazlalaşmasıyla olur. Kirleticiler, belirli bir kaynaktan atmosfere bırakılan birincil kirleticiler ve atmosferde ki kimyasal reaksiyonlar sonucu meydana gelen ikincil kirleticiler olarak ikiye ayrılır. Bu kirleticilerin, havada belirli ölçülerin üzerine çıkması halinde hava kirliliği meydana gelir. Ayrıca hava kirliliği; atmosferde toz, gaz, duman, koku, su buharı şeklinde bulunabilecek olan kirleticilerin insan ve diğer canlılar ile eşyaya zarar verici miktarlara yükselmesi olarak da tarif edilebilir (Erten, 2004: 36).

Hava kirliliğinin, Şehirleşme ve Endüstri olmak üzere iki önemli sebebi vardır. Hızlı şehirleşme, ısınma amacıyla yakılan ve yüksek oranda kükürt içerin fosil yakıtlar, sayıları hızla artan motorlu taşıtlar, fabrikaların yer seçiminde yanlış kararlar verilmesi, yeterli teknik tedbirler alınmadan atmosfere salınan gazlar hava kirliliğine sebep olmaktadır (Çevre Vakfı, 2003: 27-33).

Hava kirliliğinin doğa üzerinde de birçok olumsuz etkisi vardır. Örneğin hava kirliliğiyle değişime uğrayan atmosfer koşulları iklimi etkilemektedir. Kentlerde ısınma, ulaşım ya da endüstriyel etkinlikler nedeniyle artan enerji ihtiyacı, daha fazla yanmayı gerektirmekte, kentlerdeki ısı ortalaması, kırsal kesimlerdekinin çok üstünde olmaktadır. Hava kirleticilerinin bitki ve ağaçlar üzerindeki zararlı etkileri genelde yapraklar üzerinde olmaktadır. Asit yağmuru biçiminde toprağa ulasan kirleticiler, bitki dokusunu bozmakta, toprağın verimliliğini azaltmakta, tarımsal üretimin düşmesine neden olmaktadır. Hava kirliliğinin bir diğer etkisi yapıların taş ve metal kısımlarında olmaktadır. Kükürt içerikli yakıtların yakılması sonucunda oluşan ya da kimyasal endüstri kuruluşlarından yayılan kükürt oksitler atmosferdeki nem ile birleşerek sülfürik aside dönüşmekte ve eşyanın bozulmasına neden olmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 1997: 84-85).

Fosil yakıt kullanımı, ormanların tahribi, çeltik tarlalarının artması, hayvansal ve evsel atıklar, aerosal spreyler, tarımsal gübreler, naylon üretimi gibi bir dizi etkenle sera gazlarının havaya fazla miktarda bırakılması küresel ısınma sonucunu

doğurmuştur. Küresel ısınmanın etkilerinden biri dünyadaki iklim kuşaklarının değişmesi olmuş, bu değişiklik tarımsal ürünlere de yansımıştır. Sıcaklığın artmasıyla su kaynaklarının kuruması da, özellikle içme suyunun bulunması açısından zorluklar yaratacaktır (Akben ve Sungur,1997: 23).

Küresel boyutta yaşanan bu sıcaklık artışının bir diğer yansıması da kutuplardaki buzullar üzerindedir. Bugün kutuplardaki buzulların eridiği somut olarak gözlenmektedir. Buzulların erimesi doğrudan deniz seviyesini etkileyecek, yükselen deniz seviyesi nedeniyle kimi yerleşim bölgeleri ve tarım arazileri sular altında kalma riski taşıyacaktır. Karşı karşıya olduğumuz bir diğer sorun da ozon tabakasındaki deliklerdir. İnsan yaşamı için son derece önemli olan ozon, güneşten gelen öldürücü ultraviyole ışınların yeryüzüne ulaşmasını engeller. Ozon tabakasının delinmesi sorunu 1970'lerde CFC (Kloroflorokarbon) gazlarının sprey kutularında kullanılmasıyla başlamıştır. Bu gazlar kaybolmamakta, aksine üst-atmosfere ulaşmaktadır. Gazdaki klor, ultraviyole ışınlarla havaya bırakılmakta ve bu ozon tabakasını tahrip etmektedir. Tek bir klor atomu 100.000 ozon molekülünü yok edebilmektedir (Erdoğan ve Ejder, 1997:8).

Hayatın temel unsuru olan hava, taşıdığı karbon parçacıkları, ozon, karbon monoksit, kükürt dioksit, doymamış hidrokarbonlar, aldehitler, kanserojen maddeler gibi kirleticiler insanların solunum yollarını etkileyerek, bronşlarda iltihap ve daralmalara sebep olur ve kronik bronşit, amfizem gibi hastalıklar meydana gelir. Akciğer kanserinin artmasında hava kirliliğinin önemi büyüktür. Havanın hareket ediyor olması kirliliğin bir bölgeden başka bir bölgeye taşınmasına neden olmaktadır. Havadaki kirlilik yağmurlarla toprağa ve suya karışmaktadır. Böylece su kaynaklarını kullanan veya toprakta yetişen bitkileri yiyen insan ve hayvanlar kirlilikten etkilenmektedirler (Oktay, 2005: 36).

1.4.2 Su Kirliliği ve Etkileri

Su Kirliliği; 31.12.2004 tarih ve 25687 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliğinde "Su kaynağının kimyasal, fiziksel, bakteriyolojik, radyoaktif ve ekolojik özelliklerinin olumsuz yönde değişmesi şeklinde gözlenen ve

doğrudan veya dolaylı yoldan biyolojik kaynaklarda, insan sağlığında, balıkçılıkta, su kalitesinde ve suyun diğer amaçlarla kullanılmasında engelleyici bozulmalar yaratacak madde veya enerji atıklarının boşaltılması" şeklinde tanımlanmıştır (www.mevzuat.adalet.gov.tr, E.T. 12.03.2012).

Su belli bir seviyedeki kirleticileri tolere edebilmektedir. Suya bırakılan organik kirleticiler, suda yaşayan bakteri ve bazı mikroorganizmalar ile suyun erimiş oksijeninin etkisiyle biyokimyasal ayrışmaya uğrar. Mineralizasyon denilen bu olay suyun kalitesinin bozulmadan sürebileceği doğal bir etkileşimdir. Hava ve toprak kirliliği de su döngüsü nedeniyle kirliliği etkiler. Bu nedenle su kirliliği kirleticilerin doğrudan suya bırakılmasıyla değil, dolaylı olarak, hidrolojik döngüyle de oluşur. Su kirliliğinin nedenleri; tarımsal etkinlikler, sanayileşme ve yerleşim yerleri olarak üç başlıkta toplanabilir (Göksu ve Doğru, 2009: 75).

Her türlü tarımsal etkinlik sonucunda ortaya çıkan katı ve sıvı atıkların neden olduğu kirliliğe Tarımsal Kirlilik denir. Verim artırmak amacıyla kullanılan bitki besin maddeleri bol miktarda azot ve fosfor içerir. Yapay gübreler toprağa karışır ve su sirkülâsyonu yoluyla su kaynaklarını kirletir. Tarlalara, verim arttırmak amacıyla atılan hayvansal gübre veya üretme çiftliklerinden yüzey sularına karışan organik atıklar da kirliliğe sebep olur. Tarla ve bahçelerde ürünlerin niteliğini ve niceliğini arttırmak amacıyla kullanılan hormon ve pestisitler de yıkanarak su kaynaklarına karışarak kirlilik oluşturur (Çokadar vd., 2007: 56).

Sanayi faaliyetlerinden kaynaklanan su kirliliği kirleticinin niteliğine göre; kimyasal kirlilik, fiziksel kirlilik, fizyolojik kirlilik, biyolojik kirlilik ve radyoaktif kirlilik olarak sınıflandırılabilir. Kimyasal kirlilik; su kaynaklarına organik veya inorganik maddelerin verilmesiyle ortaya çıkan kirliliktir. Fiziksel kirlilik; suyun, renk, bulanıklık, sıcaklık gibi özelliklerini etkileyen bir kirlilik türüdür ve daha çok termik santrallerin kullandığı soğutma suları bu kirliliğe sebep olur. Biyolojik kirlilik; hastalık yapan patojenik bakteri, mantar, alg ve bu gibi canlıların suyun kirlenmesine ve belli hastalıkların yayılmasına sebep olur. Radyoaktif kirlilik ise; nükleer denemelerle ya da nükleer santrallerden sızarak atmosferde biriken

radyoaktif maddelerin, yağışlarla yeryüzüne düşüp su kaynaklarına karışmasıyla oluşur (Göksu ve Doğru, 2009: 37).

Su birçok canlının yaşam ortamı, birçoğunun da yaşamını sürdürmesi için temel maddelerden olduğu için su kirliliği başta insan olmak üzere tüm canlıların sağlığını etkiler (Keleş vd., 2009:179-186).

Kullanılmış suların hiçbir arıtmaya tabi tutulmaksızın doğaya bırakılması insan sağlığı için oldukça tehlikelidir. Kirli suların yer altı sularına veya yüzey sularına karışması birçok hastalığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kirleticilerin tarımsal üretimde kullanılması da hastalıkların bitkiler yoluyla insanlara geçmesi riskini getirir. Nükleer denemeler sonucu havada biriken radyoaktif maddelerin yağmurlarla sulara karışması ise daha ciddi boyutlarda sağlık sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Su kirlenmesi aynı zamanda bitki ve hayvan topluluklarının yok olmasının da nedenlerindendir (Behrend ve Bayar, 2000: 45).

Denizlerin ve yüzey sularının kirlenmesi birçok hayvan ve bitkinin yasam ortamını yok etmektedir. Yeraltı suları ve yüzey sularından oluşan su sisteminin bir parçası olan tatlı su kaynakları canlılarca sıkça kullanır. Ancak su sisteminin büyük bölümünü oluşturan denizler ve okyanuslar gerek birçok canlının yasaması için uygun ortam sağlaması, gerekse karadaki yasamı etkilemesiyle tatlı su kaynakları kadar önemlidir. Deniz ve okyanusların sorunsuz ve bozulmaktan uzakmış gibi düşünülmesi nedeniyle okyanuslar ve kıyılar artan bir şekilde bozulmakta, biyolojik çeşitlilik yok olmakta veya yok olma tehlikesiyle karsı karsıya bırakılmaktadır. Kara ile deniz hayatının kesiştiği noktada, kıyı sularında da bu bozulmalar ciddi boyuttadır. Tarım ve insan atıkları, gemilerden atılan atıklar ve yağlar, kullanılmış petrol, plastikler, kalıcı zehirleyiciler, PCB, DDT ve ağır metaller, sedimentler ve insanların kullanıp attıkları atıklar su sisteminin peyzajını tahrip etmiştir (Erdoğan ve Ejder, 1997:16-17).

1.4.3 Toprak Kirliliği ve Etkileri

Çevre ve Orman Bakanlığının, 09.08.1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanununu'na dayanarak hazırladığı Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliğinde

Toprak Kirliliğini; “Toprağın, insan etkinlikleri sonucu oluşan çeşitli bileşikler tarafından bulaştırılmasını takiben, toprakta yaşayan canlılar ile yetişen ve yetiştirilen bitkilere veya bu bitkilerle beslenen canlılara toksik etkide bulunacak ve zarar verecek düzeyde anormal fonksiyonda bulunmasını, toprağa eklenen kimyasal materyalin toprağın özümleme kapasitesinin üzerine çıkması, toprağın verim kapasitesinin düşmesi” olarak tarif etmiştir (www.cevreorman.gov.tr, E.T. 22.11.2011).

Ekilebilir toprak dünya insanlarını besleyebilmek için önemlidir. Eğer doğru bir şekilde kullanılırsa toprak yenilenebilir bir kaynaktır. 20. yüzyılda toprağın verim kapasitesi arttırılmış olmasına rağmen 1990'dan sonra dünya ekilebilir topraklarının çoğu azalmaya yüz tutmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin topraklarının yaklaşık yarısı tuzlanma veya zayıf drenaj sebebiyle verimsizleşmektedir. Diğer bölgelerde, yanlış çiftçilik çalışmaları ekilebilir alanları çöle çevirmiştir. Bazı bölgeler zirai kimyasallarla kontamine edilmiş veya çoğu çiftçilik çalışmalarıyla kullanılmaz hale gelmiştir. 1990 yılı itibariyle dünya ekilebilir toprak miktarı yaklaşık %30 oranında azalmıştır” (Haktanır, 1997: 29).

Şehir ve endüstri atıkları, özellikle nehir ve göl sularını kirletip daha sonra da kirlenen bu suların tarımsal amaçlı kullanım sırasında toprakları etkilemesi yoluyla olumsuz sonuçlar doğmaktadır. Kirli suların içinde bulunana ve derişimi artmış bulunan mikro elementler, toprakta birikip, zamanla toksik hale gelerek toprağın iyon dengesini bozmakta, böylelikle yetiştirilen tarımsal ürünlerde kalite ve verim düşüklüğüne sebep olmaktadır. Endüstriyel kuruluşlar tarafından atmosfere verilen kükürt dioksit ve flor emisyonlarının gerek tarım arazilerinde ve gerekse orman alanlarında asit yağmurları oluşturarak büyük çapta zararlara sebep olduğu yapılan araştırmalar sonucu ortaya konulmuştur (Çevre Vakfı, 2003:224).

Doğada bulunan düzenle tüm sistemler birbiriyle bağlantılıdır. Bu nedenle hava, su ve toprak kirliliğinin birbirleri üzerindeki etkileri göz ardı edilmemelidir. Hava kirliliği asit yağmurları seklinde toprağı etkilemektedir. Bu şekilde toprak zarar görmekte ve içinde zararlı maddeler birikmeye başlamaktadır. Toprakta biriken bu maddeler hava kirliliği ve su kirliliği ile birleşince bitki örtüsü zarar görmekte ve

erozyon ortaya çıkmaktadır. Toprak, hava kirliliğinden olduğu kadar su kirliliğinden de etkilenir. Kentsel ve endüstriyel atık sular arıtılmadan su kaynaklarına boşaltılmakta, dere, ırmak, göl gibi yüzeysel suları kirletmektedir. Su kaynaklarının kıt olması nedeniyle bu sular tarımsal sulamada kullanılmaktadır. Böylece kirli sular içindeki kirletici ve zararlı maddeler, toprağa karışıp birikmekte, toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik yapısını bozmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 1997:101).

1.4.4 Gürültü Kirliliği ve Etkileri

İnsanlar üzerinde, olumsuz etki, istenmeyen ve dinleyene bir anlam ifade etmeyen hoşa gitmeyen seslere "gürültü" denir. Bu tanıma bakıldığında, sesin gürültü niteliği taşıması için mutlaka yüksek düzeyde olması gerekmediği anlaşılmaktadır (Çokadar vd., 2007: 62).

İnsanların fiziksel ve ruhsal sağlığı için uykunun bozulmaması çok önemlidir ve kronik uyku rahatsızlıkları çeşitli hastalıkların kaynağı olabilmektedir. Gürültü nedeniyle uykunun kalite ve kantite yönünden bozulması insan sağlığına zarar vermektedir. Ayrıca İnsan vücudu, ani ve yüksek seslere karşı otomatik ve bilinçsiz olarak tepki göstermektedir. Sürekli fizyolojik parametreleri (frekans kardiyak) ve elektroansefalogramları kaydedilen kişilerde yapılan bilimsel değerlendirmeler, gürültü kaynaklı fizyolojik etkilenmeleri açıkça göstermiştir (www.cevreonline.com, E.T. 25.04.2012).

Çevresel gürültüye maruz kalınması sonucu kişilerin huzur ve sükûnunun, beden ve ruh sağlığının bozulmaması için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak ve kademeli olarak uygulamaya konulmak üzere 4.10.2010 tarih ve 27601 sayılı Resmi Gazetede Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği yayınlanmıştır. Özellikle nüfusun yoğun olduğu alanlarda, parklarda veya yerleşim bölgelerindeki diğer sessiz alanlarda, açık arazideki sessiz alanlarda, okul, hastane ve diğer gürültüye hassas alanlar da dâhil olmak üzere insanların maruz kaldığı çevresel gürültüler ile çevresel titreşime yönelik esas ve usulleri düzenlemektedir (www.rega.başbakanlık.gov.tr, E.T. 22.11.2011).

1.4.5 Elektromanyetik Kirlilik ve Etkileri

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte günlük hayatta sıkça kullandığımız elektrikli ve pilli cihazların oluşturduğu elektromanyetik alanların insan sağlığı üzerine etkisi önem kazanmaktadır. Elektrik enerjisi ile çalışan birçok cihaz ve sistem elektromanyetik enerji yaymaktadır. Evlerde kullandığımız traş makinesi, saç kurutma makinesi, mikrodalga fırınlar, elektrik süpürgeleri, florasan lambalar, TV ve bilgisayar ekranları gibi ev aletleri ve kişisel aletler ile bunlara ek olarak enerji nakil hatları ve trafo istasyonları, elektrikli trenler, endüksiyon fırınları, radyo TV ve telsiz verici istasyonları, radar sistemleri, uydu haberleşme sistemleri, tedavide çeşitli frekanslarda kullanılan tıbbi cihazlar, sanayi ve endüstride RF frekansında çalışan sistemler, GSM haberleşme sisteminin temel yapı taşları olan radyo baz istasyonu ve cep telefonu anteni elektrik ve manyetik alan yaymakta olan kaynaklara örnek olarak gösterilebilmektedir (http://www.iso.org.tr, E.T. 25.04.2012).

1.5 AVRUPA'DA ÇEVRE SORUNLARI

Avrupa Topluluğu, iklim, kültür ve ekonomik yapı bakımından çeşitlilik gösterdiği gibi, topografik özelliklerinin farklılığı bölgede yaşayan bitki ve hayvan türlerinin çeşitliliğinin de fazla olmasına sebep olmuştur. Sanayileşme bu çeşitliliği tehdit etmektedir. Toprak üzerinde biriken asit de büyük tehlike teşkil etmektedir. Asit yağmurları Avrupa ormanları için büyük bir tehdit içermektedir. Önceleri toplam alanın % 80 – 90'nını kaplayan orman alanları şimdi % 33'e gerilemiştir. Nehir ve kıyılarsa, Topluluğun merkezinden uzak bölgelerde endüstrileşmenin nispeten geri olması nedeniyle, genellikle daha az sorun yaratmaktadır. Fakat Ren gibi büyük nehirlerin karşı karşıya kaldığı sorunlar çok daha fazladır (Kadıoğlu, 2007: 56).

Kuzey Denizi, Hollanda ve Akdeniz'de de kirlenme büyük boyutlardadır. Fosfor, nitrojen, petrol ve ağır metal kirliliği bu bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bir metre derinliğinde sudaki nitrat konsantrasyonları ise Avrupa Birliği'nin hedef değerinin % 85, kabul edilebilir değerinin % 25 oranında üzerindedir. Bu kirlilik tarımsal kökenlidir. Ayrıca yer altı sularındaki nitrat kirliliği de özellikle kıtanın

kuzeybatısındaki bölgelerde sorun teşkil etmektedir. Tarımdan, konutlardan ve endüstriden kaynaklanan nitrojen ve fosfor nehir ve göllerde bitki sayısının artmasına, buna bağlı olarak sudaki erimiş oksijenin azalması olayı olan ötrifikasyona neden olmaktadır (Çepel, 2008: 34).

Avrupa, hava kalitesi bakımından da sonuçlar pek parlak değildir. Kentlerde yaşanan hava kirliliği sorunu da süreklilik arz etmektedir. Avrupa şehirlerinin % 70 – 80'ninide, yılda en azından bir kez kısa süreli hava kirliliği seviyesinin Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO)'nın Hava Kalitesi değerlerini aştığı görülmüştür. Yine 100 milyondan fazla insanın yaşadığı 60 büyük Avrupa şehrinde, yaz aylarında ortaya çıkan ve ozon artışına sebep olan emisyonlar WHO'nun Kısa Dönemli Hava Kalite Değerlerini aşmaktadır. Avrupa kentleri dünyadaki kükürt dioksit ve azot dioksit emisyonlarının % 25'ni üretmektedir. Elektrik santrallerinden havaya karışmakta olan bu gazlar ise % 30 ila % 55 civarında asit yağmurlarına neden olmaktadır (Behrend ve Bayar, 2000: 52).

Avrupa nüfus dağılımı bakımından üç büyük zona ayrılır. Birinci zon; yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olup Kuzeybatı İngiltere'den, Aşağı Ren'e doğru uzanır. Batı Avrupa'nın Ağır Sanayi Üçgeni'ni oluşturur. Yüksek nüfus yoğunluğuna sahip farklı bölgeler Paris, Milano, Roma gibi büyük kentler çevresinde yer almakta ve Kıtanın güneyinde bir kuşak hainde uzanmaktadır. İkinci zon; Güney Britanya'dan Almanya'ya uzanan, içine Kuzey İtalya ve Güney Fransa'yı da alan orta ölçekli nüfus yoğunluğuna sahip merkezi bir bölgeyi teşkil etmektedir. Üçüncü zon ise; İrlanda'yı, Kuzey Britanya'yı, Orta ve Batı Fransa ile Yunanistan'ı kapsamına alan, nüfus yoğunluğu kilometrekareye 100'den az insan düşen uzak bölgelerden oluşmaktadır. Bu bölgelerde kırsallık baskındır. Bu ayrımdan da anlaşılacağı gibi birinci zon kirlenmeye en çok maruz kalan bölgedir ve onu diğerleri izlemektedir. Bu bölge tarım toprakları, doğal ortam ve su kaynakları üzerindeki baskılar, sık sık yüksek seviyelere çıkmaktadır (Budak, 2000: 109-110).

1.6 TÜRKİYE'DE ÇEVRE SORUNLARI

Türkiye sanayileşme ve onun getirdiği çevre sorunları ile geç karşılaşmış bir ülkedir. Ülkemiz sanayileşme sürecine 1950'ler sonrasında girmiş ve kentleşme de aynı tarihlerde hızlanmıştır. Bunun için çevre sorunları 1970'li yıllardan itibaren görülmeye başlamıştır (Görmez, 2003: 51).

Bu yıllardan itibaren süregelen hızlı nüfus artışı ve kırsal alandan kentsel alana yoğun göç, kentlerde içme suyu, kanalizasyon, katı atık ve atık su arıtma gibi çevre ve alt yapıya ilişkin sorunları artırmaktadır. Çevre yönetimi sorunları, kentsel alanda alt yapı konusunda yoğunlaşırken, kırsal alanda ise biyolojik çeşitliliğin ve doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda yoğunlaşmaktadır (DPT, 2006: 159-161).

Kalkınmakta olan bir ülke olarak, Türkiye'nin de karşı karşıya bulunduğu çevre sorunlarının nedenleri arasında (Egeli, 1996: 67);

- Bölgelerarası gelişmişlik düzeyindeki büyük farklılıklar ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler,
- Nüfus artışının gelişme hızından yüksek olması,
- Kalkınmanın çevre sorunlarıyla bağlantılı olarak ele alınması gereksinimi,Bu bağlamda çevrenin korunması ve ekonomik büyüme hedefleri arasında uzlaşma sağlanamaması,
- Hukuki ve kuramsal düzenlemelerin eksikliği,
- Kalkınmakta olan ülkelerin uluslararası örgütlerce ya da çok taraflı diğer düzenlemeler çerçevesinde desteklenen programların çoğu kez beraberinde çevre sorunlarını da getirmesi,
- Çevrenin korunmasına ilişkin kamuoyu bilinçlendirmesinin ve katılımının yetersiz olması gibi faktörler yer almaktadır.

Türkiye'deki başlıca çevre göstergelerine bakacak olursak (TUİK, 2005 ve TUİK, 2006):

- İyileştirilmiş su kaynaklarına ulaşımı sağlanmış nüfus oranı 2003 yılı itibariyle %90,9'dur.
- Belediyeler tarafından içme ve kullanma suyu temini amacıyla çekilen ve dağıtımı yapılan su miktarı 2004 yılı verilerine göre 260 litre/kişi-gün'dür.
- Belediyelerde kanalizasyon şebekesi ile boşaltılan kişi başına günlük atıksu miktarı 2001 yılında 147 litre olup, 2004 yılında 177 litre'ye yükselmiştir.
- 2004 yılında kişi başına düşen belediye katı atık miktarı yıllık 411 kg/kişi, günlük 1,34 kg/kişi'dir. Toplanan katı atıkların sadece %1,4'ü kompost tesisinde bertaraf edilirken, % 28,8'i düzenli depolama tesislerine gönderilmektedir. Belediyelerin evsel katı atık toplama oranı 2004 yılında %83'tür.
- Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından derlenen bilgilere göre, 2005 yılında 2825 hektar ormanlık alan yanarak yok olmuştur.
- CO_2 eşdeğeri olarak, doğrudan sera gazlarının (CO_2, CH_4 ve N_2O) emisyonları yıllar itibariyle artış göstermektedir. 2000 yılında toplam emisyon 257 milyon ton iken, bu rakam 2004 yılında 281 milyon ton'a ulaşmıştır.
- İmalat Sanayisi tarafından su kitlelerine deşarj edilen arıtılmamış atık su miktarı 2004 yılı itibariyle 354 milyon m^3, yaratılan tehlikeli atık miktarı 1125 ton'dur. Yerinde arıtılan endüstriyel atıksu yüzdesi ise sadece % 31,2'dir.
- Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan çevresel koruma harcamalarının, toplam GSMH içindeki oranı 2000 yılında yaklaşık binde 4 iken, bu oran 2001-2004 yılları arasında ortalama olarak binde 2 oranında seyretmiştir.
- Çevresel Sertifika programlarına dâhil olan kuruluşların 2004 itibariyle yüzdesi sadece % 7,7'dir.

Bütün bu çevre sorunlarına rağmen gerek ekonomik, gerek toplumsal ve kültürel yapıdan kaynaklanan nedenlerle bir yandan çevre koruma amaçlı alt yapı yatırımlarına gerektiğince kaynak ayrılamamakta; bir yandan başta toprak, su ve bitki örtüsü olmak üzere doğal kaynaklar üzerindeki kullanım baskısı artmakta; bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının etkinlik düzeyi düşmekte ve dolayısıyla bir yandan da işletmelerin çevre korumacı teknik ve teknolojilerden yararlanma olanakları kısıtlanmaktadır (MPM, 2000:16).

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARINA BİR ÇÖZÜM ARACI OLARAK ÇEVRE POLİTİKASI VE AVRUPA BİRLİĞİ

2.1 ÇEVRE POLİTİKASININ TANIMI

Birinci Dünya savaşı sonrası hızlanan ve güçlenen büyüme tutkusu, Batının gelişmiş toplumlarında refah ve mutluluğu maddi üretim ile özdeşleştirmek eğilimini güçlendirmiştir. Bu bağlamda, bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerini gösteren gayri safi milli hâsıla, başlı başına bir refah ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Ne var ki son 20 – 30 yıldan bu yana GSMH'daki büyümenin olumsuz sonuçlarının da fark edilmesiyle birlikte maddi üretimin her şey demek olmadığının, insan refah ve mutluluğunun şimdiye kadar iktisadi davranışlarda hesaba katılmayan bir dizi unsura da bağlı olduğunun farkına varılmıştır. Sağlıklı bir toplumsal yapı, güvenli insani ilişkiler, gelir dağılımında eşitlik yanında doğal, kültürel ve estetik çevre de bu unsurların arasında yer almaktadır. İnsanın refahının ve mutluluğunun unsurlarından birini oluşturan çevre, insanın kendisinin ve diğer bütün canlıların içinde yer aldığı, canlı – cansız bütün varlıkların karşılıklı etkileşim içinde oldukları ortamı oluşturmaktadır. Bu ortamda meydana gelen ve çevre sorunu adını verdiğimiz her aksama, insan refah ve mutluluğunu olumsuz yönde etkilemektedir (Bezirci, 2005: 305).

Çevre sorununa yol açan olaylar özünde mal ya da hizmetlerin üretim / tüketim ilişkisine dayanmaktadır. Bu anlamda her iktisadi faaliyet çevre kirliliğine yol açmaktadır. Üretim yapılınca, az ya da çok çevre değerleri üzerinde bir kirlenme meydana gelmektedir. Ayrıca üretilenler tüketildiği zaman da kirlenme olacaktır. Diğer yandan çevre kirliliğinin önlenmesi ve oluşturulan kirliliğin de temizlenmesi bir maliyet ve kaynak kullanımını gerektirir. Bu ise kaynakların kullanılacağı başka malların üretiminden vazgeçmek demektir. Çevre korumaya ayrılan kaynaklar, diğer yatırımlardan karşılanacağından, toplam yatırımlarda, dolayısıyla da GSMH artış hızında düşme ve büyümenin yavaşlaması yönünde bir etkinini ortaya çıkması muhtemeldir (Torunoğlu, 2005: 74).

İşte bu noktada devlet devreye girmektedir. Asıl gayesi kamunun refahı ve güvenliğini sağlamak olan sosyal devletin, çevre koruma ile üretim ve kalkınma arasında belirli tercihler geliştirmesi gerekmektedir. Çevre değerlerini yok etmeden, insanların refahını ve gelecek kuşakların yaşama şansını da güvence altına alarak, üretime ve büyümeye devam etmek belirli bir politikanın saptanmasını ve onun doğrultusunda hareket etmeyi gerektirir. Buna çevre politikası denilmektedir (Budak, 2000: 21- 22).

En geniş anlamıyla politika, belli bir sorunun çözümü için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemlerin ve benimsenen ilkelerin bütünüdür. Politika, Türk Dil Kurumu sözlüğünde; "Devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü" olarak tarif edilmiştir (http://www.tdkterim.gov.tr, E.T. 25.04.2012). Bu tanıma uygun olarak, çevre politikasından da bir ülkenin çevre konusundaki tercih ve hedeflerinin belirlenmesi anlaşılır. Bu cümlede sözü edilen politika (policy = yönelti) ile dar anlamdaki politika (politics = yönetki) birbirlerinden ayrı kavramlardır. Birincisi, çevrenini korunması ve geliştirilmesiyle, geleceğe dönük önlemlerle ilgili olduğu halde, ikinci kavram, bu konulardan siyasal erk savaşımında yararlanmayı ve bu amaçla kullanılan kurumları, süreçleri ve yöntemleri anlatır.

Çevre politikası, bir ülkenin çevre konusundaki tercih ve hedeflerinin belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1987:11). Demir (2006: 82)'e göre, çevre politikasının ana amacı, çevre kalitesinin toplumsal açıdan etkin düzeyde tutularak toplumsal refahı maksimize etmektir.

Çevre politikaları, her ülkede farklı farklı hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olmakla birlikte, hemen hemen her yerde üzerinde birleşilen ortak hedeflerden de söz edilebilir. Bu ortak hedeflerden birincisi, bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşamalarının sağlanması; ikincisi, toplumun sahip olduğu çevre değerlerinin korunması ve geliştirilmesi; üçüncüsü ise, çevre politikalarının uygulanmasının gerekli kıldığı yükün paylaşılmasında toplumsal adalet ilkelerine uygunluğun sağlanmasıdır (Kırımhan, 1995: 165-166).

Çevre politikalarının belirlenmesinin ve uygulanmasının temel koşulu tanılama/teşhistir. Bu aşamada, toplumun çevreye vermekte olduğu değerin ölçülmesi önem taşır. Halkın değer yargıları, politikaların yöneldiği hedeflerin belirlenmesi için birer araçtır. İkinci aşamada ise, türlü düzenleme yöntemlerinin incelenmesi, karşılaştırılması ve aralarından en uygun görülenlerin seçilmesi gelir. Son aşama ise, genel olarak belirlenen politikaların, karar mekanizması içinde uygulanmasının sağlanmasıdır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 327-328).

2.2 AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ÇEVRE KORUMA

2.2.1 Avrupa Birliği'nde Çevre Koruma Kavramının Ortaya Çıkışı

Dünyada ilk kez sanayi devrimi ile birlikte ciddi ölçüde gündeme gelen çevre kirliliği, başlangıçta yerküre üzerindeki etkilerinin sınırlı ve bölgesel olması, bunun yanı sıra ekonomik büyümenin gelişmiş ülkeler tarafından öncelikli hedef olarak kabul edilmesi nedeniyle, uzun süre çözüm gerektiren bir sorun olarak görülmemiştir. Ancak 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren çevre kirliliğindeki artış, giderek dünyanın ekolojik dengesini bozmaya başlamış ve insan sağlığını önemli ölçüde tehdit eder hale gelmiştir (Ekeman, 1998: 8)

Çevre sorunlarının ulusal sınırları aşması ve ülkelerin tek başlarına çözemeyecekleri kadar büyüyerek karmaşık hale gelmesi, bu sorunlara ilişkin uluslararası ve küresel düşünce ve işbirliğinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Kaplan, 1997: 12). Son yirmi yıldır çevre ve çevreye ilişkin sorunların önlenmesi çalışmalarının uluslararası düzeyde gittikçe daha fazla yer aldığı görülmektedir. Düzenlenen toplantılardan birisi de, 1970 yılında Avrupa Konseyi'nce düzenlenen "Avrupa Koruma Yılı Konferansı" dır. Bu konferans ardından, OECD bünyesinde "Çevre Komitesi" kurulmuştur. 1972 yılında Stockholm'de toplanan ve çevre konusunda uluslararası alanda ilk geniş kapsamlı toplantı olan, "Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı"ndan bu yana uluslararası düzeyde, bazı kurumsal ve yasal önlemlerin alındığı ve örgütlenmelere gidildiği görülmektedir (Toprak, 2003: 54).

Avrupa Birliği'nin birincil hukukunun temellerini oluşturan, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (1951), Avrupa Ekonomik Topluluğu (Roma Antlaşması 1957) ve

Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (1957) antlaşmalarının hiç birinde doğrudan çevre koruma ile ilgili hiçbir düzenleme yoktur (Akdur, 2005:89).

1957 yılındaki Roma Antlaşmasında çevre koruma konusuna değinilmemiş, 1973'e kadar devam eden on altı yıllık dönemde de çevre politikası adı altında bir AB politikası oluşturulmamıştır. Kuruluş antlaşmasının (Roma Antlaşması) 100. maddesi Topluluğa, ticaret ve serbest rekabet önündeki engelleri kaldırmak amacı ile yönergeler yayınlama, tüzük yapma ve idari kararlar alma yetkisini vermektedir. Bu iki madde Topluluğun çevre konusundaki hukuki düzenlemelerinin temel dayanağı olmuştur. Buna dayanarak Topluluk, 1967 yılında "Tehlikeli Maddelerin Sınıflandırılması, Ambalajlanması ve Etiketlenmesi" konusunda bir Yönerge yayınlamıştır (TUSİAD, 2002: 26).

Avrupa Topluluğu çevre politikasının kökeni olarak 1972 yılında Paris'te yapılan Avrupa Zirvesi görülmektedir. Ancak, Topluluk çevre politikasının başlangıcı bu toplantıdan bir yıl öncesine götürülebilir. 1971 yılında, Komisyonun Topluluğun çevre koruma politikası konusundaki ilk bildirisi yayımlanmıştır. Bu belgede Komisyon, Konseye kapsamlı bir çevre koruma faaliyet programı hazırlamasını önermiştir ve yasal dayanaklar olarak da AET Antlaşması'nın 2., 100. ve 235. maddelerini önermiştir (Durmaz, 2004:7).

Bu siyasi gelişmelerin sonucu olarak çevre sorunları konusunda Topluluk düzeyinde resmi olarak faaliyete girişilmesi gereği belirince, 1972 yılının Ekim Ayında Paris Zirvesi'nde Topluluk çapında bir çevre politikası oluşturulmasının önemi vurgulanmış ve Topluluğun organları bu konuda bir faaliyet programı oluşturulmaya davet edilmiştir. Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile Topluluğun kuruluş antlaşmasında değişiklik yapılmış ve Topluluk Konseyi'ne çevrenin korunması konusunda tedbir alma ve üst düzeyde korumayı esas alma yetkisi verilmiştir (TUSİAD, 2002: 26). Avrupa Birliğini kuran Maastricht Antlaşması ile çevre alanına politika statüsü verilmiştir (Durmaz, 2004: 7).

Avrupa Topluluğu Çevre Politikası'nın oluşturulmaya başlandığı 1973 yılından günümüze kadar 6 eylem programı onaylanarak yürürlüğe girmiştir. 1972

yılında Paris Konferansı çerçevesinde belirlenen temel ilkeler ile 1973'ten bu yana topluluk tarafından uygulanmakta olan Çevre Eylem Programları kapsamında oluşturulan politikalar topluluğun "Ortak Çevre Politikası" olarak tanımlanmaktadır.

Tablo 2.1: AB Çevre Politikası'nın Gelişimi Üzerine Zaman Çizelgesi

1967	İlk çevresel direktif kabul edilmiştir. 67/548 sayılı bu direktif tehlikeli maddelerin sınıflandırılması paketlenmesi ve etiketlenmesi konularını düzenlemektedir.
1972	Paris Zirvesi'nde Avrupa Komisyonu'na çevresel eylem programı hazırlaması için bir çağrı yapılmıştır
1973	Avrupa Komisyonu içinde Çevreyi ve Tüketiciyi Koruma Direktörlüğü oluşturuldu. Birinci Çevresel Eylem Programı (1973-76)
1977	İkinci Çevresel Eylem Programı (1977-81)
1981	Avrupa Komisyonu bünyesinde Çevre; Nükleer Güvenlik ve Sivil Savunma Genel Müdürlüğü oluşturuldu.
1983	Üçüncü Çevresel Eylem Programı (1982-86)
1987	Avrupa Çevre Yılı Dördüncü Çevresel Eylem Programı (1987-92) Tek Avrupa Senedi ile çevre politikası Roma Antlaşmasına dahil edilmiştir.
1992	Besinci Çevresel Eylem Programı (1992–2000) Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED), Rio de Janeiro, Brezilya LIFE I 1992-95 Eko Etiket Uygulaması
1993	Maastricht Antlaşması Madde 130r ile çevresel eyleme politika statüsü vermiştir. EMAS — Çevre Yönetimi ve Denetimi Sistemi
1994	Avrupa Çevre Ajansı'nın Resmi Kurulusu - Kopenhag
1996	LIFE II 1996–99
1999	Amsterdam Antlaşması çevre politikasını Avrupa Birliği'nin önemli bir politik aracı haline getirmiştir.
2000	Besinci Çevresel Eylem Programı LIFE III 2000–04
2001	Altıncı Çevresel Eylem Programı İçin Önerinin Sunulması COM(2001) 31 final
2002	Rio +10, 1992'deki Birleşmiş Milletler Çevre ve kalkınma Konferansının Devamı, Rio de Janeiro

Kaynak: Environment DG Information Brochure, An Introduction To The Directorate-General For The Environment Of The European Commission And To Sources Of İnformation On EU Environmental Policy, Office For Official Publications of The European Communities: L-2985 Luxembourg, 2002, s.18.

2.2.2 Ortak Bir Çevre Politikasının Gereği

Avrupa Birliği politikaları içinde çevre sorunları önemli bir yer tutmaktadır. Avrupa ülkelerinde çevre bilincinin yerleşmiş olmasından, yeşil hareketin giderek güçlenmesinden ve Birliğin uluslararası alanda çevre konularında öncü olmasından bu anlaşılabilmektedir. Türkiye'de çevre sorunları ile ilgili yasama çalışmalarının

AB giriş sürecinin bir zorunluluğu olarak hızlanması da yine bu durumla ilgilidir (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

Bazı nedenler Avrupa Birliği'ni çevre sorunlarıyla ilgilenmeye itmiştir. Birliğin yayınlarına bakıldığında ortak bir çevre politikasının gereği olarak "Avrupa'da çevre üzerindeki baskının giderek ağırlaşması; doğal kaynakların tükenme noktasına gelmesi; sel, kuraklık, orman yangını gibi yıkımların çoğalması; evlerden ve ulaşım araçlarından kaynaklanan karbondioksit emisyonunun sürekli artış göstermesi; özellikle kentsel yerleşim yerlerinde kirlilik ve gürültüden dolayı yaşam kalitesinin düşmesi; her yıl yaklaşık iki milyar ton atığın üretilmesi ve bunun yılda %10 artması" gibi sorunların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Gerçekten de nitelik ve nicelik olarak giderek büyüme gösteren çevre sorunları, Birlik çapında ortak politikalar belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Ancak konuya biraz daha yakından bakıldığında, ortak bir çevre politikası oluşturup eyleme geçilmesinde başka etkenlerin de rol oynadığı görülecektir. (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011).

Ortak Çevre Politikası, çevrenin dünya geleceğini dolayısıyla insanlığı yakından ilgilendiren ve küresel etkileri olan bir alan olması nedeniyle özel bir öneme sahiptir. Ortak Çevre Politikası ile ortaya koyulan ilke, mevzuat ve kurallar ile tüm üye ülkeler arasında doğacak farklılıklar ortadan kalkmakta ve ortak politika ile düzenlenmiş alanlardaki kurallar tüm üye ülkelerde uyumlu hale gelmektedir (Candan, 2003:4).

Çevre korunması konusunda 1970'li yıllarda başlayan ortak bir yaklaşımın benimsenmesine yönelik ortak hareket edilmesinin başlıca nedenleri şunlardır (Egeli, 1996:25-26):

Birinci neden, teknik nitelik taşımaktadır. Her üye devlette farklı çevre politikalarının uygulanması, çevre kirliliğinin önlemesine yönelik olarak yapılan yatırımlar, değişik çevre koruma değerlerinin benimsenmesi, özellikle malların üretiminde maliyeti doğrudan etkilediğinden, üye ülkeler arasında serbest rekabetin tam anlamıyla sağlanabilmesini de engellemektedir. Ayrıca, üye ülkelerin kalite

standartlarındaki farklılık bazı ürünlerin bu devletler ülkesine girebilmesine engel olmaktadır (Egeli, 1996:25-26).

İkinci neden, Topluluk üyesi devletlerde erişilmiş bulunan yaşam kalitesinin daha da yükseltilebilmesi için doğal yaşam koşullarının sağlıklı bir biçimde işlenmesinin gerekli görülmüş olmasıdır (Egeli, 1996:25-26).

Üçüncü neden, tamamen politik değerlendirmelere dayanmaktadır. Aynı ekonomik düzenin üyesi bulunan devletlerde çevre politikalarındaki farklılıklar yüzünden, yaşam koşullarının farklı şekillerde ve düzeylerde gerçekleşmesi üye devletlerce, politik bakımdan da arzu edilmeyen bir durum olarak değerlendirilmiştir (Egeli, 1996:25-26).

Dördüncü neden ise, çevre kirlenmesinin siyasal sınır tanımamasıdır. Bir ülkeden ötekine kirlilik yayılması ve komşu devletlerin birbirlerine bağımlılığı, Avrupa Topluluğu üyesi devletleri, ellerindeki imkanları bu konuda da ortak bir şekilde kullanmaya itmiştir (Egeli, 1996:25-26).

Avrupa bütünleşmesini çevre sorunları ile ilgilenmeye yönlendiren bir başka etken ise, Birlik dışından kaynaklanmıştır. 1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de yapılan Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı bu alanda Birliğin de harekete geçmesine zemin hazırlayıcı nitelikte olmuştur.

2.2.2.1 Avrupa Tek Senedi

Avrupa Tek Senedi'nin Birlik çevre politikasına katkısı büyüktür. Tek senet ile ilk kez Birliğin yetki alanına çevre konusu da dâhil edilmiştir. Avrupa Tek Senedi'nin 25. maddesi ile Roma Antlaşması'na VII. başlık altında çevre kısmı eklenmiştir. Böylece çevre sorunları ilk kez doğrudan kurucu antlaşmalar içinde yer almıştır. VII. başlık ile 130r, 130s ve 130t maddeleri getirilmiştir (Görmez, 2007: 91). Avrupa Tek Senedi'ne kadar, Birliğin çevre yetkisi "zımni" nitelik taşımakta iken, Tek Senet ile çevre için açıkça düzenleme yapma yetkisi tanınmıştır (Gönen, 1990: 29). 130r, 130s ve 130t ile gelen yenilikler şu şekilde olmuştur;

130r ile ilk olarak Birliğin çevre için amaçları belirlenmiştir. Çevre için yapılan faaliyetler; çevreyi korumayı ve çevre kalitesini yükseltmeyi, kişi sağlığının korunmasını, doğal kaynakların bilinçli kullanılmasını amaçlamıştır. Çevreyle ilgili gerçekleştirilen faaliyetler, çevrede sorun oluşmadan önleme ve çevreye gelen zarardan önce zararın kaynağına yönelme ve tamiri üzerine kurulmuştur. Birlik, çevre politikasını oluştururken üye ülkelerin çevre koşullarını göz önüne almalıdır. Ayrıca ekonomi, sanayi, tarım politikaları ve sosyal politikalar oluşturulurken çevre de dikkate alınmalıdır. Birlik ve üye ülkeler yetkileri çerçevesinde üçüncü ülkelerle ve uluslar arası örgütlerle işbirliği yapabilir (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011).

130s, Konsey, Komisyon'un teklifi üzerine, Avrupa Parlamentosu ve Ekonomik ve Sosyal Komite'nin görüşünü alarak Birliğin yapacağı faaliyeti onaylar. 130t ile de "ortaklaşa alınan koruma tedbirleri, hiçbir Üye Devleti, bu antlaşmaya ters düşmeyen daha ağır koruma tedbirlerini sürdürmek ve yeni tedbirler almaktan menedemezler" hükmü getirilmiştir (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011).

Tek Senet çevre politikası için özel anlam taşıyan 100a maddesini de getirmiştir. Bu madde de oylama ile ilgili değişiklik söz konusu olmuştur. Daha önce çevre koruma için oybirliğiyle karar alan Konsey artık nitelikli çoğunlukla karar alabilecektir. Aynı madde ile sağlık, güvenlik, çevre koruma, tüketiciyi koruma konularında Komisyon'un yüksek düzeyde bir korumayı temel alacağı belirtilmiştir. Ayrıca üye ülkeler Tek Senet'in getirdiği kurallara ters düşmeyecek bir şekilde daha sıkı koruma önlemleri alabilecektir (Duru, 2007:170-172).

2.2.2.2 Maastricht Antlaşması

AB Antlaşması olarak da bilinen 1992 tarihli Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu AB adını almıştır. Bu antlaşma ile çevre politikası daha geniş bir kapsamda ele alınarak güçlendirilmiş ve Tek Senet ile getirilen 130r, 130s, 130t maddeleri yeniden düzenlenmiştir (http://en.wikipedia.org, E.T. 10.11.2011). Bu antlaşma ile "çevrenin korunması ilkesi" ilk kez açık bir şekilde AB hedefleri arasında sayılmış ve AB'nin ortak politikalarının arasında ortak çevre politikası da yerini almıştır (Görmez, 2007: 91). Söz konusu antlaşma çevre politikalarına ilk kez

"sürdürülebilirlik" ilkesini eklemiştir. Maastricht Antlaşması ile diğer politikaların oluşturulma evresinde çevresel değerlerin dikkate alınması vurgulanmıştır. Ekonomik ve sosyal politikalar belirlenirken çevreye gelebilecek zararlar hesaplanacaktır (Duru, 2007: 172-173). Tek Senet'le birlikte gelen yeniliklerde değişiklikler yapılmıştır.

Maastricht'le gelen yenilikler; Çevre için belirlenen amaçlara yenilerinin eklenmesi, bölgesel ya da küresel düzeyde etkili olan çevre sorunları için önlemlerin uluslar arası alanda alınabilmesini sağlanması, çevre sorunlarının sınır tanımadığı ve işbirliği gerektirdiği görüşünün antlaşma kapsamına dâhil edilmesi, çevre politikası ilkelerine yüksek düzeyde koruma ilkesi eklenmesi ve ayrıca çevre politikalarının finansmanı için "uyum fonu" oluşturulması şeklindedir (Ekeman, 1998: 16- 17).

2.2.2.3 Amsterdam ve Nice Antlaşmaları

Amsterdam Antlaşması 1997'de imzalanarak 1999'da yürürlüğe girmiştir. Amsterdam Antlaşması'nda karar alma biçiminde yapılan değişiklikle "oy çokluğuyla" karar alma benimsenmiştir. 1973'den itibaren yapılan çevre eylem programları ortak çevre politikasının aracı olarak kabul edilmiştir. Amsterdam Antlaşması ile tüm üye ülkelerin çevre koruma için birlikte hareket etmesi amaçlanmıştır. Çevre politikasına diğer politikalarla aynı önem verilerek tüm politika alanlarında çevrenin korunması amaçlanmıştır. Amsterdam Antlaşması ile Komisyonda olan yükümlülük Parlamento ve Konsey'e de verilmiştir (Kayır, 2003: 318- 319).

Getirilen bu yeniliklerle Birliğin çevre konusundaki etkisi artırılmaya çalışılmıştır. Amsterdam Antlaşması ile sürdürülebilir kalkınma AB'nin hedefleri arasında önemli bir konuma getirilmiştir. Amsterdam Antlaşması'ndan sonra 1997'de AB Komisyonu 21. yüzyıldaki "güçlenme ve gelişme perspektiflerini "açıklayan ve dört temel konuyu içeren "Gündem 2000"'i yayınlamıştır. Bu dört temel konu, Komisyonun aday ülkeler için hazırladığı"genişlemeye yönelik ev ödevi", "ortak tarım politikasının reformu", "yapısal fonlarda değişiklik" ve Birliğin finansmanından oluşmuştur (Karluk, 2003: 111).

7–8 Aralık 2000'de yapılan zirve sonrası 2001 yılında imzalanan Nice Antlaşması çevre ile ilgili düzenlemeleri daha üst konuma getirmiştir. Bu antlaşmayı imzalayan Birlik üyeleri, çevre korumanın tam olarak sağlanması için küresel düzeyde belirlenen hedeflerle etkin bir rol üstlenme kararı almışlardır. Nice Antlaşması, sadece "su kaynaklarıyla" ilgili bir değişiklik yapmıştır. Ayrıca Nice Antlaşması, Birliğin gerçekleştirdiği genişlemeden sonra etkili ve verimli işleyişine kavuşmak için gerçekleştirilmesi gereken hedefleri ve değişiklikleri içermektedir. Nice Antlaşması ile çevrenin Avrupa bütünleşmesindeki yeri belirlenmiştir.

2.2.2.4 Avrupa Anayasası

İçeriği kurucu antlaşmalar ve çevre eylem programları ile biçimlenen AB çevre politikasının ana ilkelerini henüz yürürlüğe girmemiş olan Avrupa Anayasası'nda da bulabiliriz. Her ne kadar üye ülkelerce kabul edilip bağlayıcı bir tüzel belge haline gelmemişse de, AB çevre politikalarının gelecekte alacağı olası yönü görmede kolaylık sağlayabilir. Anayasanın çevreyi ilgilendiren maddelerine bakıldığında, ortak çevre politikasında kökten bir dönüşümün öngörülmediği, yukarıda sözü edilen kurucu antlaşmalardaki ilkelerin yinelendiği anlaşılacaktır (http://www.proyectos.cchs.csic.es, E.T. 02.03.2012).

Buna göre Birliğin çevre politikası (http://www.proyectos.cchs.csic.es, E.T. 02.03.2012):

- Çevre kalitesinin muhafaza edilmesi, korunması ve geliştirilmesi;
- İnsan sağlığının korunması;
- Doğal kaynaklardan akılcı ve makul biçimde yararlanılması;
- Bölgesel ve dünya çapında çevre sorunlarının üstesinden gelebilmek için uluslar arası düzeyde tedbirlerin teşvik edilmesi;

Hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak üzere oluşturulmaktadır. Anayasa' ya göre "AB Çevre Politikası" Birliğin çeşitli bölgelerindeki durumların farklılığını dikkate alarak, yüksek düzeyde bir koruma hedefler. Bu politika ihtiyat ilkesine ve önleyici tedbirlerin alınmasına, çevresel zararın kaynağında giderilmesine

ve kirleten öder ilkelerine dayanır. Anayasa'da ayrıca, bütün politika alanlarına çevre koruma gerekliliklerinin dâhil edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Birlik tarafından alınan önlemlerin üye ülkeler tarafından finanse edilip uygulanacağı da kesin bir biçimde karara bağlanmıştır. Bu arada, Anayasa'da çevrenin ortak yetki alanlarından biri olarak düzenlendiğini de eklemek gerekir (http://www.proyectos.cchs.csic.es, E.T. 02.03.2012).

2.2.3 AB Çevre Politikası'nın Hedefleri ve Temel İlkeleri

AB çevre politikasının öncelikli hedefleri (Budak, 2000:38);

- Çevrenin korunması, kollanması ve çevre kalitesinin yükseltilmesi
- Doğanın ve doğal kaynakların, ekolojik dengeye zarar verecek seklide isletilmelerinden sakınılması ve bunların akılcı bir şekilde yönetilmelerinin temin edilmesi, insan sağlığının korunması
- Kalkınmaya, kalite gereksinimleriyle uyum içinde, özellikle de çalışma şartlarının ve yaşam çevresinin geliştirilmesine yön verilmesi
- Kent planlaması ve toprak kullanımında çevresel etkilerin daha fazla dikkate alınmasının sağlanması
- Topluluğun dışındaki devletler, özellikle de uluslararası örgütlerle küresel çevre problemlerine ortak çözümler aranması olarak sıralanabilir.

Topluluk çevre politikasının temel ilkelerini, bütünleyicilik ilkesi, yüksek seviyede koruma ilkesi, ihtiyat ilkesi, önleme ilkesi, kaynakta önleme ilkesi ve kirleten öder ilkesi oluşturmaktadır (Candan, 2003: 6-7);

Bütünleyicilik İlkesi; çevrenin korunmasının Birliğin diğer politikalarının içine entegre edilmesi ilkesidir. Topluluk tarafından yürütülecek faaliyetlerin temellerinden birini oluşturmaktadır. Avrupa Topluluğu Antlaşmasının 6. maddesince, çevre korunmasının gereklerinin sürdürülebilir gelişmenin teşvik edilebilmesi için diğer Topluluk politika ve faaliyetlerine eklemlenmesi

gerekmektedir. Avrupa bütünleşmesinin başlangıcından itibaren bu ilkeden en çok etkilenen iki politika alanı malların serbest dolaşımı ve rekabet politikası olmuştur.

Yüksek Seviyede Koruma İlkesi; yasama yetkileri dâhilinde başta Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi olmak üzere Topluluğun tüm kurumlarını bağlamaktadır. Bütün kurumlar, Topluluğun farklı bölgelerindeki çevre koşullarını da hesaba katarak yüksek seviyede çevre korumasını amaç edinmelidir.

İhtiyat İlkesi; ilk kez Maastricht Anlaşması'na dahil edilmiştir. Belli bir hareketin çevre açısından olumsuz ve zararlı sonuçlar doğuracağı hakkında ciddi bir şüphe mevcutsa, bilimsel kanıtın ortaya çıkmasına kadar beklemeden ve çok geç olmadan önlem alınması anlamına gelmektedir.

Önleme İlkesi; antlaşmalara Tek Senet ile eklenmiştir. Önleme ilkesi, zararın tam olarak ortaya çıkmasından önce gerekli önlemlerin alınması gereğinin altını çizmektedir. Bu ilkeye 3. Çevre Eylem Programı'nda atıf yapılmıştır. Önleme ilkesinin uygulanabilmesi için karşılanması gereken koşullar; bilginin tüm karar vericiler için kullanılabilir (mevcut) olması, gerçek durumun karar alma süreçlerinin erken bir aşamasında değerlendirilmesi ve Topluluk tarafından kabul edilmiş olan tedbirlerin üye ülke iç hukuklarına aktarılıp aktarılmadığının izlenmesidir.

Kaynakta Önleme İlkesi; 1983 yılında kabul edilen 3. Çevre Eylem Programı'yla birlikte, kirliliği azaltıcı tedbirlere verilen önem, yerini "kirliliği kaynağında önleme" yaklaşımına bırakmıştır (Ekeman, 1998:22). Topluluk çevre politikası, çevresel zararın, öncelikle kaynağında önlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Topluluk mevzuatı bu ilkeyi, özellikle emisyon standartlarının çevre kalite ölçütlerini astığı su ve atık sektörüne uygulamaktadır. Atık sektöründe, örneğin, atık nakillerinin sınırlandırılması amacıyla, atığın mümkün olduğunca üretim yerine yakın bir yerde yok edilmesi gerekmektedir.

Kirleten Öder İlkesi; ilk Çevre Eylem Programı'nda belirtildiği gibi Topluluk çevre politikasının temel taşıdır. Kirletenlere, sebep oldukları kirlilik ile mücadelenin bedelinin ödettirilmesi, onları kirliliği azaltmaya ve daha az kirleten ürün ve teknolojiler bulmaya teşvik etmektedir. Bu ilke, kirleticilerin uyması gereken çevre

standartları koyularak da uygulanabilmektedir. Topluluk mevzuatının ikincil kaynakları kapsamında bu ilkeye çeşitli atıflar yapılmıştır. Örneğin Atık Çerçeve Direktifi, kirleten öder ilkesine doğrudan atıf yapmakta ve atığın yok edilmesi masraflarının atık sahibine ait olduğunu belirtmektedir.

2.2.4 Çevre Eylem Programları

Avrupa Topluluğu Çevre Politikası'nı "Eylem Programı" adı altında uygulamaya aktarılan faaliyetler temsil etmektedir. Her biri 4 ya da 5 yıl için yapılan bu programlar, Komisyon'un önerisi ile Konsey tarafından onanır ve yönerge şeklinde yayınlanır. Yönergeler üye devletleri bağlayan Topluluk Hukuku normları arasında yer alamasa da eylem programlarında sadece genel direktifler verilerek ana hedeflere ulaşmada izlenecek yolun detayları üye ülkelere bırakılmaktadır (Egeli, 1996:30).

Tablo 2.2: Çevre Eylem Programlarının Kapsamı

PROGRAMIN ADI	SÜRESİ	GETİRDİĞİ YENİLİK
Çevre Eylem Programları Öncesi	1951-1972	Kurucu antlaşmaların hiçbirinde çevre ile ilgili doğrudan ve açık bir hüküm olmaması nedeniyle yalnızca kimi dolaylı düzenlemeler yapılmıştır.
I. Çevre Eylem Programı	1973-1976	1. Çevre olan baskıların önlenmesi ve azaltılması 2. Ekolojik dengenin korunması 3. Doğal kaynakların akılcı kullanılması 4. AT uluslararası çevre politikasının desteklenmesi
II. Çevre Eylem Programı	1977-1981	Birinci programın devamı niteliğindedir.
III. Çevre Eylem Programı	1982-1986	1. Çevre politikasının diğer politikalarla uyumu 2. Önlem alma politikasının önemi, örneğin ÇED uygulaması 3. Öncelikli olanlar - Emisyonların kaynağında önlenmesi, - Akdeniz'in korunması, - Gürültünün önlenmesi, - Sınır ötesi emisyonlardan korunma, - Tehlikeli maddelerin sınırlandırılması, - Temiz teknolojilerin desteklenmesi, - AT doğa koruma alanları, - Gelişmekte olan ülkelere yardım
IV. Çevre Eylem Programı	1987-1992	1. Eylem alanlarına yönelik çevre politikası, 2. Katı çevre normlarının çıkarılması, 3. Üçüncü programın somutlaştırılması, 4. Çevreye uyumlu tarım politikası, 5. Toprağın korunması, 6. Kıyıların korunması programı.
V. Çevre Eylem Programı	1993-2000	1. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi 2. Sorumluluğun toplumca paylaşılması 3. Sanayi, enerji, tarım ve turizm sektörlerine özel önem.
VI. Çevre Eylem Programı	2001-2010	1. Temelde V. Programın devamı niteliğindedir. 2. Çevre politikasının diğer politikalarla uyumuna özel önem, Komisyon içi çevresel birleştirme mekanizmasının oluşturulması, 3. Ana çevresel göstergeler ile sektörel birleştirme göstergelerinin oluşturulup, yıllık olarak yayınlanması, 4. Çevresel veri sisteminin kurulması, 5. Topluluk sorumluluk rejiminin oluşturulması, 6. İkame ve ispat yükümlülüğü ilkeleri, 7. GMOs ve hormon sistemlerinin çalışmasını etkileyen kirleticiler gibi yeni konuların çevre üzerindeki olası etkilerine dikkat çekilmesi.

Kaynak: DÜNDAR, Y. ve FİŞNE, M. (2001), "Avrupa Topluluğu Çevre Politikaları ve Altıncı Çevre Eylem Planı", Afyon Kocatepe Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 3 /1, s. 142

2.3 AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE MEVZUATI

2.3.1. Yatay Mevzuat

2.3.1.1. Aarhus Konvansiyonu (Aarhus Convention)

Aarhus Sözleşmesi'nin fiili kökeninde 1980'li yılların sonundan itibaren Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu çatısı altında "*Avrupa için Çevre*" süreci dâhilinde yapılan çalışmalar yatmaktadır. 1990'da hazırlanan, ancak bilahare rafa kaldırılan Çevresel Hak ve Yükümlülükler Taslak Şartı içerik açısından Sözleşme'yi anımsatmaktadır. Üst düzey bir istişari organın 1993 tarihli önerileri doğrultusunda Üçüncü "*Avrupa için Çevre*" Bakanlar Konferansı, 1995 yılında çevresel konularda bilgi edinme ve katılım haklarına ilişkin olarak hem "*Sofya Rehberi*"ni kabul etmiş, hem de bir sözleşme hazırlanmasının ele alınmasına karar vermiştir. Çevre Politikası Komitesi'nin 1996 yılında oluşturduğu bir geçici çalışma grubu sivil toplum örgütlerinin yoğun şekilde katılım gösterdiği on müzakere turundan oluşan iki yıllık bir süreç sonucunda Sofya Rehberi doğrultusunda kaleme alınan taslak sözleşmeyi oluşturmuştur. Sözleşme üç ay sonra Danimarka'nın Aarhus şehrinde toplanan Dördüncü Bakanlar Konferansı'nda kabul edilmiştir. Bu nedenle kısaca Aarhus Sözleşmesi olarak anılmaktadır (http://www.sonbaski.com/tr/?p=6242, E.T. 24.07.2012).

39 devlet ve ikinci maddesinde yer alan "*kamu makamı*" tanımı içerisine giren Avrupa Topluluğu -Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte Avrupa Birliği- tarafından imzalanan Aarhus Sözleşmesi imzacıların onda altısının onay araçlarının Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmesini müteakiben 30 Ekim 2001'de, diğer bir ifadeyle uluslararası yasal araç için hızlı sayılabilecek bir süre içerisinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin 2010 yılı itibariyle 44 tarafı bulunmaktadır. Sözleşme'nin birinci taraflar toplantısı 2002 yılında İtalya'nın Lucca şehrinde gerçekleştirilmiş, taraflar bir uyum mekanizması ve raporlama sistemi karara bağlanmıştır. 2003 yılında Ukrayna'nın Kiev şehrinde toplanan Beşinci "*Avrupa İçin Çevre*" Bakanlar Konferansı çerçevesinde düzenlenen olağanüstü taraflar toplantısında Sözleşme'ye Kirletici Madde Salımı ve Transferi

Sicillerine Dair Protokol, 36 devlet ve Avrupa Topluluğu tarafından akdedilmiştir. Protokol taraflarının belirli türde işletmelerden kaynaklanan 86 kirletici maddeye ilişkin internet üzerinden erişilebilen ulusal siciller oluşturmasını öngörmektedir ve bu 2009 yılında yürürlüğe girmiştir. 2005 yılında Kazakistan'ın Almaata şehrinde gerçekleştirilen ikinci taraflar toplantısında ise Sözleşme'ye genetiği değiştirilmiş organizmaların çevreye kasıtlı salımı ve piyasaya sunumuna dair karar alma süreçlerine kamunun katılımına ilişkin daha kesin hükümler getiren bir değişiklik kabul edilmiştir (http://www.sonbaski.com/tr/?p=6242, E.T. 24.07.2012).

Aarhus Sözleşmesi'nin içeriğine bakıldığında ilk olarak "*hak*" teriminin kullanılmasından sakınılmasına rağmen haklara dayanan bir yaklaşım benimsendiği, ikinci maddede "*çevresel bilgi*", "*kamu*" ve "*ilgili kamuoyu*" kavramlarının geniş bir çerçevede tanımlanarak usuli hakların kapsamının da geniş tutulduğu dikkati çekmektedir. Sözleşme'nin asgari yükümlülüklere yer vermesi ve hakların kullanılmasında ayrımcılığı engellemesi bu niteliğini güçlendirmektedir. Avrupa Birliği'nin –artık rafa kalkmış bulunan– faaliyet alanları ile kurulan bir analoji aracılığıyla çevre hakkının üç unsuru Sözleşme'nin "*üç sütunu*" olarak anılmaktadır. Birinci sütunu oluşturan bilgi edinme hakkının bir edilgen, bir de etkin yönü bulunmaktadır. Hakkın edilgen yönü kamu makamlarının ellerinde bulunan çevresel bilgileri, kamunun herhangi bir üyesinin hukuksal bir menfaat ileri sürmeye gerek duymaksızın talep etmesi durumunda kısa bir süre içerisinde temin etmesini şart koşmaktadır. Tahdidi bir muaf kategoriler listesine giren bilgilerin açıklanması kamu yararı gözetilerek ve gerekçeli olarak reddedilebilir. Hakkın etkin yönü ise kamu makamlarının çevresel bilgilerin toplanması ve yayımlanmasını sağlayacak düzenlemelere gitmesi, belirli çevresel bilgilerin adım adım internetten erişilebilir kılması, dört yılı aşmayacak aralıklarla ulusal çevre durum raporları yayınlaması ve insan sağlığı ile çevreye zarar verebilecek acil durumlarda ellerindeki bilgileri kamuoyuyla derhal paylaşmasını gerekli kılmaktadır. Tarafların ayrıca kirlilik envanter ve sicilleri oluşturması hükme bağlanmış olup Kirletici Madde Salımı ve Transferi Sicillerine Dair Protokol'ün kapsadığı kirletici maddelere ilişkin internet

üzerinden erişilebilen ulusal siciller oluşturmasını öngörmektedir (http://www.sonbaski.com/tr/?p=6242, E.T. 24.07.2012).

Sözleşme'nin ikinci sütunu kamunun sırasıyla çevreyi etkileyen özgül faaliyetler; plan, program ve politikalar ve idari düzenlemeler ile kanunen bağlayıcı normatif araçlara ilişkin mevzuat hazırlama süreçlerine katılımını ilgilendirmektedir. Bu konuda en kapsamlı hükümler, Sözleşme Ek I'de listelenen özgül faaliyetlere ilişkin olarak ortaya konulmuştur. Bu faaliyetler çevresel etki değerlendirmesi -kısa adıyla ÇED- ve Avrupa Birliği mevzuatı altında entegre kirlilik önleme ve kontrol lisansı gerektiren proje ve önlemlerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Tarafların özgül faaliyetler ve plan, program ve politikaların karar aşamasında katılımın dikkate alındığını temin etmesi gerekmektedir. Ancak Aarhus Sözleşmesi yasama ve yargı organlarına uygulanabilir değildir. Bu nedenle yasama organları tarafından kabul edilecek normatif araçlar durumunda katılım hakkı yürütme erki tarafından hazırlanan taslaklarla sınırlı bulunmaktadır. Üçüncü sütunu oluşturan başvuru hakkı Aarhus Sözleşmesi tarafından üç mevzuya ilişkin olarak düzenlenmiştir: Bilgi edinme talepleri, özgül faaliyetlerin karara bağlanmasına kamunun katılımı ve genel olarak çevre hukukunun ihlalleri. Dolayısıyla başvuru hakkı genel olarak çevre ihlallerinin önlenmesinin bir yöntemi olmanın yanı sıra, diğer iki usuli hakkın güvencesi haline gelmektedir. Bu hakkın kullanımı bilgi edinme talepleri haricinde hukuksal bir menfaatin veya hak ihlalinin mevcudiyetine tabi kılınabilmektedir. Sözleşme'nin içerdiği çevre hakkına ilişkin bir diğer güvence de denetsel ve istişari nitelikli uyum mekanizmasıdır (http://www.sonbaski.com/tr/?p=6242, E.T. 24.07.2012).

2.3.1.2. Çevre Konusundaki Bilgilere Ulaşım Yönergesi

7 Haziran 1990'da kabul edilen H90/313/AET sayılı Çevre Konusundaki Bilgilere Ulaşıma Dair Konsey Yönergesi (referans Official Journal OJ L 158; 23.06.1990). Dördüncü Çevresel Eylem Programının bir sonucu olarak, çevreye ilişkin bilgiye ulaşma konusunda ilke ve kuralları açıklamaktadır. Topluluk bu yönerge ile Üye Devletlerin ulusal idarelerinin denetimini iyileştirmek suretiyle halkın çevre bilincinin geliştirilmesini hedefleyerek Topluluk çevre politikasının

etkinliğini sağlamayı amaçlamıştır. Üye Devletler aşağıdaki hallerde çevre hakkındaki bilgiye ulaşmak isteyenlerin müracaatlarını reddedebileceklerdir (Budak, 2000: 92).

- Uluslararası ilişkiler ve ülkenin korunması ile ilgili resmi makamların müzakerelerinin güvenilirliğini zedeleyen konular,
- Kamu güvenliğini tehlikeye sokabilecek konular,
- Haklarında hukuk, ceza veya idare mahkemelerinde dava açılmış konular ile henüz haklarında kamu davası açılmamış olsa bile bir ceza koğuşturmasına tabi olan konular,
- Fikri mülkiyet dahil olmak üzere ticari sırlar ile ilgili konular,
- Kişilerin özel hayatlarını ilgilendiren bilgiler,
- Yasal olarak sorumlu olmayan bir üçüncü kişi tarafından teslim edilen deliller,
- Ortaya çıkması halinde ilgili alanda çevrenin zarar görme olasılığını daha da arttırabilecek olan bilgiler.

90/313 Sayılı Konsey Yönergesi, Topluluğun çevre konusundaki yetkilerini belirleyen AT Anlaşması'nın 130S maddesine dayalıdır (Budak, 2000:92). Yönergeye göre, kamu yetkililerinin bilgiye ulaşımı sağlamaları ve sahip oldukları çevreyle ilgili bilginin dağıtımı için gerekli önlemleri almaları beklenmektedir. Eğer bir kişi bilgi isteğinin gerekçesiz olarak reddedildiğini, dikkate alınmadığını veya isteğinin yeterli bir biçimde cevaplandırılmadığını düşünürse, o kişinin adli ve idari gözden geçirme isteme hakkı vardır. Yönerge Üye Ülkelerin düzenleyici olarak açıklayıcı raporlar yayınlayarak çevrenin durumu hakkında genel bilgi vermesi gereği üzerinde durmakta, yetkililere bilgiyi kamuya açıklamalarından dolayı makul bir ücret talep hakkı da vermektedir.

2.3.1.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönergesi

Çevresel Etki Değerlendirmesi (Environmental Impact Assessment) Yönergesi, Avrupa Birliği Çevre politikasının önemli bir aracıdır. 1985'teki ilk ÇED direktifi (Directive 85/337/EEC) ile hem yasal olarak hem de uygulamada gelişme göstermeye başlamıştır.

1969 yılında ABD'de yürürlüğe giren Ulusal Çevre Politikası Kanunu (National Environmental Policy Act) kapsamında dünya ile tanışan ve gerek ABD, gerek AB ülkeleri, gerekse diğer dünya ülkelerinde halen en etkin çevre yönetim aracı olarak yerini alan ve gün geçtikçe de bu yeri sağlamlaştıran ÇED, ülkemizde 7 Şubat 1993 tarihinden bu yana uygulanmaktadır (http://www.izmircevre.gov.tr/default.asp?L=TR&mid=144, E.T. 25.04.2012).

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), herhangi bir alandaki proje önerilerinin uygulanmasına başlanmadan önce, çevreye olası etkileri bakımından sistemli bir inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulmasını ifade etmektedir. *ÇED,* yoğun ve kapsamlı bir danışma içermektedir, böylece vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının ilgili proje hakkında bilgi sahibi olmaları ve gelişmeleri etkileme fırsatına kavuşmaları mümkün olabilmektedir. *ÇED,* projelerin, insan sağlığı, flora ve fauna, toprak, su, hava, iklim, kırsal alan, maddi zenginlikler ve kültür mirası üzerinde yaratabileceği etkilerin tek tek incelenmesi sonucu hazırlanmaktadır (Durmaz, 2004:6).

Çevresel değerlendirme, kararların çevresel etkilerinin kararlar verilmeden önce dikkate alınmasını sağlayan bir süreçtir. Bu süreç çevreye olabilecek etkilerin analizini, bu etkilerin raporlanmasını, bu raporda bir kamu danışma uygulamasının üstlenilmesini ve son kararı verirken ve karardan sonra kamuyu kararla ilgili bilgilendirirken açıklamaların ve raporun dikkate alınmasını içermektedir (http://europa.eu.int/comm/environment/eia/home.htm, E.T. 25.04.2012).

Christensen vd. (2003; 1)'ne göre ÇED, adaylar, genel kamu ve otoritelerle diyalog temeli oluşturma potansiyeline sahiptir. Bu da kalkınmaya duyulan ihtiyaç ile çevresel öncelikler arasındaki dengeyi sağlayan bir sonuç üretmektedir. Karar

vericilere bilgi sağlama ve şeffaflık temin etme yoluyla bir proje uygulamasındaki olası sonuçlara karşı çevreye olabilecek zararlı etkileri en aza indirerek çevreye katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Avrupa Komisyonu, 1997 'de tadil eden (Directive 97/11/EC) direktife göre, mevcut AB yasalarını yansıtan üç tane ÇED rehberi yayınlamıştır. Bu belgeler ÇED sürecindeki üç basamağı içermektedir.

- Tarama (screening)
- Kapsamlaştırma (scoping)
- Teftiş/İnceleme (review)

ÇED süreci Tablo 2.3'de gösterilmektedir. Koyu renkli kutular tüm üye ülkelerde 85/337/EC ve 97/11/EC sayılı direktiflerle zorunlu olarak ÇED sürecinde yer alan basamakları göstermektedir. Kapsamlaştırma basamağının ÇED sürecinde yer alıp almaması gönüllülük esasına dayanır.

Tarama; ÇED sürecinin ilk basamağını oluşturmaktadır ve belirli bir proje için başlamadan önce ÇED' in gerekli olup olmadığının belirlenmesidir. Projeler iki grupta sınıflandırılmaktadır; Ek 1'de var olan projeler zorunlu olarak ÇED' e tabi iken, Ek II' de bulunan projeler için değerlendirme yetkiye bağlıdır. Madde 4'e göre Ek II'ye dahil olan projelerin ÇED gerektirip gerektirmediği kararı Ek III'de belirtilen seçim kriterleri doğrultusunda Üye Ülkelerin yetkisindedir.

Kapsamlaştırma; ÇED'e konu olan ve yetkili makama sunulan projeler için çevresel bilginin içinde yer alması gereken konuların içeriğini ve kapsamını belirleme sürecidir. Yeni direktif ile (Directive 97/11/EC) tüm üye ülkeler ÇED prosedürlerinde kapsamlaştırma basamağının oluşturulması gönüllülük esasına dayanmaktadır.

İnceleme/teftiş, ÇED süreci içerisinde proje geliştirici tarafından yetkili merciye sunulan çevresel bilginin yeterli olup olmadığını belirleme aşamasıdır. Çoğu üye ülkede bu bilgi Çevresel Etki Beyanı ile bir formda sunulur.

ÇED, yoğun ve kapsamlı bir danışma içermektedir, böylece vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının ilgili proje hakkında bilgi sahibi olmaları ve gelişmeleri etkileme fırsatına kavuşmaları mümkün olabilmektedir (Durmaz, 2004:6).

Üye ülkelerin, her bir Çevre Etki Değerlendirmesi'nin, projenin insanlar, bitki ve hayvanlar, toprak, hava, iklim ve genel görünüm, maddi değerler ve kültürel miras ve bu faktörler arasındaki etkileşim gibi çevresel faktörlere doğrudan veya dolaylı etkileri açıklamasını ve değerlendirmesini sağlaması gerekmektedir. Ayrıca projeyi gerçekleştiren kurumların ÇED'e dair her türlü bilgiyi sağlamaları için bir sistem oluşturmaları da şarttır. Yasal açıdan, ÇED'den muaf olan küçük projelerin birbirlerine eklenerek ÇED'e tabi olan büyük bir proje haline gelmemesine dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu durumda tüm projeler için ÇED istenmesi şarttır (Candan, 2003:8).

Tablo 2.3: Çevresel Etki Değerlendirme Süreci

ANA BASAMAKLAR	NOTLAR
Projenin hazırlanması	Proje geliştiricisi proje için önerleri hazırlar
Yetkili makama bildirim	Bazı üye ülkelerde onay almak için yetkili makama bildirisi gereksinimi bulunmaktadır. Proje geliştiricisi bunu gönüllü ve informal olarak da yapabilir.
Tarama	Yetkili merci ÇED'in gerekli olup olmadığı ile ilgili olarak karar verir.
Kapsamlaştırma	Proje geliştiriciler yetkili merciden kapsamlaştırma görüşü isteyebilir. Kapsamlaştırma görüşü çevresel bilginin içermesi gereken konuları ve ÇED sürecini belirlemektedir.
Çevresel çalışmalar	Proje geliştiricisi Direktif'in 5. maddesindeki çevresel bilgileri toplamak ve hazırlamak için çalışmalar yapar.
Çevresel bilgisinin yetkili makama sunulması	Proje geliştiricisi çevresel bilgiyi geliştirme onayı başvurusu ile birlikte yetkili merciye başvurur. Eğer Ek 1 ve Ek 2'ye dahil olan projeler için çevresel bilgi verilmemişse yetkili merci öncelikle ÇED'in gerekli olup olmadığını belirlemelidir.
Çevresel bilginin yeterliliğinin incelenmesi	Bazı üye ülkelerde çevresel bilginin yeterliliğiyle ilgili yetkili mercinin incelemesine gerek duyulmadan resmi bir içerik bulunurken, bazılarında ise bu bilginin yeterli olup olmadığından yetkili merci sorumludur.
Kanuni çevresel merciler, diğer ilgili taraflar ve kamuya danışma	Çevresel bilgi incelenmesi açısından çevresel sorumluluklara birlikte tüm çevresel otoritelere, diğer ilgili taraflara ve genel kamuya incelenmesi açısından açık tutulmalıdır.
Onay kararı verilmeden önce çevresel bilginin yetkili merci tarafından değerlendirilmesi	Çevresel bilgi ve müzakere sonuçları yetkili merci tarafından göz önünde bulundurularak başvuru sonucu hazırlanır.
Kararın açıklanması	Karar nedenleri ve çevreye olabilecek olumsuz etkileri azaltmaya yönelik açıklamalar ile birlikte tüm kamuya açıklanmalıdır.
Kararın başarıya ulaşıp ulaşılmadığının denetlenmesi	Proje uygulanırken etkilerinin incelenmesine gereksinim duyulabilir.

Kaynak: Guidance on EIA: EIS Review, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, L-2985, Haziran 2001, s.10.

2.3.1.4 Stratejik Çevresel Değerlendirme Direktifi

Sürdürülebilir kalkınmanın uygulamaya yönelik bir aracı olarak ifade edilen, Stratejik Çevresel Değerlendirme ise plan ve programların çevre üzerindeki olası önemli etkilerinin değerlendirilmesi ve mümkün olan en az düzeye indirgenmesi veya ortadan kaldırılması konularının ele alındığı bir süreçtir (Durmaz, 2004:19).

Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir kalkınmayı uygulamaya geçirme süreci ile birlikte "Bazı Planlar ve Programların Çevre Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesine İlişkin 27 Haziran 2001 tarih ve 2001/42/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi SÇD Direktifi'ni yayımlamış ve üye ülkelerin 21 Temmuz 2004 tarihine kadar bu direktif doğrultusunda kendi yönetmeliklerini çıkartmasını istemiştir.

2.3.1.5 Raporlama Yönergesi

Bu Direktif, belli çevre koruma direktiflerinde istenen bilginin Komisyon'a iletilmesi ile ilgili sektörel bazda rapor verilmesi zorunluluklarının rasyonelleştirilmesini hedeflemektedir. Raporlar genelde her üç yılda bir verilmektedir (Candan, 2003:8).

2.3.1.6 Avrupa Çevre Ajansı

Avrupa Konseyi tarafından 7 Mayıs 1990 tarihinde 1210/90 sayı ile Avrupa Çevre Ajansı ve bir Avrupa Bilgi ve Gözlem Ağı'nın kurulmasına ilişkin bir tüzük kabul etmiştir (Budak, 2000:89).

Bu tüzükle birlikte objektif, güvenilir ve mukayese edilebilir bilgiler sağlayarak, çevrenin korunması için gerekli tedbirlerin alınmasına, tedbirlerin uygulanışını değerlendirmeye ve halkı çevre konusunda yeterince bilgilendirmeye katkıda bulunmak üzere, Avrupa Çevre Ajansı ve Avrupa Çevre Bilgi ve Gözlem Ağı kurulmuştur. Avrupa Çevre Ajansının amacı, sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda, Antlaşmanın ve çevre eylem programlarının hükümleri uyarınca çevrenin korunması ve geliştirilmesidir. Ajans, bilgi değişimi konusunda diğer kuruluşlarla işbirliği yapabilir. Üye devletlerle Komisyonu birbirine bağlayan, çevre

mevzuatı uygulama bilgi ağı (IMPEL) da bu kuruluşlar arasındadır (Durmaz, 2004:5).

Avrupa Çevre Ajansı, Avrupa Topluluğu'na üye olmayan, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ve Doğu Avrupa gibi ülkeleri gibi ülkelere de açıktır (Budak, 2000:89).

2.3.2. AB Çevre Politikası Uygulamalarında Kullanılan Teknik Araçlar

2.3.2.1. Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrolü

Çevrenin en etkin ve geniş kapsamda korunması amacıyla hava emisyonları, atıksu deşarjları ve katı atık yolu ile meydana gelen kirlenmenin önlenmesini ve kontrol edilmesini bütüncül bir yaklaşımla sağlamak üzere, bu konudaki diğer mevzuatlara uyumlu olmak kaydı ile, entegre kirlilik önlenmesi ve kontrolüne ilişkin 96/6 I/EC sayılı Direktif 1999 yılında yürürlüğe koyulmuştur (Durmaz, 2004:4).

Bu yönergenin amacı EK 1 de liste halinde yer alan sanayi faaliyetlerinden kaynaklanan entegre kirlenmelerin önlenmesi ve denetlenmesini sağlamaktır. Amaç, önlemeye çalışmak, bu mümkün değilse de hava, su ve topraktaki sözü edilen faaliyetlerden kaynaklanan emisyonları azaltmaktır (http://ec.europa.eu/comm/ environment/ippc/index.htm, E.T. 22.11.2011).

EKÖK direktifi Avrupa Birliği'nde 50 000'e yakın kurumu kapsamaktadır. Geri kalan kurumlar da 30 Ekim 2007 tarihine kadar söz konusu direktife uyum sağlamak zorundadırlar. 30 Ekim 2007 itibariyle mevzuat yürürlüğe girmeden önce kurulan tesislerin uyumu için verilen süre dolacaktır. (http://ec.europa.eu/comm/ environment/ippc/index.htm, E.T. 22.11.2011).

Direktifin bir önemli özelliği ise bir "anlayış değişikliği" getiriyor olmasıdır. Direktif "ürünlerin" değil "üretim faaliyetleri sürecinde" yaratılan kirliliğin önlenmesine yöneliktir. Diğer bir deyişle, bacada sınır koymak yerine kirliliği kaynağında önleme yaklaşımına dayalı olarak hazırlanmıştır. Kısaca, üretim faaliyetlerinde yapılacak değişikliklerle çevresel kirliliği en az düzeye indirmek ve en az miktarda atık ortaya çıkması bu direktifin hedefleri arasındadır (Ilgaz, 2005: 1).

EKÖK direktifi dört temel esasa dayanmaktadır (http://ec.europa.eu/comm/ environment/ippc/index.htm, E.T. 22.11.2011):

- **Entegre Yaklaşım:** İzinler üretim yerinin çevresel performansını etkileyecek tüm faktörleri (hava, su, toprak emisyonları, atık yönetimi, hammadde kullanımı, enerji etkinliği, gürültü, kazaların önlenmesi, restorasyon gibi) dikkate almalıdır. Bu direktifin amacı çevrenin bir bütün olarak düşünülerek korunmasıdır.

1. **Uygulanabilir En İyi Teknikler (BAT) :**

Uygulanabilir en iyi teknik ölçütünün anlamı, iktisadi bakımdan katlanılabilir bir ölçü içinde olmak demektir. Bu da, çevre değerleri için en uygun teknoloji anlamına gelmektedir (Budak, 2000: 67). Direktifte belirlenen salım sınır değerlerine (ELVs) dayalı teknikler uygulanabilir en iyi teknikler olarak belirlenmiştir. Avrupa EKÖK Bürosu ile İspanya'da bulunan Avrupa Birliği Ortak Araştırma Merkezi ile BAT'ları belirlemeye yönelik işbirliği çalışmaları sonucunda BREF'ler oluşturulmuştur. BAT'ların referans dokümanları olan BREF'ler her sektöre özel olarak maliyet/yarar analizlerini de içermekte ve tesisisin üretim yaptığı bölgenin yerel koşullarını dikkate alacak şekilde hazırlanmaktadır.

- **Esneklik:** EKÖK Direktifi ruhsat veren kurumlara izin verme koşullarının belirlenmesinde aşağıdaki noktalar için esneklik sağlamaktadır:
- Kuruluşun teknik özellikleri
- Kuruluşun coğrafik yeri
- Yerel çevresel koşullar

Örneğin bu direktife konu olan tesisler kapasitelerine göre belirlenmiştir. Direktifin Ek 1 Bölüm 6.2 kısmında, "liflerin ve tekstil materyallerinin ön terbiye (yıkama, ağartma, merserizasyon gibi işlemler) veya boyama işlemlerinin gerçekleştirildiği ve işlem kapasitesi 10 ton/gün'den daha büyük olan fabrikalara" ait etkinliklerin Direktif kapsamına girdiği belirtilmiştir. Bu belirlemeye karşın, çeşitli üye devletler yine de bu kapsamı da kendilerine uygun şekilde yorumlama

eğiliminde olmuşlardır. Hollanda ve İskandinav ülkeleri (Finlandiya, Danimarka ve İsveç) 10 ton/gün kısıtlamasını kabul etmemiş, kapasitesine bakılmaksızın tüm işletmeleri IPPC kapsamına almıştır. Buna karşın, Fransa 10 ton/gün sınırının üstündeki tekstil işletmelerine Direktifi uygulamaktadır. İtalya ise diğer ülkelerden farklı bir yol izleyerek 3 yılın ortalama değerlerini alıp kapasite kullanımını tespit etmektedir. Buna göre, tespit ettiği kullanılan kapasiteye göre tekstil işletmelerini gruplamaktadır (Ilgaz, 2005: 9).

1. **Bilginin Paylaşılması ve Halkın Bilgiye Erişimi:** Direktif halkın karar alma süreçlerine katılımı ve sonuçlardan haberdar olması için;

- Fikir beyan etmek için yapılan başvurulara izin vermektedir.
- Denetlemelerden sonraki sonuçların öğrenilmesine izin vermektedir.
- Avrupa Emisyon Kirlilik Sicili (European Pollutant Emission Register - EPER) tarafından elde edilen emisyon değerleri halkın erişimine açıktır. EPER'in yerini Ekim 2007 itibariyle Avrupa Kirlilik İbra ve Transfer Sicili (European Pollutant Release and Transfer Register - E-PRTR) alacaktır.

IPPC'ye izin sürecine dahil olan tesisler Direktifin diğer maddelerinde şu şekilde geçmektedir (Ilgaz, 2005: 9)

- Tüm yeni tesisler (Madde 4)
- Mevcut tesisler, Direktif yürürlüğe girdikten itibaren 8 yıldan geç olmamak üzere (Madde 5)
- İşletmelerinde değişiklik yapan tesisler yetkili otoriteye bildirmekle yükümlüdür (Madde 12)

2.3.2.2. Çevre Yönetimi ve Denetimi Sistemi (EMAS)

Avrupa Birliği'nin Ekolojik Yönetim ve Denetim Programı (EMAS) şirketler ve diğer kurumlar için çevresel performanslarını değerlendirmeleri, iyileştirmeleri ve raporlamaları için düzenlenmiş bir yönetim aracıdır. Bu program 1995 yılından itibaren (Council Regulation (EEC) No 1836/93 of 29 June 1993)

sanayi sektöründeki şirketlerin katılımı ile sınırlandırılmışken, 2001 yılında (Regulation (EC) No 761/2001 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2001) Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin kamu ve özel hizmet alanları dahil ekonomideki tüm sektörlere açılmıştır (http://europa.eu.int/comm/ environment/emas/about/summary_en.htm/, E.T. 25.04.2012)

EMAS'ın hazırlanmasında BS 7750'nin içeriği örnek alınmıştır. BS 7750 İngiliz Standartlar Enstitüsü (BSI) tarafından 1992 yılında yayımlanan ve 1994'de gözden geçirilerek "Çevre Yönetim Sistemi-Özellikler ve Kullanım Kılavuzu" adıyla yürürlüğe konulan belge her ölçekte işletmede ve etkinlik alanında uygulanması öngörülen bir standart olarak hazırlanmıştır. ISO'nun Mart 1997'de ISO 14001'i kabul etmesinden sonra yürürlükten kaldırılmıştır.

EMAS, EN/ISO 14001'in EMAS içerisinde bir çevresel yönetim sistemi olarak yer alarak dış dünyanın EMAS'a katılımını resmileştiren, çekici bir amblemin kabulünü talep eden bir çevre idari sisteminin katılımı ile güçlendirilmiştir. EMAS'a katılım gönüllük esasındadır ve katılım Avrupa Birliği ülkeleri ile Avrupa Ekonomik Alanı ülkelerini (İzlanda, Lihteştayn ve Norveç) kapsamaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği'ne girme hazırlığı yapan aday ülkelerin önemli bir kesimi, Avrupa Birliği'ne üye olma sürecindeki hazırlık çalışmalarında bu sistemi uygulanmaktadırlar (http://europa.eu.int/comm/environment/emas/about/summary_en.htm/, E.T. 25.04. 2012)

Çevre yönetimi ve denetimi sisteminin (EMAS) amacı, çevre yönetimi politikalarının, programlarının ve sistemlerinin uygulanması, etkilerinin değerlendirilmesi ve halkın bilinçlendirilmesi ile endüstri dallarının çevre performanslarının geliştirilmesidir (Durmaz, 2004:5-6).

EMAS sistemine kayıt olabilmek için işletmeler aşağıdaki adımları tamamlamalıdırlar (http://europa.eu.int/comm/environment/emas/about/sum mary_ en.htm/, E.T. 25.04.2012):

- İşletmenin faaliyetleri, ürün ve hizmetleri, üretim yöntemleri, yasal çerçevesi ve mevcut çevresel yönetim uygulamaları ve süreçlerini içeren bir çevresel

değerlendirmenin yapılması,

- Bu inceleme sonuçlarının ışığı altında üst yönetim tarafından belirlenen işletmenin çevresel politikasına ulaşmayı amaçlayan bir çevresel yönetim sisteminin oluşturulması,
- İlgili çevresel düzenleme gereklilikleri kadar işletmenin politika ve programlarıyla uyumlu olacak şekilde yönetim sistemi tarafından tayin edilen çevresel denetimin tamamlanması,
- İşletmenin çevresel amaçlara ne kadar ulaştığını ortaya koyan çevresel performansı ile gelecekte mevcut çevresel performansını sürekli olarak arttırması için izleyeceği adımları dile getiren çevresel bildiriminin oluşturulması.

Çevre yönetimi ve denetimi sistemi (EMAS), sürekli gelişim çemberi veya planla-kontrol et-harekete geç çemberi olarak da anılmaktadır. Bu çemberin elemanları yukarıdaki Şekil 2.1'de anlatılmaktadır.

EMAS logosu (EC 761/2001) no'lu düzenlemenin ticari işaretidir. Bu logonun amacı tüm kamuya ve diğer ilgili taraflara şu noktaları belirtmektir:

- Bir çevresel yönetim sisteminin kurulumunu ve uygulandığını,
- Bu sistemin performansının sistematik, objektif ve periyodik olarak değerlendirildiğini,
- Çevresel performansa dayalı bilginin hazır olduğunu ve kamu ve diğer ilgili taraflarla açık diyalogun varlığını,
- Gerekli eğitimin çalışanlara sağlanarak aktif katılımın sağlandığını ve yasal uyumun varlığını

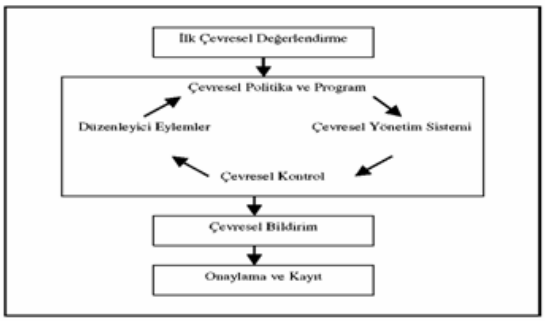

Şekil 2.1: Çevre Yönetimi ve Denetimi Sistemi'ne (EMAS) Kaydolma Rehberi (http://www.quality.co.uk/emas.htm, E.T. 22.07.2012)

EMAS logosunun üç fonksiyonu bulunmaktadır:

- İşletme tarafından sağlanan çevresel performansa dayalı bilginin geçerliliğine ve güvenilirliğine işaret etmektedir.
- İşletmenin çevresel performansı arttırmaya yönelik bağlılığına ve çevresel koşullarının yönetimine işaret etmektedir.
- Kamu, diğer ilgili taraflar ve işletmeler arasında bu sisteme olan ilgiyi arttırarak çevresel performanslarını arttırabilmeyi sağlamaktır.

Şekil 2.4. EMAS Logosu

Kaynak: Guidance Document On The Use Of The Emas Logo, 2001:2.

Şekil 2.2: EMAS Logosu (http://en.life-promesse.org/emas, E.T. 22.07.2012)

EMAS sisteminin tutundurma çabalarına ihtiyaç olduğu saptanmıştır. Bu nedenle EMAS logosu, tutundurma malzemelerinde, makalelerde, komisyon rehberinde, EMAS üzerine kitap ve yayınlarda yer alabilmektedir. Ancak EMAS logosu bu tutundurma çabaları içerisinde herhangi bir işletmenin ismini içermez ve

logo sisteme kayıt olunduğunu ifade etmez veya kullanıcıya faaliyetlerinden ve ürün/hizmetlerinden ötürü çevresel taahhütte bulunmaz.

2.3.2.3. AB Çevre Etiketi (Eco-Label)

Avrupa Birliği'nde ilk kez 1989 yılında Avrupa Omnibus Alan Araştırması" dahilinde Topluluk vatandaşlarının çevrenin korunmasıyla ilgili konulara geniş destek olacağının belirlenmesini takiben piyasaya çıkacak bir ürüne ekolojik etiket verilmesine ilişkin Konsey Tüzüğü çıkarılmıştır (Budak, 2000: 87).

İlerleyen yıllarda Avrupa Birliği ülkelerinde çeşitli çevre etiketlerinin hazırlanması ve yaygınlaştırılması üzerine, bütün üye ülkeler için geçerli olacak AB çevre etiketi sistemi (eco label) Bakanlar Konseyinin 23 Mart 1992 tarihli 880 sayılı Tüzüğü ile kurulmuştur (Durmaz; 2004:5).

Çevreye zarar vermeyen ürünlerin üretim ve kullanımının teşvik edilmesi amacıyla 1992 yılında başlatılan uygulama, üretimden yok olmasına dek tüm yaşam süreci içinde çevre üzerindeki zararlı etkisi azaltılmış ürünlerin 'çevre etiketi' ile ödüllendirilmesini öngörmektedir. Bu şekilde çevreye zarar vermeyen ürünlerin tasarım, üretim, pazarlama ve kullanımı özendirilmektedir (Candan, 2003:19).

2.3.2.4. Eko-Audit Sistemi: İşletmelerin Ekolojik Yönden Teftişi

Eko-Audit Sistemi, bir işletmenin sistematik olarak, çevre koruma teknikleri ve çevre mevzuatı bakımından denetlenmesidir. Hukuki bakımdan bir düzenleme boşluğu olmasına rağmen sınai ve yasal uygulamalar içerisinde işletme içi ve işletme dışı olmak üzere iki tip teftiş gelişmiştir. İşletme içi eko-audit dört önemli fonksiyona sahiptir (Budak, 2000:71):

- Çevre hukuku bakımından işletmenin hukuka uygun davrandığının tespit edilmesi,
- Çevre rizikolarının bertaraf edilmesi ve çevresel risk yönetimi,
- Orta ve uzun dönemli, koruyucu çevre denetimi,
- İşletme içi bilgi akışının iyileştirilmesi ve çalışanların çevre bilincinin sürekli

geliştirilmesi.

Avrupa Birliği'nde eko-audit'in uygulanmasına yönelik yasal düzenleme 29 Haziran 1993'de çıkarılan 1836/93 sayılı "Sanayi İşletmelerinin Çevre Yönetimi ve Çevresel Faaliyetlerinin değerlendirilmesi İçin Ortak Bir Sisteme Gönüllü Katılımları Hakkında Tüzük" tür.

İç denetim sırasında:

- İlgili faaliyetin çeşitli çevre bileşenleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi, kontrolü ve önlenmesi,
- Enerji yönetimi, enerji tasarrufu ve kullanılacak enerji kaynağının seçimi,
- Hammaddelerin yönetimi, tasarrufu, seçimi ve taşınması, su yönetimi, tasarrufu,
- Atıkların ortadan kaldırılması, önlenmesi, yeniden düzenlenmesi, yeniden kullanılması, taşınması, gömülmesi,
- Yeni üretim tekniğinin seçilmesi veya mevcut durumda değişiklik,
- Ürünün planlanması (tasarım, paketleme, taşıma, tüketme, imha...)
- Çevreye zarar verebilecek kazaların önlenmesi,
- Çevreye zarar verebilecek kazalara yönelik önleyici tedbirler
- Ekoloji ile ilgili konularda personelin eğitilmesi,
- Ekoloji ile ilgili konularda kamuoyunun bilgilendirilmesi açısından değerlendirmeler yapılır.

İşletme için veya dışarıdan nitelikli ve ciddi müfettiş tarafından bu değerlendirme yapıldıktan sonra, dışarıdan yetkili bir denetçi tarafından bir kez daha denetlenerek geçerliliği ilan edilir. İşletmenin uyguladığı çevre yönetim sisteminin değerlendirilmesine yönelik ISO 14000 oluşturulmuştur.

Avrupa Birliği'nde eko-audit in uygulanmasına yönel yasal düzenleme 29 Haziran 1993'de çıkarılan 1836/93 sayılı "Sanayi İşletmelerinin Çevre Yönetimi ve

Çevresel Faaliyetlerinin değerlendirilmesi İçin Ortak Bir sisteme gönüllü Katılımları Hakkında Tüzük" tür (Budak, 2000: 72).

2.3.3. AB Çevre Politikası Uygulama Alanları İle İlgili Önemli Yasal Düzenlemeler

AB Çevre Politikası'nın temel uygulama alanları havanın korunması, yaşamın korunması, suyun korunması, ormanların korunması, atık yönetimi, endüstriyel kirlilik kontrolü ve risk yönetimi, kimyasallar, radyasyondan korunma, İklim değişikliği sektörü ve gürültü sektörüdür. Bu alanlara yönelik olarak yapılan en önemli yasal düzenlemeler aşağıda anlatılmaktadır (Çevre Vakfı, 2001:44-54).

Topluluğun taraf olduğu önemli bir uluslararası antlaşma, sera etkisi yapabilecek gazların atmosferde birikerek dünya ikliminin değişmesine yol açmasını önlemek amacıyla 9 Mayıs 1992'de imzalanan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesidir. Sözleşme, sera etkisine yol açan gazların büyük oranda gelişmiş ülkelerden kaynaklandığını göz önüne alarak, soruna daha az katkıda bulunmuş kalkınmakta olan ülkelerin Sözleşme hüküm ve sınırlamalarından zarar görmemeleri, kalkınmalarının bu sınırlamalar sebebiyle güçlüğe uğramaması için onlara gelişmiş olan ülkeler tarafından mali yardım ve teknoloji transferi yapılmasını öngörmüştür. Avrupa Topluluğu, küresel ısınmaya yol açan sera etkisi yaratan gazların emisyonlarının uluslararası düzeyde azaltılmasını sağlayarak iklim değişikliği sorunu ile mücadele etmek amacına yönelik olarak, 23 Mart 1998 tarihli Konsey Kararı ile İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine bağlı Kyoto Protokolünü imzalamıştır. Protokolü imzalayan taraflar, 2008-2010 yılları arasında bu gazların emisyonlarını 1990 seviyeleri altına düşüreceklerdir (Duru, 2007: 179).

Büyük yakma tesislerinden havaya yayılan bazı kirletici maddelerin sınırlanması hakkında 23 Ekim 2001 tarih ve 2001/80/EC sayılı Direktif19, (88/609/EEC'yi yürürlükten kaldırmaktadır), kullanılan yakıt tipine (katı, sıvı, ya da gaz) bakılmaksızın termal gücü 50 MW veya daha büyük yakma üniteli tesisler için üye devletlerin yıllık toplam emisyonlarını kademeli olarak azaltmalarına ilişkin programlar hazırlamalarını öngörmektedir. Yeni işletmelerin Direktif ekinde yer alan

emisyon sınır değerlerine uymaları gerekmektedir. Mevcut tesislerin ise kademeli olarak Direktif hükümlerine uymaları öngörülmektedir (Talu, 2006: 69).

96/82/EC sayılı Seveso II Direktifinin amacı, tehlikeli madde içeren büyük kazaları önlemek ve kazaların doğuracağı sonuçları sınırlamaktır. İşletmelerin yetkililere haber vermeden büyük miktarlarda tehlikeli madde tutmaları yasaktır. İşletmelerin güvenlik raporları ve iç acil durum planı hazırlamaları zorunludur. Büyük kazalara ilişkin olarak, yetkililerin bilgilendirilmesi ve tedbirlerle ilgili bilgi sağlanması gerekmektedir (Karabulut, 2004: 321-322).

Kentsel atıksu arıtımı konulu 21 Mayıs 1991 tarih ve 91/271/EEC sayılı Konsey Direktifi, şehir atık suyunun toplanmasını, işleme tabi tutulmasını ve deşarjını kapsamı içine almaktadır. Atıksu arıtma tesisleri, bu Direktifin Ek 1B bölümünde gösterilen tasarımda yapılmış olacak ve uygulanacak arıtımdan sonra tesisten deşarj edilecek su, Ek 1'de belirtilen şartları taşıyacaktır. Üye devletler, 31 Aralık 1993 tarihinden önce, endüstriyel atık sularını toplama sistemleriyle ve şehir atık suyu arıtma tesislerine gönderilmesini bir ön izne ve usule bağlamış olacaklardır (DIMAS, 2008: 5).

Bazı tehlikeli maddelerin su ortamlarına deşarjının yarattığı kirliliğe dair 4 Mayıs 1976 tarih ve 76/464/EEC sayılı Konsey Direktifi31, bazı zararlı maddelerden kaynaklanan kirliliğin tamamen önlenmesi ve ortadan kaldırılması ve bazı zararlı maddelerden kaynaklanan su kirliliğinin azaltılmasını amaçlamaktadır. Direktife ek iki ayrı liste düzenlenmiştir. 1. Listede, sebep oldukları kirliliğin tamamen önlenmesi ve ortadan kaldırılması amaçlanan, nispeten daha az zararlı maddeler yer almaktadır. 2. listede yer alan maddeleri, sularda azaltmak amacı ile üye devletler gerekli programı hazırlamak zorundadır (Demirayak, 2002: 4).

74/442/EEC sayılı Atık Çerçeve Direktifi kapsamında üye devletler, kontrolsüz atık bırakılmasını ve boşaltılmasını yasaklayacaklar, atıkların tekrar kullanılmaları için geri dönüşüm işlemlerine tabi tutulmalarını, mümkünse atıklardan enerji üretimini ve atıklardan geri kazanılacak hammaddelerin kullanılması için gereken tedbirlerin alınmasını destekleyeceklerdir. Üye devletler, atıkların, insan

sağlığı tehlikeye sokulmadan, çevreye zarar verilmeden, özellikle, su, hava, toprak, bitki ve hayvanlar için tehlike yaratmadan, gürültü, koku gibi rahatsız edici durumlara sebebiyet vermeden, kırsal alanlara ve hassas alanlara olumsuz etkilerde bulunmadan bertarafını sağlayacak tedbirleri alacaklar ve bu direktifin uygulanmasından sorumlu yetkili makamı belirleyeceklerdir (Egeli, 1996: 23).

Ambalajlama ve ambalaj atıklarına ilişkin 20 Aralık 1994 tarih ve 94/62/EC sayılı Konsey Direktifi ile bu konuda uygulanacak tedbirlerin uyumlaştırılması, böylece çevre korumasının sağlanması ve iç pazarın ticari engellerden arındırılmış olarak çalışmasına imkân tanınması amaçlanmıştır. Üye ülkelerin ambalaj atıkların geri kazanılması konusunda ulusal programlar oluşturmaları ve direktifte yer alan hedeflere ulaşabilmek için ambalaj atıklarının toplanması, geri kazanımı ve geri dönüşümü sistemlerinin kurulması gerekmektedir. Ambalaj atıklarının ağırlık olarak en az %50 ve maksimum %60'ının geri kazanılması ve ambalaj atıklarının en az %25 en fazla %45'inin ayrıca her bir ambalaj materyalinin ağırlık olarak en az %15'inin geri dönüşümünün sağlanması gerekmektedir (Çakmak, 2005: 58).

Bazı tehlikeli maddeler içeren, akümülatör ve pil atıklarının atılma yöntemlerini kontrol etmek üzere 91/157/EEC sayılı Direktif36 kabul edilmiştir. Üye devletler, pil ve akümülatör atıklarının bertarafını sağlamak üzere ayrı şekilde toplanmalarını teşvik etmelidirler. Piller ve akümülatörler ile bunların içinde bulundukları aletler, ayrı toplanmaları gerektiğini belirten işaretleri, geri dönüşüm koşulları ve ağır metal içeriği ile ilgili bilgileri taşımalıdırlar (Güler, 1995: 675).

Asbestin, çevre ve insan sağlığı üzerinde birinci kategoride gösterilen zehirli maddeler içinde bulunduğu dikkate alınarak 85/467/EEC sayılı Direktif ile mavi asbestin ve asbestin kullanımı sınırlanmış ve 83/477/EEC sayılı Direktif ile de işyerlerinde asbeste maruz kalan işçilerin korunması ile ilgili hükümler yürürlüğe konmuş ve asbest emisyonu ve atıklarının havaya, suya ve toprağa karışmaması için kaynakta önlenmesi ve azaltılmasını sağlamak üzere gerekli tedbirlerin alınması, 87/217/EEC sayılı ve 19 Mart 1987 tarihli Direktif ile öngörülmüştür (Fontaine, 2006: 23).

Tehlikeli maddelerin ve bileşiklerin sınıflandırılması, ambalajlanması ve etiketlenmesi konusunda üye devletlerin mevzuatlarının uyumlaştırılmasına ilişkin 1999/45/EC sayılı ve 31 Mayıs 1999 tarihli Direktif aynı konuyu düzenleyen 67/548/EEC sayılı Direktif esas alınarak yayımlanmıştır. Tehlikeli maddeler, sağlığa ve çevreye tehlikeli etkileri olan temizleyiciler veya katkı maddeleridir. Bu Direktif kapsamında, üye devletlerin yetkilileri, ürünlerin pazara ulaşmasından önce her türlü bilgiyi üreticiden isteyebilecektir. Üretici, yetkililere her istendiğinde ürünün etiketlenmesiyle ve diğer konularla ilgili bilgileri vermeye hazır olacaktır. Üye devlet, gerekli şartlar yerine getirilmeden, ürünü pazara gönderemeyecektir. Madde 9'a göre, üye devletler, Direktifte belirtilen şartlara uygun etiketleme işlemini yerine getirmek üzere gerekli tedbirleri almadıkça ürünler satışa sunulmayacaktır (Tekel, 2007: 276).

2.3.4. AB Çevre Politikası Uygulamalarında Kullanılan Mali Destek Mekanizmaları

AB'nin Ortak Çevre Politikası, temelde çevre kirliliğinin bedelinin kirletene ödetilmesi üstüne kurulmuştur. Ancak bölgeler arası farklılıkların yoğun olduğu ve ilgili sektörlerin mali sıkıntı içinde bulunduğu durumlarda, Birliğin çevreye iliksin hedeflerinin gerçekleşebilmesi için Topluluk fonlarından katkı sağlanmaktadır (Candan, 2003: 21).

AB'ni kuran Maastricht Anlaşması'nın kabulüne kadar çevrenin korunmasında kabul edilen en önemli fonlar: "Topluluğun Yapısal Fonları" denilen: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF), Avrupa Sosyal Fonu (ESF) ve Avrupa Tarımsal Destek ve Garanti Fonu (EAFRD) olmuştur. Birlik Anlaşması ile Anlaşmaya bir de Uyumlaştırma Fonu (CF) adı altında yeni bir mali kaynak eklenmiştir (Budak, 2000: 77)

2000-2006, 213 milyar Euro 15 üye ülkenin uyumlaştırma politikası için ayrılmıştır. Sonuç olarak 2004-06 döneminde bunun 22 milyar Euro'su yeni üye ülkelerin üyeliğe ön hazırlığı, diğer 22 milyar Euro'su da bu ülkelerin yapısal

girişimleri için kullanılmıştır (http://ec.europa.eu/comm/environment/integration/structural_funds_en.htm , E.T. 14.03.2012).

Bunların dışında Topluluk seviyesinde mali araç olarak kullanılan diğer fonlar Balıkçılık İçin Avrupa Fonu (EFF) ve en önemlisi olan Çevre İçin Finansal Araç (LIFE)'tır.

Tablo 2.4: Avrupa Birliği Çevresel Fonlarının Amaç ve Kapsamları

	Amaçlar/Hedefler/Misyon	**Destek Kapsamı**
Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu -European Regional Development Fund (ERDF)	• Bölgesel eşitsizliklerin azaltılması, yapısal gelişimin desteklenmesi ve bölgesel ekonomilerin düzenlenmesi • Rekabet edebilirliğin ve yenilikçiliğin güçlendirilmesi, sürdürülebilir islerin yaratılması ve çevresel düşünce gelişiminin teşvik edilmesi.	• Verimli Yatırım • Altyapı • Diğer Gelişim Teşvikleri (girişimlere yönelik hizmetler, Finansal araçlar..) • Çevresel Koruma • İşbirliği
Avrupa Sosyal Fonu-European Social Fund (ESF)	• Tam istihdam, işte kalite ve verimliliğin arttırılması, sosyal katlımın teşvik edilmesi, işgücündeki bölgesel eşitsizliklerin azaltılması • Avrupa İstihdam Stratejisiyle Güçlü Bir Bağ Kurulması	• İşçilerin ve işyerlerinin çevreye adapte olabilme yeteneği • İş arayanlar ve aktif olamayan insanların istihdamının sağlanması • Sosyal katılımın güçlendirilmesi • İnsan sermayesine yatırım • Kamu kurumlarının etkinliğinin ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi • Yenilikçi eylemler ve işbirliği
Uyumlaştırma Fonu - Cohesion Fund (CF)	• Az gelişmiş aday ülkelerin uyumu	• Trans-Avrupa Ulaşım Ağı • Çevresel Projeler • Açık çevresel yararlarla sürdürülebilir gelişme: Enerji etkinliği, yenilenebilir enerji, temiz kentsel ulaşım.
Avrupa Tarımsal Destek ve Garanti Fonu-European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD)	• Topluluk genelinde sürdürülebilir kırsal gelişme • Tarım sektörünün yeniden yapılanması	• Tarım ve ormancılığın rekabet edebilirliğinin arttırılması • Kırsal çevrenin geliştirilmesi • Kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin geliştirilmesi ve ekonomik faaliyet çeşitliliğinin teşvik edilmesi
Balıkçılık İçin Avrupa Fonu-European Fund For Fisheries (EFF)	• Balıkçılık sektörünün ve kıyı balıkçılık alanlarının sürdürülebilir gelişimi	• Topluluk balıkçılık filosunun düzenlenmesine ilişkin önlemler • Su ürünleri yetiştiriciliği/akuakültür, işleme ve balıkçılık ticareti • Ortak ilgi ölçütleri • Kıyı bölgelerde balıkçılığın sürdürülebilir gelişimi
Çevre İçin Finansal Araç LIFE	• Sürdürülebilir gelişmenin teşvik edilmesine katkı sağlamak amacıyla Topluluk çevre politikasının ve çevre mevzuatının geliştirilmesi ve uygulanması	• Çevresel politikanın uygulanması ve yönetişimi • Çevresel sorunlar üzerine bilgi ve iletişimin sağlanması

Kaynak: http://ec.europa.eu/comm/environment/integration/structural_funds_en.htm , E.T. 14.03.2012

Tablo 2.4'de Avrupa Birliği'nde çevresel harcamaların desteklenmesi için oluşturulan fonların amaç ve fonlarını gösterirken, Tablo 2.5 bu fonların hangi olasılıkla çevre harcamalarına ayrılacağı konusunda bilgi vermektedir.

Tablo 2.5: Çevresel Fon Olasılıkları

	DOGRUDAN (Çevreye Yönelik)								**DOLAYLI** (Diğer Sektörlerle/Alanlarla Bütünleşme)							
	Çevre Temizleme	**Çevresel Altyapı**	**Su Yönetimi**	**Biyoçesitlilik/Natura 2000**	**Enerji etkinliği/yenilebilirliği**	**Çevresel Kapasite**	**Çevresel Farkındalığın Artışı**	**Doğal Risk Koruma**	**Sürdürülebilir Ulaşım**	**Sürdürülebilir Turizm**	**Sürdürülebilir Tarım ve Ormancılık**	**Sürdürülebilir alıkçılık**	**Temiz Sanayi**	**Yenilikçilik/AR-GE**	**Kalifikasyon/Sosyal Katılım**	**Sağlık/Yasam Kalitesi**
ERDF	K	K	?	K	K		K	K	K	K			K	K	K	K
• Uyum	K		?	K	K			K	K				K	K		
• Rekabetçilik	?	K	K	O		K		K	K	K				K		K
• İşbirliği																
ESF						K	?								K	K
• Uyum						K	?								K	K
• Rekabetçilik																
Uyum Fonu	?	K	?	?	K				K							
EAFRD		O	O	O		O	O	O		K	K				K	K
EFF				O		O	O			O		O			K	O
LIFE+			?	?	?	K	K									?

(K) Kesin **(O)** Mümkün/Olabilir **(?)** Belli Değil

Kaynak: Avrupa Birliği ve Çevre, 1997:28

Birliğin yapısal fonları, özellikle özel programlar aracılığıyla fonları Birlik içinde daha zengin bölgelerden daha yoksul bölgelere aktarmak suretiyle Birlik içinde daha dengeli bir sosyo-ekonomik gelişmeyi desteklemek için başlıca araçlarıdır. 1994 ile 1999 yılları arasında toplam 152.200 milyon ECU tutarında Yapısal Fon tahsis edilmiş olup Kaynaşma Fonları da 14.450 milyon ECU sağlamaktadır (Avrupa Birliği ve Çevre, 1997: 28).

Tablo 2.6: Birincil Çevre Projelerine Ayrılan Fonlar 1990-95

	Ödenen		**Taahhüt Edilen**	
	Milyon ECU	**%**	**Milyon ECU**	**%**
Toprak Kaynakları	143	32	209	24
Tropik ormanlar	108	24	307	35
Biyo-çeşitlilik	47	10	60	7
Kentsel çevre	40	9	94	11
Kurumsal güçlendirme	32	7	82	9
İklim değişikliği	31	7	5	1
Deniz kaynakları	19	4	40	5
Tatlı su kaynakları	13	3	29	3
Teknoloji transferi	10	2	30	3
Kirlilik denetimi	10	2	12	1
Birincil çevre projeleri **Toplam**	**452**	**100**	**869**	**100**
İkincil çevre projeleri **Toplam**	**113**		**470**	
Genel Toplam	**565**		**1339**	

Kaynak: Avrupa Birliği ve Çevre, 1997: 25

2.3.4.1. LIFE

LIFE, AB'nin sadece çevreye yönelik projelerin finansmanı amacıyla oluşturduğu en önemli mali aracıdır. LIFE programı 1992 yılında, Topluluğun çevre mevzuatı ve çevre politikalarının uygulanmasını desteklemek amacıyla uygulamaya koyulmuştur (Candan, 2003: 22).

AB'nin çevreye yönelik mali destek mekanizmalarının en önünde yer alan LIFE, 1992 yılından bu yana Avrupa'da çevresinin korunması ve geliştirilmesi için 1,4 milyar dolarlık finansal destek sağlamıştır.

LIFE, AB, aday ülkeler ile Akdeniz ve Batlık Denizi'ne kıyısı olan, yeni üye olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Birliğe aday olmaya karar vermiş olan üyeliğe aday ülkelerdeki çevreyle ilgili faaliyetleri finanse etmektedir.

2.3.4.1.1 LIFE I (1992-1995)

Dönemler halinde uygulanan LIFE'ın 1992-1995 yıllarını kapsayan LIFE I döneminde Beşinci Çevresel Eylem Programının desteklenmesi amacıyla çevresel bir reform olarak LIFE programı uygulanmaya başlamıştır. LIFE I bütçesinin %40'ı sürdürülebilir kalkınma ve yaşam kalitesinin güçlendirilmesin teşvik edilmesi, %45'i doğanın ve canlıların korunması, %5'i çevresel hizmetler ve idari yapılanma, diğer %5'i ise çevresel eğitim ve anlayışın geliştirilmesi için kullanılmıştır. Uygulandığı süre boyunca toplam 400 milyon Euro ile 731 projeye destek sağlanmıştır (http://europa.eu.int/comm/environment/life/life/historyoflife. htm, E.T. 25.04.2012).

2.3.4.1.2 LIFE II (1996-1999)

1996-1999 yıllarını kapsayan LIFE II dönemi için Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla genişleyen AB için bütçe arttırılarak 450 milyon Euro olmuştur. Bu dönemde LIFE programı Çevre, Doğa ve Üçüncü Ülkeler olmak üzere her birinin farklı öncelikleri olan üç ayrı alanda mali destek sağlayan kategorilere ayrılmıştır (http://ec.europa.eu/environment/life/about/index.htm#lifeplus, E.T. 26.07.2012).

- **LIFE-Çevre**, sanayi faaliyetlerinde sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılmasına katkıda bulunmak için çevresel denetim alanlarında yenilikçilik ve politika uygulanması, temiz teknolojiler, atık yönetimi, kırsal alanlardaki çevresel sorunların bütünleştirilmesi, yerel yönetimleri hedef alan demonstrasyon, promosyon ve teknik yardım, su kirliliğinin azaltılması ve kentsel çevrenin geliştirilmesi projelerini desteklenmektedir. Topluluk katkısı, projenin gelir yaratma niteliği taşıması durumunda maksimum %30, diğer alanlarda ise %50'dir. 1992 yılından bu yana 1199 proje LIFE-Çevre kapsamında finanse edilmiştir (http://ec.europa.eu/environment/ life/about/index.htm#lifeplus, E.T. 26.07.2012).
- **LIFE-Doğa**, çok spesifik olarak kuşlar (79/409/EEC) ve habitatlarla (92/43/EEC) ilgili direktiflerin uygulanmasına katkı sağlamaktadır. Bu program altında, AB sınırları içindeki doğal yasam alanları ile vahşi hayvan

ve bitki örtüsünün korunmasına yönelik projeler desteklenmektedir. Bu projeler için LIFE bütçesinin % 46'sı ayrılmaktadır ancak projenin, korunması öncelikli doğal yasam alanları ya da hayvan türlerine yönelik olması gibi bazı istisnai durumlarda, bu oran %75'e kadar yükseltebilmektedir. Özel koruma alanlarını, siteleri kapsayan veya direktiflerde yer alan Topluluk'un önem verdiği özellikleri içeren projelerden kalitesi ve doğayı koruma potansiyeli en iyi olanlar seçilmektedir. LIFE-Doğa 1992 yılından bu yana 700 projeyi finanse etmiştir (http://ec.europa.eu/environment/life/about/index.htm#lifeplus, E.T. 26.07.2012).

- **LIFE-Üçüncü Ülkeler**, AB üyesi olmayan ülkelerde çevre politikasının ve çevresel eylem programlarının uygulanmasını desteklemek amacıyla oluşturulmuştur. Bu kapsamda projelerin sürdürülebilir kalkınma amaçlı demonstrasyon faaliyetlerini desteklemesi ve temel çevre sorunlarına çözüm sağlayıcı nitelikte olması gerekmektedir. LIFE-Üçüncü Ülkeler kapsamında teknik yardım sağlanmaktadır. Ayrıca Topluluk desteği teknik yardım içeriyorsa projenin kabul edilir maliyetinin tamamı, içermiyorsa %70'i finanse edilmektedir. LIFE-Üçüncü Ülkeler 1992 yılından bu yana 161 projeyi finanse etmiştir (http://ec.europa.eu/environment/life/about/index.htm#lifeplus, E.T. 26.07.2012).

LIFE-Doğa ve LIFE-Çevre programı ile AB ülkeleri ile 2007'de Birliğe girmeye aday olan Romanya ve Bulgaristan'daki projeler desteklenmektedir. LIFE-Üçüncü Ülkeler programı ise Türkiye, Arnavutluk, Cezayir, Bosna Hersek, Hırvatistan, Ürdün, Lübnan, Rusya, Suriye, Tunus, Mısır, İsrail, Fas, Filistin Özerk Yönetimi, *Gaza Strip and West Bank dahil* Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) ile Baltık ve Akdeniz ülkelerini kapsamaktadır.

Halihazırda Türkiye'de hava ve su kalitesinin artırılması, atık yönetimi ve kokulu emisyonlarla mücadele ile ilgili projeler desteklenmektedir. Projelerin LIFE desteğinden yararlanabilmesi için göz önünde bulundurulan baslıca kriterler şunlardır (Candan, 2003: 21; http://www.lifeplus.gov.mt/index.aspx, E.T. 27.07.2012;

http://ec.europa.eu/environment/life/project/Projects/index.cfm?fuseaction=home.searchDocs, E.T. 27.07.2012):

- Çok küçük çaplı projeler, çalışmalar ve altyapı hazırlıkları destekten yararlanamaz.
- Çevrenin durumunda önemli oranda iyileşme sağlama amaçlı pilot projelere yönelik
- Önerilere öncelik tanınır.
- Büyük isletmelere oranla KOBİ'lere öncelik tanınır.
- Projelerin sınır ötesi boyutlu olması tercih edilir.
- Projelerin ihale duyurusunda belirtilen koşullara mümkün olduğu ölçüde uyması beklenir.

2.3.4.1.3. LIFE III (2000-2004) ve 2006'ya Uzatılması

LIFE III dönemi ilk başta (Regulation (EC) No 1655/2000 of the European Parliament and of the Council of 17 July 2000 concerning the Financial Instrument for the Environment - LIFE) 2000-2004 yıllarını kapsamaktayken, Regulation (EC) No 1682/2004 sayılı kararla 2005-2006 dönemini de kapsayacak biçimde genişletilmiştir (http://www.lifeplus.gov.mt/index.aspx, E.T. 27.07.2012).

LIFE III için ayrılan 640 milyon Euro'ya uzatılmasıyla 317 milyon Euro daha eklenmiştir. LIFE III döneminde LIFE-Çevre için, 300 milyon Euro, LIFE- Doğa için 300 milyon Euro ayrılmıştır ve LIFE-Üçüncü Ülkeler için 38 milyon Euro ayrılmıştır (Candan, 2003: 21).

2.3.4.1.4 LIFE+ (2007-2013)

Eylül 2004 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından 2007-2013 yıllarını kapsayan dönem için geçerli olacak LIFE+ adında yeni bir LIFE programı önersi vermiştir (http://europa.eu.int/comm/environment/life/news/futureoflife.htm).

Komisyonun LIFE+ için verdiği öneride, Topluluğun fonlama araçlarının her ne kadar çevreye yönelik fiziksel, maddi yatırımlar ile araştırma, yenilikçilik ve temiz teknolojileri desteklese de, kapasite inşası, en iyi uygulamalar ve STK'ların Avrupa çapındaki faaliyetlerinin desteklenmesini gibi alanları kapsamakta yetersiz olduğu belirtilmiştir. Bunlar çevresel amaçlara ulaşmak için çok gerekli olan parçalardır ve bu nedenle 2007-2013 dönemini kapsayacak yeni bir araca ihtiyaç duyulmuştur.

LIFE +'ın genel amacı, Avrupa Birliği'nde sürdürülebilir kalkınma demonstrasyonunu desteklemek suretiyle Topluluk çevre politikası ve mevzuatının geliştirilmesi, uygulanması, değerlendirilmesi ve iletişiminin sağlanmasına katkıda bulunmaktır. LIFE+, Altıncı Çevresel Eylem Programının amaçlarının desteklenmesine olanak sağlar. Bu amaçlarla LIFE+ için 2,190 milyon Euro bütçe belirlenmiştir ve bu programın yapısı iki temel öğeye dayanmaktadır (http://europa.eu.int/comm/environ ment/life/life/historyoflife.htm, E.T. 25.04.2012):

- LIFE+ Uygulama ve Yönetişim (Toplam bütçenin %75 ile % 80'ine kadar olan kısım bu alandaki projelere ayrılacaktır).
- LIFE+ Bilgi ve İletişim (Toplam bütçenin %75 ile % 80'ine kadar olan kısım bu alandaki projelere ayrılacaktır).

LIFE+ ile birlikte üçüncü ülkelerdeki projeler LIFE kapsamında desteklenmeyecek, Avrupa Birliği'nin diğer dışsal destek programları ile finanse edileceklerdir (http://europa.eu.int/comm/environment/life/life/historyoflife.htm, E.T. 25.04.2012).

2.3.4.2 Topluluğun Çevre İle ilgili Diğer Politikaları Kapsamında Oluşturulan Mali Destek Mekanizmaları

LIFE programının yanı sıra, doğrudan çevreye yönelik olmasa da, çevre politikalarının hayata geçirilmesine dolaylı olarak katkı sağlayan mali destek mekanizmaları ve fonlar da bulunmaktadır. Bunlar:

ALTENER: Enerji Politikası kapsamında oluşturulan ve yenilenebilir enerjilerin geliştirilmesini hedefleyen mali destek kaynağıdır.

SAVE II: SAVE programının devamı niteliğinde 2003-2006 dönemini kapsayacak şekilde tasarlanan program, bölgesel ve kent düzeyinde enerji yönetimine yönelik olarak Enerji Politikası çerçevesinde oluşturulmuştur.

Sürdürülebilir Tüketim: Tüketim Politikası kapsamında oluşturulan ve çevre üzerinde olumsuz etkileri bulunan tüketim alışkanlıklarının azaltılmasını hedefleyen mali kaynaktır.

Topluluk Girişimleri: Kentsel sorunlara ilişkin olarak URBAN, kırsal gelişmeye yönelik LEADER II, sınır ötesi ve bölgeler arası işbirliğini destekleme amacı taşıyan INTERREG II ve AB içinde bazı bağlantısız bölgelerle Birliğin geri kalan kısmı arasında bağlantının sağlamlaştırılmasını hedefleyen REGIS II bu alanda çevreye ilişkin başlıca girişimlerdir.

SMAP: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde oluşturulan ve Akdeniz'de çevrenin korunmasını hedefleyen program kapsamında su kaynakları, kıyı şeritleri, atık ve çölleşme konulu projeler öncelikli olarak desteklenmektedir.

Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Çevre Yardımları: Topluluğun dış politikası kapsamında öncelikle MDAÜ (Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri) ve Akdeniz ülkeleri olmak üzere Asya, Latin Amerika ve Afrika ülkelerine çevre alanında kullanılmak üzere mali destek sağlanmaktadır. MDAÜ'ler için TACIS ve PHARE, Akdeniz ülkeleri için ise MEDA Fonu bu ülkelerde çevre koşullarının iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Candan, 2003:23-24).

2.3.4.3. Avrupa Yatırım Bankası

1958'de Roma Antlaşması'nın 129. maddesine dayanarak kurulan AYB, tüzel kişiliğe sahip 15 üyeli AB yardımcı organıdır (DTM, 1996:28).

Merkezi Lüksemburg'da bulunan AYB, bağımsız bir finans kurumu olarak AB'nin dengeli büyümesine yardımcı olacak yatırım projelerine mali destek sağlar. AYB tarafından sağlanan kredi olanakları:

- Doğrudan finansman yoluyla sağlanan ve yatırım tutarı 25 milyon Euro'yu geçen bireysel krediler,
- Aracı bankalar yoluyla finanse edilen yatırım tutarı 25 milyon Euro'nun altında olan küresel krediler.

AYB kapsamında çevresel projelere kaynak ayrılmaktadır. 2002 yılında Siirt ve Sivas Atıksu projesi için 40 milyon Euro kredi AYB aracılığıyla kullanılmıştır.

2.4 ÇEVRE POLİTİKASI MODELLERİ, UYGULAMA ARAÇLARI VE PROGRAMLARI

Çevre politikasının uygulama alanına geçirilebilmesi için 1960'lı yıllardan bu yana çeşitli ülkeler belirli bir takım araçlar geliştirmişlerdir. Bu araçlar ise iki farklı anlayışla ve iki farklı çevre politikası modeline dayalı olarak kullanılmaktadır. Bu modeller onarımcı ve önleyici modeller olarak ikiye ayrılmaktadır (http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr, E.T. 25.04.2012).

2.4.1 Çevre Politikası Modelleri

2.4.1.1 Onarımcı Çevre Politikası Modeli

Karşılaşılan sorunlara bir tepki olarak ortaya çıkan bu politika modeli, çevre üzerinde zararlı sonuçlar ortaya çıktıktan sonra, bu etkilerin giderilmesini amaçlayan politikadır. Bu politikanın uygulanmasında yararlanılan başlıca araçlar, eski haline getirme, tazminat ödetme ve kirlenmenin yürütme örgütlerince doğrudan doğruya denetlenmesidir (Keleş ve Hamamcı, 2005: 27).

Bu model iki şekilde uygulamaya geçirilmektedir. Birinci uygulama şekli, üretim faaliyetlerinin ve ürünlerin çevreye verdikleri zararın, maliyetinin zarar verenden alınarak karşılanmasıdır. Burada devreye kirleten öder ilkesi girmektedir. Gürültü çıkaran kaynaklardan tazminat alınmasında veya denizi kirleten sanayi

kuruluşlarından atıkların kaldırılabilmesi için belli bir paranın alınmasında olduğu gibi. İkinci uygulama şeklide ise kirlenme idare tarafından doğrudan doğruya denetlenmeye çalışılır. Bu yapılırken de teknolojik yeniliklerden yararlanılarak üretim süreçlerinin ve ürünlerin çevre üzerindeki zararlı etkileri giderilmeye çalışılır. Çöplerin yakılmasında yeni yöntemler kullanmaya zorlama, desülfürizasyon gibi tedbirler bu türden bir politikanın sonucudur (Budak, 2000: 23-24).

Üretim sürecinde girdileri değil, çıktıları hedef alan ve kirlilikle mücadelede üretim teknolojisinde çevreyle dost değişiklikler yapılmasını değil, mevcut üretim sürecine arıtma teknolojisinin eklenmesini yeğleyen bir politikadır. Almanya'da bu politikaya "Yüksek Baca Politikası" adı verilmektedir. Özellikle hava kirliliğinin söz konusu olduğu durumlarda kirliliğin kaynağından çok daha uzağa yayılmasına yol açtığı için, su kirliliğinin olduğu durumlarda arıtma çamurunun nasıl değerlendirilmesi gerektiği yolunda kafalarda soru işareti oluşturduğu için, artık yerini çevreyle dost üretim süreçlerinin oluşturulması politikasına bırakmaktadır (Bezirci, 2005: 281).

2.4.1.2 Önleyici Çevre Politikası Modeli

Çevreye zarar verilmeden, gelecekteki gelişmeler hesaba katılarak, doğal ve insan yapısı çevrenin diğer bir ifadeyle kültürel ve tarihi dokunun zarar görmesini önlemek bu politikanın esas hedefidir. Gelecekte doğabilecek tehlikelerin tahminine dayanan bu önleyici modelin uygulanmasında, çevre kirlenmesi olgusuna, zarardan sonra değil, daha önce bakılmaktadır. Bu da önleyici politikanın toplumsal maliyetini, onarımcı politikalar ile karşılaştırıldığında çok düşürmektedir (Budak, 2000: 32).

Önleyici çevre politikası modelinin başlıca uygulama araçları teknolojik yenilikler ve yapısal değişikliklerdir. Teknolojik yeniliklerle kastedilen, çevrenin korunması ve geliştirilmesi için yararlı yöntemler ve tasarımlar geliştirilerek mevcut üretim süreçlerinde değişiklikler yapmaktır. Daha az gürültü çıkaran motor türlerinin imal edilmesi, sanayi atıklarının yeniden kullanılması, az atıklı sanayiler geliştirilmesi çalışmaları bu politikanın bir sonucudur. Yapısal değişiklikler ise

çevreye zarar veren ya da vermesi ihtimali bulunan üretim yöntemleriyle, tüketim kalıplarının değiştirilmesi, onların yerine çevreyle dost yeni üretim yöntemleri ve savurganlığı önleyen tüketim kalıplarının geliştirilmesi anlamına gelmektedir.

Önleyici çevre politikasının en etkili silahı da yatırım kararları verilirken çevrenin hesaba katılmasını "olmazsa olmaz" bir kural haline getiren ÇED raporlarının hazırlanması ve bu raporların halkın bilgisine sunulmasıdır (Budak, 2000: 49-51).

2.4.2 Çevre Politikasının Uygulama Araçları

Çevre politikası modellerinin uygulamaya geçirilebilmesi ve böylelikle çevrenin korunmasının sağlanabilmesi için yönetim birimleri bazı araçlar geliştirmişleridir. Aslında çevre kirliliğini önlemek konusunda idare organlarının kullanabileceği araçlar iki grupta toplanabilir (http://www.mevzuatdergisi.com, E.T. 14.02.2012):

- Hukuki Araçlar
- Mali Araçlar

Hukuki araçlar, kanunlar, tüzükler, yönetmelikler ve diğer idari işlemlerle çevre politikalarını belirginleştirir.

Mali araçlar ise teşvikler ve vergilerden oluşan iki ayrı koldan çevre politikasına uygulama kolaylığı getirir.

Son yıllarda bu iki güçlü araca destek veren ve kaynağını toplumdan alan vasıtalarda gelişmiştir. Hatta bunların gelişmesinde Avrupa Birliği'nin önemli katkısı olmuştur. Bunlara destekleyici araçlar denilebilir (http://www.mevzuatdergisi.com, E.T. 14.02.2012).

2.4.2.1 Hukuki Araçlar

Hukuki araçlar, çevre politikası taleplerinin izlenmesi ve istenilen hedef ve temel ilkelerin hayata geçirilmesi için devlete geniş kapsamlı bir olanaklar yelpazesi

sunar. Hukuki araçlar kullanılarak getirilen düzenlemeler, davranış kalıplarını doğrudan doğruya etkilerler (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

Hukuki araçlar, yasal düzenlemeler çerçevesinde getirilmiş, dolayısıyla yasal her türlü kısıtlamaya imkân veren güçlü tedbirlerdir. Bu kısıtlamalar üretim süreci ve kullanılan hammaddeler konusunda olduğu gibi, atık malzemeleri azaltma veya yasaklama, günün bazı saatlerinde faaliyetleri yasaklama gibi çok çeşitli alanları kapsayabilirler. Tüm bu değişik araçların ortak yanı kirletene başka bir seçenek tanımamalarıdır. Kirleten ya bu kısıtlamalara uyar ya da hukuki veya idari uygulamalar sonucu cezai yaptırımlara maruz kalır (Gönen, 1990:45-46).

Çevre yönetimi bir anlamda mevcut çevre kalitesini istenilen ve hedeflenen parametrik değerlere ulaştırabilmek amacını taşır. Giderek artan, çeşitlenen ve yoğunlaşan çevresel bozulma ve kirlenmelere önlem almak durumunda olan idari makamlar öncelikle mevcut kaliteyi ölçerek belirlemek, ölçülen yoğunluğun insan ekosistemi başta olmak üzere tüm ekosistemler üzerindeki zararlı etkilerini saptamak ve zararlı etkileri belirlenen eşik değerlerin üzerine çıkmamasını sağlamak durumundadır. Bu bağlamda, çevre yönetiminin yerine getirmesi gereken en önemli işlev, mevcut parametrik değerlerin ölçülmesi ve ekosistemleri güvence altına alacak azami emisyon değerlerinin saptanması olmaktadır. Bu yapılan faaliyete de standart getirme, ya da sınır değerleri belirleme denilmektedir. Bu standartlar da teknik çalışmalar sonucu belirlenir faaliyet sahipleri için uyulması zorunlu kurallar haline getirtilirler (Yaşamış, 1995:238-242).

Kirletme yasakları ya da kirletmeme emri; bilinen en eski ve en sık kullanılan çevre koruma yöntemidir. Kanunlar ya da düzenleyici genel idari işlemler yoluyla, kirletici faaliyette bulunacak olanların neleri yapıp neleri yapamayacakları önceden saptanmaktadır. Yapılmaması gerekenler yasaklar halinde düzenlenmektedir. Çevreyi kirletme yasağı, hukuki düzenlemeler yoluyla faaliyette bulunacak olana çevreyle dost davranış geliştirmesi, diğer bir ifadeyle çevreyi kirletmemesi emredilmektedir (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

Kirletme yasakları olsun, kirletmeme emirleri olsun çevreyle ilgili idari otoritelerin sürekli denetim yapmasına muhtaçtır. Bu nedenle getirilen hukuki düzenlemelerde, ilgili idarelerle belirli ölçüde denetim yapma yetkisi ve buna ilişkin vasıtalarda sağlanmaktadır (Yaşamış, 1995:238-242).

Bildirme yükümlülüğü getirme; kirletici faaliyetler bakımından faaliyet sahibi, ilgili idarelere ürettiği ürünün ve atığın niteliği hakkında bildirimde bulunmakla yükümlü tutulabilmektedir. Bu ilgili idarelere denetlemede kolaylık getirmektedir. Şöyle ki, özellikle kimya sanayi ile gen teknolojisi üzerinde çalışan sanayiler hem ürettikleri ürünlerin hem de atıklarının özellikleri ve bertaraf yöntemleri hakkında idareye bilgi vermektedirler. Atıklarını bir yerden başka bir yere naklederken de böyle bir yükümlülük altındadırlar (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

İşaretleme yükümlülüğü getirme; tehlikeli maddeler sınıfına giren malların ve çıkan atıkların nakledilmeleri esnasında belirli işaretler taşımaları yükümlülüğü de idarelerin kullandığı bir araçtır. Özellikle kimyasal ve tehlikeli atık sınıfına giren çöplerle, radyoaktif maddelerin taşınmaları esnasında yük üzerinde uluslar arası bakımdan standart hale gelmiş belirli bir işaret taşımaları, atıkların kontrolü bakımından büyük kolaylıklar getirmektedir. Bu tür atıkların nakilleri esnasında ilgili idarelerce belirli bir güzergâhlar tespit edilmekte ve böylece tehlikeli atıkların kontrolü ve çevreye gelişigüzel boşaltılmadan depolama veya bertaraf edilme bölgelerine ulaşımları sağlanmaktadır (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

Ruhsata bağlama; kamu idarelerinin kullandığı en etkili hukuki araçtır. Faaliyette bulunacak herkes, her şeyden önce yetkili idarelere müracaat edip, faaliyetine izin verilmesini talep etmektedir. Burada ilgili faaliyet sahibine verilecek olan izin, faaliyeti meşru hale getirmektedir. Bu izin verilmeden önce ilgili idare belirli faaliyetlerin hangi bölgeler içerisinde ve hangi şartlar altında yapılabileceğini daha önceden planlama kararları içerisinde tespit etmiştir. Faaliyet bu şartlara uyuyorsa, ruhsat verilecek uymuyorsa talep reddedilecektir. Ayrıca ruhsat verildikten sonra dahi işletme sahibi gereken koşulları yerine getirmemekte ısrar ediyorsa ve

çevreyi kirletiyorsa verilen ruhsatın iptali de mümkündür. Bu da idareye geniş bir hareket serbestîsi getirmektedir (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

Çevre koruma bakımından planlama kararları ile ruhsat verme işlemi özellikle önem arz etmektedir. Çünkü bu hukuki araç doğru ve etkin bir şekilde kullanıldığında, kirlilik ortaya çıkmadan önce engellemek mümkün olabilmektedir (www.ekutup.dpt.gov.tr, E.T. 14.03.2012).

Çevresel etki değerlendirme; ilk olarak ABD tarafından geliştirilmiş ve 1970 tarihli Ulusal Çevre Politikası Yasası içerisinde yer almıştır. Çevreyi etkileme potansiyeline sahip tüm plan ve projelerin, tüm faaliyetlerin derinlemesine incelenmesi anlamına gelen çevresel etki değerlendirmesi daha sonra Avrupa ülkeleri için de çevre koruma alanında kullanılabilecek etkili bir hukuki araç haline gelmiştir (www.ekutup.dpt.gov.tr, E.T. 14.03.2012).

ÇED planlanan bir faaliyetin çevre üzerinde yapacağı etkilerin incelenmesi için kullanılan bir yöntemdir. Planlanan faaliyetin türüne ve kapsamına göre ÇED çalışmaları iklim, bitki ve hayvan popülasyonları, toprak erozyonu, su ve hava ortamlarının kirlenmesi, toplum sağlığı, kentleşme, istihdam ve buna benzer pek çok unsuru, diğer bir ifadeyle insanın fiziksel, biyolojik, sosyal ve ekonomik çevresinin birbirinden çok farklı bileşenlerinin kapsamına alabilir. ÇED, bir gelişme programı veya projesi için ortaya konabilecek çeşitli seçenekler arasında kıyaslama ve seçim yapmak için uygulanan bir araçtır. Bu nedenle planlamanın ilk aşamasında uygulanması gerekir. Bu noktada ÇED gelecek için tahminlere dayanır. İncelenen tüm etkenlerin yaratacağı etkilerin önceden kestirilmesi gerekir. Olumsuz çevresel etkilerin giderilmesi veya azaltılması için gerekli harcamalar, ekonomik yararın hangi çevresel yükler pahasına elde edildikleri ortaya konur. Böylece mümkün olan tüm seçenekler arasında çevresel açıdan tutarlı ve ekonomik açıdan yararlı çözümler bulunmaya çalışılır.

ÇED çalışması karar mercilerine kararlarını sağlıklı bir şekilde verebilmeleri için seçenek üreten ve bu seçeneklerin olumlu ve olumsuz yönlerini sergileyen bir vasıtadır (Budak, 2000: 75).

2.4.2.2 Mali Araçlar

Hukuki araçlar gibi yaptırımı olmayan, ancak varlıklarından ötürü çeşitli kullanım, üretim ve piyasaya sunuş maliyetlerini etkileyen araçlardır. Eğer bir araç, varlığı nedeniyle avantaj sağlar, yokluğu halinde ise sağladığı mali avantajlar ortadan kalkar ise, genel bir tanımlamayla mali araç sınıfına girer (www.ekutup.dpt.gov.tr, E.T. 14.03.2012).

Günümüze gelinceye kadar çevre kirliliği, ekonomik teorilerin bir sapması olarak görülmüştür. Bu nedenle ekonomistler için bir dış etken olarak değerlendirilmiştir. Dışsal etki, bir etkinliğin bir başka etkinlik üzerinde, etkilenenin istek ve iradesine bağlı olmadan, meydana getirdiği değişmelere verilen isimdir. Dışsal etkinin yanında kıt kaynakların aşırı şekilde kullanılması da ekonomik anlamda rasyonel olmayan sonuçlara götürmektedir. Bu iki etkiye bir de canlı türlerinin yok olması tehlikesi eklenince, bu etkinin artık içselleştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. İçselleştirme, yaptığı faaliyetler sonucu başkaları üzerinde olumsuz etkiler yaratanların, bunun karşılığında kamu idarelerine tazminat, vergi, harç ödeyerek ya da olumsuz etkiyi önlemek için yapılması gereken faaliyetlere kaynak aktararak, ortaya çıkan dışsal ekonomik etkileri, kendi iktisadi bünyesi içine aktarmasına iktisatçılar tarafından verilen isimdir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere bu mekanizma "Kirleten Öder" ilkesinin bir sonucu olarak gelişmiştir. Bu konuda sıkça uygulanan yöntemlerden biri "En Uygun Kirlilik Değeri "ne ulaşabilmek için çeşitli kirletme harçları, kirletme sertifikaları ve çeşitli çevre vergileri geliştirmek ve uygulamaktır (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

İkinci bir yöntem mali araçlar yoluyla çevreyi korumaya yönelik yaptırımlar yapmayı düşünen faaliyet sahiplerini bu konuda özendirerek "Teşvik Etkisi" yaratmaktır. Bunlar ise uygulamada çeşitli sübvansiyonlar, çevre fonları, vergi indirimleri, zorunlu depozito ödemeleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Budak, 2000: 76).

Belirli bir bölgede kirletici tarafından çıkartılan zararlı maddeler için alınması gereken parasal karşılıklara kirletme harçları adı verilmektedir. Kural olarak bu harç

kirletici emisyonların azaltılması şeklinde bir karşı reaksiyona yol açacaktır. Harçları bir anlamda kirliliğin bedeli olarak da görenler vardır. Harçlar atıklar üzerinden, ürün üzerinden alınabilecekleri gibi, verilen hizmetler karşılığı olarak da alınabilirler. Harçlar genel olarak yerel idarelerce toplanmakta ve toplanan gelir, yol açılan çevresel zararların giderilmesi ve tazmini amacıyla kullanılmaktadır. Bu yöntemde çevreye zarar veren faaliyetlerin doğrudan sınırlanmasına ilişkin bir sonuç ortaya çıkmamaktadır. Aksine kirletici için, kirletme faaliyeti, pahalılaştırılmaktadır. Şimdiye kadar dışarıya yansıttığı maliyetler, bundan böyle firmanın kendi giderleri arasına girerek içselleşmektedir (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

Sınırlı sayıda ülkede ve ABD'de uygulama alanı bulan kirletme sertifikaları aracı, hava kalitesi, insan ve çevre sağlığı araçlarından uygun olan ortamlarda, kirletici faaliyette bulunacak olanlara, yapabilecekleri en fazla kirlilik emisyonunu gösteren ve bu limitin üzerinde kirlilik yaratılmasını yasaklayan bir belgenin yetkili idarece belirli bir ücret karşılığı ya da açık artırma yoluyla satılması esasına dayanmaktadır. Kirletici sertifikası denilen bu belge belli bir sayıdan sonra hiçbir işletmeye yeni izin belgesi verilmemesini gerektirmektedir. Böylece doğanın kendi kendisini temizleme kapasitesi aşılmamış olmaktadır (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

Temizlik vergileri çevre kirliliğini işletmenin iç maliyeti haline getirmenin önemli vasıtalarından biridir. Buna "Kirletme vergisi "adı da verilmektedir. Çevre kirliliğinin dışsal etki yarattığı durumlarda, bu etkiyi yaratanlardan vergi alınması gereğini 1930'lu yıllarda ünlü iktisatçı Pigou'dur. Bu görüşü destekleyenler, toplumsal nitelikli dış etki yaratanlardan ek bir vergi alınmasının üretilen ürünün maliyetini ve bu yolla fiyatlatın artacağını; fiyatı artan malın talebinin ve bunun sonucu olarak da üretim miktarının azalacağını iddia etmektedirler. Bu durumda azalan üretim nedeniyle, doğal olarak başkalarına verilen olumsuz dışsal etkilerde azalacaktır (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

Ekonomik araçların etkili olamaması durumunda kamu idareleri iki seçenekle karşı karşıya kalmaktadırlar. Ya işletmeyi kapatmak ya da işletmenin devamına olanak verecek teknik koşulların gerçekleştirilmesi için gerekli mali desteği

sağlamak. Geri ödeme koşulu olmayan kirleticilerin bir takım önlemler almaları koşuluyla kendilerine ödenen mali yardımlar sübvansiyon adını almaktadır. Bir işletmenin devamını sağlama amacı yanında, teknolojisini çevreyle uyumlu hale getirmek isteyen firmalara da mali yardım yapılması esası kabul edilmektedir. Bu, devlet hazinesinden doğrudan doğruya ödenebileceği gibi, bu amaçla toplanan fonlardan da karşılanabilir. Hukuki araçlar yardımıyla çevre fonları oluşturulabilir ve bu fonlarda toplanan paralar, çevreyle uyumlu üretim yapmak isteyen işletmelere aktarılabilir (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

Devlet tarafından çevreyle uyumlu teknolojiyi edinmek isteyen işletmelere yapılacak olan vergi indirimleri de işletmeler için kaynak oluşturmaktadır. Vergi indirimleri gelir veya kazançları doğrudan etkilemektedir (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

Ekonomik bir değer ifade eden ve yeniden kullanılabilme özelliğine sahip olan bazı mallar için kullanılan zorunlu depozito ödemeleri yöntemi, son zamanlarda çevre koruma amacıyla zorunlu olarak da uygulanmaya başlamıştır. Yapılan yasal veya idari düzenlemelerle, özellikle cam şişelerin ve pillerin geri iade edilmesi sırasında, başlangıçta alınan depozito ücretinin geri verilmesi mecburi hale getirilmektedir (http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011).

2.4.3 Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları

Gelişim doğrultusuna yukarıda kısaca değinilen kurucu belgelerde çevre politikası kapsamlı bir şekilde yer almamakta, yalnızca, dayanılan temel ilkelerden söz edilmektedir. AB çevre politikasını biraz daha yakından tanımak, geçirdiği evrimi daha iyi anlamak için, çevre eylem programlarına bakmak gerekecektir. Kurucu antlaşmalardan biri olan Roma Antlaşması'nda bu yönde bir zorunluluk olmamasına karşın, 1973 yılından başlayarak, ilerideki yıllar için bir yol haritası olacak biçimde çevre eylem programları hazırlanmıştır. Bundan önce de kimi çevre sorunları için yasal düzenlemelere gidilse de, Birliğin çevre sorunları ile ilgilenmesinin ve ortak bir çevre politikası oluşturmasının miladı olarak ilk

programın yayınlandığı 1973 yılını göstermek yanlış olmayacaktır (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011).

Bağlayıcılıkları bulunmamasına karşın, çevre eylem programlarının iki önemli işlevi yerine getirdiği söylenebilir: Programlar, Birlik çapında izlenecek politikaların ana ilkelerini ortaya koymakta, gelecekteki yasal düzenlemeler için yol göstericilik yapmaktadır. Programların, kamuoyunda gündeme gelen yeni sorunların tartışılmasına ve yeni politika önerilerinin ortaya konulmasına olanak yarattıklarını da belirtmek gerekir. Her program incelendiğinde, döneminin koşullarını yansıtacak biçimde kimi yeni sorunların ve tartışmaların öne çıkarıldığı görülecektir (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011).

2.4.3.1 Birinci Çevre Eylem Programı (1973 – 1976)

Çevre sorunları alanında izlenecek ortak politikaları ve uygulamada dayanılacak ilkeleri saptamak amacıyla hazırlana ilk çevre eylem programının başlangıç yılı 1972'dir. Bu dönemde bir çevre eylem programı hazırlanmasında aynı yıl Stocholm'de gerçekleştirilen İnsan Çevresi Konferansı'nın önemli payı bulunmaktadır. Topluluğun çevre politikalarının genel amacının, bireylerin yaşam kalitesini, yaşadıkları çevreyi ve yaşam koşullarını geliştirtmek olarak belirleyen programın Stockholm Konferansı'nda belirlenen ilkeler doğrultusunda belirlendiği anlaşılmaktadır (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011).

Kirliliğin kaynağında önlenmesi; çevresel kaygıların bütün planlama ve karar verme süreçlerine dâhil edilmesi; kirleten öder ilkesinin kabul edilmesi; AT politikalarının gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisinin dikkate alınması uluslar arası işbirliğinin geliştirilmesi; çevre bilinicini artırmak için eğitsel etkinliklerin teşvik edilmesi; en uygun düzeyde eyleme geçmenin sağlanması; bütün üye ülkelerdeki çevre programlarının eşgüdümleşmesi ve uyumlulaştırılması. Programda yukarıda sayılan genel ilkelerin yanı sıra o dönmede gündemde olan, zehirli atıklar, uluslararası nehirlerin kirliliği, üretim yerlerinin denetlenmesi, deniz kirliliği, radyoaktif atıklar gibi kimi çevre sorunlarına karşı politikalarda geliştirilmiştir (Erhan ve Senemoğlu, 2007:175).

2.4.3.2 İkinci Çevre Eylem Programı (1977 – 1981)

Dünyada yaşanan büyük enerji bunalımı yıllarında gerçekleştirilen ikinci programın devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. Program'da çevre sorunlarının çözümü için getirilen politika önerileri beş başlık altında yer almıştır (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011).

- Topluluğun çevre politikası ve hedefleri;
- Kirliliğin ve gürültünün azaltılması;
- Toprağın, çevrenin ve doğal kaynakların zarar vermeden kullanımı ve akılcı yönetimi;
- Çevreyi korumak ve geliştirmek için harekete geçilmesi;
- Uluslar arası alanda Topluluğun rolü.

Ortak çevre politikasının dayandığı ilkeler ise şöyle belirlenmiştir (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011):

- Kirliliğin kaynağında önlenmesi,
- Planlama ve karar verme süreçlerinde çevre boyutunun en erken aşamada dikkate alınması,
- Doğal kaynakların akılcı yönetimim,
- Bilimsel ve teknolojik araştırmaların desteklenmesi,
- Kirleten öder ilkesinin sürdürülmesi,
- Devletlerin etkinliklerinin başka bir devletin çevresine zarar vermemesi,
- Gelişmekte olan ülkelerin durumlarının dikkate alınması,
- Uluslar arası işbirliğinin geliştirilmesi,
- Çevre bilincinin yaygınlaştırılması.

Program, yayınlandığı dönemin çevre sorunlarının yansıtır biçimde kirliliğin giderilmesine, özellikle de içme suyu, deniz ve hava kirliliğine odaklanmaktadır.

Benimsenen ilkelerden de anlaşılabileceği gibi yeni program öncekinin dayandığı temeller üzerine kurulmuştur; bu açıdan yeni bir yaklaşım getirilmediği, yalnızca geçen süre içerisindeki gelişmelerin değerlendirmeye alındığı görülmektedir (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011).

2.4.3.3 Üçüncü Çevre Eylem Programı (1982 – 1986)

Üçüncü Program'da Topluluğun çevre politikasının amacının öncekilere göre oldukça geniş bir bakış açısıyla ortaya konduğu görülüyor. İnsan sağlığının korunması; su, hava, toprak, iklim, hammaddeler, yapay çevre, doğal/kültürel miras, flora, fauna, gibi yaşam kalitesinin doğrudan etkili olan bütün öğelerin, kaynakların korunması ve iyileştirilmesi (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011).

Ortak çevre politikasının, ilk iki programa göre daha ayrıntılı ve kapsamlı biçimde belirlenmesi, çevre sorunlarının geçen 10 yıl içinde nicelik ve nitelik açısından geçirdiği değişim ile ilgilidir. Üçüncü programın ilk ikisine göre farklı biçimde tasarlandığı, kimi spesifik sorunlara odaklanmak yerine ağırlığın daha çok genel politikalara verildiği görülmektedir. Bunlar içinde ilk başta, çevresel önceliklerin diğer politika alanlarına yedirilmesi gelmekte, bir anlamada çevre, bir politika alanı yapma olarak belirlenmektedir. Bundan dolayı da örneğin, üye ülkelerin yalnızca çevreye ilişkin yasal düzenlemeye gitmeleri ile yetinilmemiş, bunları uygulamaya geçirmeleri de zorunlu kılınmıştır. Üçüncü programda il kez topluluğun çevre konularında uluslar arası alanda üye devletlerin temsil yetkisinden söz edildiğini de belirtmek gerekir (Erhan ve Senemoğlu, 2007:177).

2.4.3.4 Dördüncü Çevre Eylem Programı (1987 – 1992)

Çevre politikasını ekonomik ve toplumsal gelişmenin bir öğesi olarak alan bu program Avrupa Tek Senedi'nin belirlediği politikalar çerçevesinde oluşturulmuştur. Önceki programların ilkeleri üzerine kurulu olan programda, su kalitesi, kimyasal maddelerin denetimi, gürültünün önlenmesi ve doğa koruma alanlarında özel önlemler alınması gerekliliğinin altı çizilmiştir. Programda, biyoteknolojinin olası potansiyel ve zararlarının göz önünde bulundurulması, Çernobil'deki kazanın gündeme getirdiği nükleer güvenlik gibi birtakım yeni sorun alanlarına ilişkin

düzenlemeler de yer almaktadır. Dördüncü Program dönemindeki en önemli gelişmelerden birinin çevre konularındaki yönergelerin uygulanması ve izlenmesine verilen önem olduğu söylenebilir (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011).

Programda ayrıca, Tek Senet'in 100A maddesine göndermede bulunularak, çevre koruma ile iç pazarın oluşturulması arasındaki güçlü bağa vurgu yapıldığını da belirtmek gerekir. Ortak çevre politikasının dayanacağı ilkeler ise şöyle sıralanmaktadır (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011):

- Kirliliğin kaynağında önlenmesi,
- Bütün planlama ve karar alma süreçlerinde mümkün olan en erken aşamada çevrenin de hesaba katılması,
- Doğal kaynakları tahrip edecek etkinliklerden kaçınılması,
- Bilimsel ve teknolojik bilgi düzeyinin yükseltilmesi,
- Kirleten öder ilkesinin sürdürülmesi,
- Bir devletin diğerinin çevresine zarar vermemesi,
- Gelişmekte olan ülkelerin durumlarının göz önüne alınması,
- Çevre konusunda uluslararası araştırma ve işbirliğinin geliştirilmesi,
- En uygun düzeyde eyleme geçilmesi,
- Ulusal politikaların AT politikaları ile uyumlaştırılamaması.

Programda ayrıca, 1987 yılı Avrupa Çevre Yılı olarak seçilmiştir.

2.4.3.5 Beşinci Çevre Eylem Programı (1993 – 2000)

Beşinci Çevre Eylem programı, 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Çevre ve kalkınma Konferansı'nın ve aynı yıl kabul edilen Maastricht Antlaşması'nın izlerini taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, çevresel önlemlerin diğer politika alanlarıyla bütünleştirilmesi, serbest piyasa ekonomisi araçlarından yararlanılması ve toplumdaki bütün aktörlerin ortak katılımının sağlanması ilkeleri üzerine kurulan program, sanayi, enerji, ulaştırma, tarım ve turizm olmak üzere beş temel sektörün

çevre üzerinde yarattığı baskıya yönelmiştir. Öncekilere göre daha kapsamlı ve ayrıntılı biçimde düzenlenen bu program, iklim değişikliği, hava kirliliği, doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin kaybı, kentsel çevrenin bozulması, kıyı alanları ve atıklar üzerinde özellikle durmaktadır. Rio Konferansı'nda her biri için ayrı anlaşma belgeleri üretilen, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin kaybı, ormansızlaşma gibi küresel sorunların yanı sıra Orta ve Doğu Avrupa'nın çevre sorunları da programda değinilen konular arasındadır (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011).

2.4.3.6 Altıncı Çevre Eylem Programı (2001 – 2010)

Yürürlükte bulunan Altıncı Çevre Eylem Programı'nın büyük ölçüde önceli programda benimsenen ilkeler üstüne kurulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunu, sürdürülebilir kalkınma ilkesine, Pazar ekonomisinin güçlendirilmesine, çevre duyarlılığının yalgınlaştırılıp katlımın arttırılmasına ve çevre sorunlarının geniş kapsamlı bakış açısıyla ele alınmasına yapılan vurguda görebilmek olanaklıdır. Programda ilk göze çarpan nokta, büyük ölçüde serbest piyasayı düzenleyici nitelikteki kurallara yer verilmiş olmasıdır. Bunun yanında küresel ölçekteki çevre sorunları daha kapsamlı biçimde ele alınmaktadır (http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011).

Çevre mevzuatının daha etkili biçimde uygulamaya geçirilmesine, çevresel önlemlerin diğer politika alanları ile bütünleştirilmesine piyasa ile daha yakından ilişki kurulmasını, bireylere önem verilerek davranış değişikliğine gitmelerine yardımcı olunmasını ve imar planlarıyla yönetim kararlarında çevrenin göz önünde bulundurulmasını öngören altıncı programda, "İklim Değişikliği", "Doğa ve Biyolojik Çeşitlilik", "Çevre ve Sağlık", "Doğal Kaynak Yönetimi" ve "Atık Yönetimi" öncelikle harekete geçirilmesi gereken konular olarak seçilmiştir (Erhan ve Senemoğlu, 2007:180).

2.5 AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASININ UYGULANMASI

2.5.1 Çevre Politikasının İşleyiş Mekanizması

Her ne kadar Avrupa düzeyinde ortak bir çevre politikası oluşturmanın ardında, ortak bir ekonomik Pazar oluşturma isteği ve acil bir rekabet ortamı yaratma güdüsü bulunsa da, AB'nin çevre sorunlarına giderek artan biçimde önem vermesini yalnızca ekonomik güdülere bağlamak yanlış olacaktır. Avrupa gündeminde çevre sorunlarının özel bir yerinin bulunması, AB karar alma mekanizmaları içinde en hızlı gelişen alanlardan birinin çevre olması ya da henüz resmi bir nitelik taşımayan Anayasa'da çevreninin yetki alanlarından biri olarak sayılması da bunu doğurmaktadır. Ancak bu durumdan Birliğin ve kurumlarının, Avrupa'da çevre sorunlarının çözümünde önemli bir işleve sahip olduğu sonucunu çıkarmamak gerekir. Çevre sorunlarının giderilmesinde ana yetki üye ülkelerde bulunmakta, Birlik ancak üye ülkeler herhangi bir çevre sorununun çözümü konusunda yetersiz kaldığında ya da üye ülkelerin ortak karar vermesi gerektiği durumlarda harekete geçmektedir. Örneğin, Birlik, iklim değişikliği ya da biyolojik çeşitliliğin kaybı gibi küresel sözleşmelerde üye ülkeler adına görüşmeleri sürdürmektedir. Bir anlamda,"Hizmette Halka Yakınlık" ilkesi uyarınca, ortaya çıkan sorunların en uygun düzeyde bulunan, en yakın yetkili birimce çözülmesi uygun görülmüştür (Erhan ve Senemoğlu, 2007: 182 - 18).

2.5.2 Birlik Çevre Politikasının Oluşumunu Etkileyen Birlik Organları

AB'nin Bakanlar Konseyi, Parlamento, Komisyon ve Adalet Divanı olmak üzere dört organı çevre politikalarının oluşumunda rol almaktadır.

2.5.2.1 Konsey

Avrupa Konseyi 1949 yılında Avrupa çapında insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü savunmak amacıyla Avrupa çapında kurulmuş hükümetler arası bir kuruluştur. Avrupa Birliği'nden farklı bir örgütlenmedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Avrupa Konseyi'ne bağlıdır. Avrupa Konseyi'ne Belarus, Kazakistan, Kosova ve Vatikan hariç tüm Avrupa ülkeleri üyedir. Oysa Avrupa

Birliği sadece 27 üyeli bir birliktir. Avrupa Konseyi'nin Avrupa Birliği ile karıştırılmasının en önemli sebebi olan Avrupa bayrağı, esasında Avrupa Konseyi'ne aittir. Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi'nin izniyle aynı Avrupa bayrağını kullanmaktadır. Kurum Avrupa Birliği ile herhangi bir organik bağı bulunmayan ayrı bir uluslararası teşkilattır. Ancak günümüzde Avrupa Birliği'nin Avrupa Konseyi'ne ait bayrağı kullanıyor olmasının yanı sıra, Avrupa Konseyi ile AB'nin yakın işbirliği söz konusudur. Birçok ülkede Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin müşterek projeler gerçekleştirilmektedir (http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Konseyi, E.T. 25.07.2012).

Nihai karar alma organı olan Konsey, çevre konusunu görüşmek için yılda dört kez toplanır. Alınan kararların çoğunluğu, hükümetler arasında sağlanan uzlaşma ile alınır. Konsey'in başkanlığı altı ay için belirlenmiş üye devlet yapar ve bu altı aylık sürede öncelikle görüşülmesi gereken konuları belirler. Bu sakıncalı bir durum yaratabilir. Çünkü başkanlık başka bir üye devlete geçtiğinde çalışmalar kesintiye uğrayabilir. Önceleri kararların oybirliği ile alınıyor olması bir uzlaşma sağlarken şimdi ise, kararlar "oybirliği ve nitelikli çoğunlukla" alınmaktadır. Artık, bir diğer Üye Devlet itiraz ederse, itiraz eden devletin kabul ettiği şartlarda uzlaşılması ortadan kalkmıştır. Roma Antlaşması'nda yapılan değişiklilerle 100A ve 100S maddelerinde kararların alınmasındaki oy usulleri belirlenmiştir (Budak, 2000:120-121).

2.5.2.2 Komisyon

Avrupa Komisyonu ya da tam adıyla Avrupa Toplulukları Komisyonu, yaklaşık 16.000 personelle desteklenip 27 komisyon üyesinden oluşan Avrupa Birliği politikalarının tasarlayıcısı ve koordinatörü, başka bir deyişle Avrupa Birliği'nin yürütme organıdır. Mevzuat önerileri hazırlayıp, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi'ne sunar. Bu organlarca hazırlanan bütçe ve programları uygulamakla yükümlüdür. Komisyon topluluk antlaşmalarının koruyucusudur ve Avrupa Adalet Divanı ile birlikte Avrupa birlik hukukunun doğru uygulanmasını sağlar. Uluslararası platformlarda ve uluslararası antlaşmaların müzakerelerinde bilhassa ticaret ve işbirliği alanında Avrupa Birliği'ni temsil eder. Komisyon üyelerinin her biri farklı

bir politika alanından sorumlu bir genel müdürlüğe başkanlık eder. Bu üyeler kendi ulusal hükümetlerinin isteklerinden bağımsız hareket etmek zorundadırlar (http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Komisyonu, E.T. 28.07.2012).

Üye devletlerden atama yoluyla gelen bürokratlardan oluşan Komisyon, Birliğin yürütme organını oluşturur. Komisyon "topluluk politikalarını saptamak, yönerge, yönetmelik, tüzük tasarıları hazırlamak, yasama sürecini başlatmak, uygulamaları denetlemek" gibi görevleri üstlenmiştir. Komisyon bu görevleri Birlik Antlaşmalarına dayanarak kullanır. Komisyon Konseye teklif ve tavsiyelerde bulunur. Çevre bütçesi hazırlanırken çalışmalara Komisyon'da katılır. Komisyon içinde çevre ile ilgili Çevre, Nükleer Güvenlik ve Sivil Savunma Genel Müdürlüğü olmak üzere üç tane yetkili genel müdürlük bulunmaktadır. Bu genel müdürlükler (Kayır, 2003:321);

- Nükleer Güvenlik, Endüstri ve Sivil Savunma,
- Çevre Kalitesi ve Doğal Kaynaklar,
- Çevre Araçları ve Uluslar arası İlişkiler

olmak üzere üç alt müdürlüğe ayrılmıştır (Kayır, 2003:321).

2.5.2.3 Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu, 450 milyon kişiden oluşan devasa bir nüfusu temsil eder ve temel işlevi bir siyasi güç olarak topluluk politikalarının hazırlanması için gereken inisiyatifleri üretmektir. Avrupa Parlamentosu, yasama sürecine katılır, bütçeye ilişkin yetkiler taşır ve Komisyon ve Konsey'i denetleme yetkisini de bünyesinde barındırır. Parlamento, Avrupa Komisyonu üyelerinin tayinlerinin onaylanması ve üçte iki oy çoğunluyla Komisyon'u görevden alma yetkilerine sahiptir. Ayrıca, Komisyon programını onaylayıp, Komisyon ve Konsey'e yazılı ya da sözlü sorular yönelterek Avrupa politikalarının işleyişini izler. Avrupa Parlamentosu'nun işlevleri arasında, araştırma komisyonları kurmak ve Avrupa Birliği vatandaşlarının dilekçelerini incelemek de vardır. Birlik anlaşması uyarınca Parlamento, Avrupa Birliği kurumlarının yürüttükleri faaliyetlerin uygulanması

sürecinde gündeme gelebilecek görevi kötüye kullanma sorunlarına ilişkin olmak ve vatandaş şikayetlerini incelemek üzere bir ombudsman atama yetkisine sahiptir. Bütçe konusuna ilişkin olarak ise, Avrupa Parlamentosu, Konsey ile yetkileri paylaşır. Yıllık bütçeyi onaylar ve bütçe uygulamasını izler (http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Parlamentosu, E.T. 20.07.2012).

Avrupa Parlamentosu seçimle gelen temsilcilerden oluşmuştur. Bu temsilciler görüş bildirme hakkına sahip üye devlet vatandaşlarından seçilmiştir. Parlamento, "çevre politikasının motoru" olarak tanımlanmıştır. Parlamentonun görüşleri hukuki bakımdan bağlayıcı olmadığından uygulamadaki etkisi sınırlı kalmıştır. Çünkü o dönemlerde iki dereceli seçim sistemi kullanılıyordu. 1979'da gelen tek dereceli sistemle Parlamentonun etkinliği artırılmıştır. Avrupa Tek Senedi ile gelen yeni düzenlemelerle çevre ile ilgili konularda Parlamento biraz daha güçlendirilmiştir (Budak, 2000:126).

Parlamentonun güçlenmesi pek istenmemektedir. Parlamentonun güçlenmesinin istenmemesi, "bir alan siyasi ve stratejik bakımdan ne ölçüde anlamlıysa, Parlamento'nun rolü de o kadar zayıf ve karar alma sürecine katılmasının önündeki engeller de o ölçüde yüksek olacaktır" biçimindeki açıklamayla anlaşılmaktadır (Budak, 2000: 133).

Parlamento; halkı temsil, Konsey ve Komisyon'u denetleme, iletişim, kararname ve yönergeler için yasama, yürütme organı üyelerinin seçimine ve görevden alınmasına ilişkin sürece katılma ve yönlendirme işlevlerine sahiptir. Yasama sürecine katılımı sınırlı olan Parlamento'nun karar alma sürecine katılımı, "danışma ve görüş bildirme", "işbirliği" ve "ortak karar alma" prosedürü ile gerçekleşir (Kayır, 2003: 321-322).

2.5.2.4 Avrupa Adalet Divanı

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ya da kısaca Avrupa Adalet Divanı, AAD Avrupa Birliği (AB) bünyesi içinde yer alan en yüksek mahkemedir. Avrupa Birliği üyesi ülkeleri arasında, Avrupa Birliği hukukunu ilgilendiren konularda son sözü söyleyen kurumdur. Kurum 1952 yılında, pek çok Avrupa Birliği kurumuna ev

sahipliği yapan Brüksel kentinde değil, Lüksemburg şehrinde kurulmuştur. Mahkeme, her Avrupa Birliği üyesi ülkeden bir yargıçtan oluşur ancak bu üyelerden yalnızca on üçü büyük salonda davalara bakar. Avrupa Adalet Mahkemesi'nin bir altı olan, Avrupa Toplulukları İlk Derece Mahkemesi, genelde doğrudan bireyler ya da şirketler tarafından açılan davalara bakar. Avrupa Adalet Divanı ise üye ülkelerle ya da Avrupa Birliği kurumlarıyla ilgili davalarla ve üye ülke mahkemelerinin bir üst kuruma sevk ettiği uyuşmazlıklarla uğraşır. İlk Derece mahkemelerinde alınan kararlar için bazı yasalar doğrultusunda Adalet Divanı'na başvurulabilir ve temyiz istenilebilir. Avrupa Adalet Divanı'nın altında görev yapan iki diğer mahkeme de Avrupa Birliği kurumlarında çalışan memurların arasındaki uyumazlıklara bakan Avrupa Sivil Servis Mahkemesi ve Avrupa Birliği maliyesini denetleyen Avrupa Birliği Sayıştayı'dır. Avrupa Adalet Divanı, merkezi Strazburg'da bulunan ve Avrupa Konseyi'nin bir kurumu olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile karıştırılmamalıdır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Adalet_Divan%C4%B1, E.T. 22.07.2012).

Avrupa Adalet Divanı, yetkileri çerçevesinde Birlik organlarının faaliyetlerini denetlemek ve bu organların Birlik hukukuna uygun olarak çalışıp çalışmadığını incelemektedir. Adalet Divanı'nın faaliyetleri diğer politikalarda olduğu gibi çevre politikasında da etkili olmaktadır. Çevre koruma alanında alınan tedbirlerin çoğu yönergelerden oluşmaktadır. Yönergelerin iç hukuka aktarılması önemlidir, çünkü gerektiği gibi aktarılmayan yönerge etkili olmayacaktır. Bu durum özellikle çevre alanında çok önemlidir. Çevre koruma tedbirleri yüksek maliyetler gerektirdiğinden üye devletler yönergelerin aktarılması konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Çevre koruma yükümlülüğünün yerine getirilip getirilmediğini denetlemekte tek yetkili merci Avrupa Adalet Divanı'dır. Bireylerin ve Birlik Organlarının ve Üye Devletlerin dava açma hakları vardır ve bu davalar Avrupa Adalet Divanı'nın görev alanına girmektedir (Budak, 2000:135-136).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇEVRE POLİTİKASI

3.1 TÜRKİYE'NİN ÇEVRE POLİTİKASI VE TARİHSEL GELİŞİM

3.1.1 Türkiye'de Çevre Yönetiminin Tarihsel Seyri

Türkiye'de çevre yönetimini 3 döneme ayırarak incelemek mümkündür.

- **Birinci dönemde**; Cumhuriyetin kurulmasından 1970'li yıllara kadar olan ilk dönemdir. Bu dönemde daha çevre kavramı, çevre bilinci ve çevre yönetim anlayışı daha oluşmamış olup sadece klasik anlamda çevre kuralları bilinmektedir.
- **İkinci Dönemde**; 1970'li yılından 1991 yılı arasında Çevre Bakanlığının kurulduğu dönemdir. Çevre bilincinin oluşması ve çevre'nin bir kavram olarak ortaya çıkması bu yıllar arasında olmuştur.
- **Üçüncü Dönem**; 1991'den günümüz kadar olan ki dönemi kapsamaktadır. Çevre koruma faaliyetleri, hem devlet katında hem de yerel düzeyde ortaya çıkmıştır (Aksu, 2005:111).

Kalkınmakta olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye'de "Çevre Politikası"nın belirlenmesi çalışmaları, 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile başlatılmış ve 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile şekillendirilmiştir. Türkiye'deki çevre politikasının belirlenmesi çalışmaları, kalkınma politikasının çevre üzerindeki etkileri ile sürekli etkileşim halinde olmuştur. Avrupa Topluluğu'nca benimsenen "Sürdürülebilir Kalkınma" ilkesi ve "Kirleten Öder" ilkesinin işlerlik kazanabilmesi ise ancak kurumsal yapıda gerçekleştirilecek yeniden yapılanma ile mümkün kılınabilecektir. Türkiye'nin özellikleri çerçevesinde oluşturulacak yeniden yapılanma ile gereksinim duyulan yeni hukuki düzenlemelerin yapılması hedeflenmektedir. Faaliyetleri sonucunda çevre üzerinde olumsuz etkilere neden olan ve çevre kullanım faktörünü ekonomik açıdan dışsal kabul eden müteşebbislerin, söz konusu faktörü maliyete eklemek şartıyla içselleştirmeleri ve kurumsal yapıda

gerçekleştirilecek değişiklikle kurulacak olan denetim mekanizmasıyla denetime tabi tutulmaları, "Sürdürülebilir Kalkınma" ve "Kirleten Öder" ilkelerinin uygulanmasını sağlayacaktır.

3.1.2 Kalkınma Planlarında Çevre Politikaları

Gerek 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963–1967) ve gerekse 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968–1972) çevreye ilişkin özel hükümler bulunmamaktadır.

Planda "Sosyal Kalkınma ve Gelişme" ile "Tarım ve Endüstriyel Üretim" bölümleri adı altında dolaylı olarak çevreye değinilmiştir. Sanayileşmenin ekonomik açıdan ülke kalkınmasındaki yerine dikkat çekilmiş, ancak planın bütününde sanayileşmenin yarattığı kirlilikten söz edilmemiştir. 2. Planda ise çarpık kentleşmenin ve konut sorununun yansıması olarak görülen bölgesel kalkınma, şehircilik problemleri, sağlık politikalarına uygun kentleşme stratejileri gibi bölümler bulunmaktadır.

3.1.2.1 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1974–1978)

Uluslararası düzeyde ilk kez çevre sorunlarının ele alındığı Stockholm Çevre Konferansı'ndan sonra ülkemizde de çevre bilincinin oluşmaya başlamasının bir göstergesi olarak, ilk kez 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çevre sorunlarına ayrı bir yer verilmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ilişkin tanımlamalar yapılmış, sanayi faaliyetlerinin yoğunlaşması, tabii kaynakların gereği gibi kullanılmaması sonucu doğal dengenin bozulması gelişmiş ülkelerin, düşük gelir düzeyi, kurumsallaşmanın sağlanamaması, eğitimsizlik, doğal kaynaklardan optimum ölçüde yararlanılamaması ve eski teknolojilerin kullanılması ise gelişmekte olan ülkelerin çevre sorunlarının kaynağı olarak gösterilmiştir.

Çevre sorunları, ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Ayrıca sanayi bölgelerinde ve yoğun yerleşim bölgelerinde hava, deniz ve su kirliliği başlıca sorunlar olarak belirlenmekle birlikte söz konusu plana göre erozyon ve çevre sağlığı, en önemli çevre sorunlarıdır. Çevre sorunları Devlet Planlama Teşkilâtı'nın

koordinasyonuyla bakanlıklar ve diğer resmî kuruluşlar tarafından yapılacak çalışmalarla belirlenecek ve kurulacak merkezi bir örgüt tarafından çözümlenecektir. Gerekli görülen mevzuat söz konusu örgütçe hazırlanacağı gibi örgüt toplumun eğitimiyle de ilgilenecektir. Türkiye'nin çevre politikasının ilk esasları, 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ortaya konmuştur. Çevre politikasına esas teşkil eden ilk unsurlar söyle sıralanmaktadır:

- Türkiye'nin çevre sorunlarının belirlenmesi,
- Ekonomik gelişmeyi ve sanayileşmeyi engellenmeksizin çevre politikalarının, oluşturulacak mevzuatta belirlenmesi ve uygulamaya aktarılması,
- Toplumun, çevre bilincinin kazandırılmasına yönelik eğitimden geçirilmesi,
- Ankara'da yaşanan hava kirliliği sorununun yeniden gözden geçirilmesi,
- Tarım ilaçlarının sebep olduğu kirlenme,
- Su kirliliği.

Teknik düzeydeki yetersizlikler ve uygun çözüm yollarının bilinmemesi nedeniyle çevre sorunları tanımlanmış olmakla birlikte çevresel standartlar belirlenememiş, toplumun bilinçlendirilmesinde de hedeflenen düzeye gelinememiştir.

3.1.2.2 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983)

Çevre sorunları, 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, "4. Planın Temel Politikaları" adını taşıyan III. Bölümde ayrı bir başlık olarak yer almıştır. Planda, çevre sorunlarının toplumsal değişim süreci ile birlikte çözüme kavuşturulması temel ilkedir. Sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme sürecinde çevre unsurunun dikkate alınması, bu şekilde çevre sorunlarının ortaya çıkmadan önlenmesi kaydıyla doğanın, doğal kaynakların kullanımında ve korunmasında rasyonellik sağlanması, dolayısıyla uzun dönemde geriye dönülmez çevre sorunlarının yaratılmaması amaçlanmıştır.

Uluslararası düzeyde işbirliğinden ilk kez bu planda, İstanbul'da Haliç'in rehabilitasyonu ve İzmit Körfezi'nin temizlenmesine ilişkin çalışmalara etkinlik kazandırılması hususunda söz edilmiştir. Kaynakların yanlış kullanılmasıyla çevrenin tahrip edildiği, sanayide ve turizmde kalkınma hedefinin arkasına sığınarak doğal ve tarihi zenginliklerin tahrip edilmemesi gereği planda vurgulanmıştır. Ayrıca sosyal refahın ve turizmde kalkınmanın, temiz bir çevre ile sağlanabileceğine dikkat çekilmiştir. Sektörler arası gelir dağılımının dengeli yapılabilmesi ve erozyonun önlenmesine ilişkin tedbirler de bu planda belirtilmiştir. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan diğer amaçlar şöyledir:

- Mevcut çevre sorunlarının giderilmesine yönelik alternatif çözüm önerilerinde ekonomik ve ekolojik yapıya en uygun, diğer bir ifadeyle yöresel ortamın müşahhas durumuna ilişki çözümler getirilecektir.
- İnsan sağlığı açısından yakın tehlike yaratan yörelerle ilgili çevre projeleri öncelikle uygulamaya konulacaktır. Ankara'nın hava kirliliğine çözüm getirici projeler hazırlanarak uygulamaya konulacaktır. Arazi kullanım planları olmayan durumlarda, yörelerin ekolojik özellikleri ve çevreyi koruma tedbirleri dikkate alınacaktır.
- Yerel yönetimle merkezi yönetim arasında iletişim ağı kurulacak, kararların yerel yönetimlerce alınmasına ağırlık verilecektir. Çevre sorunları konusunda çalışan vakıf, dernek ve benzeri gönüllü kuruluşların plan doğrultusundaki faaliyetleri desteklenecek ve özendirilecektir.
- Tarihi çevre, kırsal ve kentsel dinlence bölgelerinin saptanması, korunması ve ulusal tarihi parklar çerçevesinde iç ve dış turizme yönelik olarak değerlendirilmesi çalışmalarına hız verilecektir. Büyük kentlerde yeşil alanlar çoğaltılarak halkın yararlanmasına sunulacaktır.
- Uluslararası düzeyde yasal, bilimsel ve teknolojik gelişmeler yakından izlenerek uluslararası faaliyetlere katılım sağlanacaktır.

Çevreye ilişkin çeşitli hedefler getirilmekle birlikte idari yapılanmadan ve mevzuat çalışmalarından hiç söz edilmemiş olması, planın en büyük eksikliğidir.

Plan'da yer alan hedefler sadece çevreye devlet açısından verilen önemin artmasının bir göstergesidir.

3.1.2.3 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985–1989)

"Sosyal Hedef ve Politikalar" adını taşıyan IV. Bölümde çevre sorunları konusu işlenmiştir. Diğer planlardan farklı olarak ilk kez ilkelerin yanı sıra temiz bir çevre için izlenmesi gereken politikalara da yer verilmiştir. Ülkemizin kentleşme, erozyon ve doğal afetlerin sonucu olarak çevre kirlenmeleri ile hızlı sanayileşmenin ve tarımda modernleşmenin getirdiği çevre sorunlarıyla karşı karşıya bulunduğu ve çevre konusunda temel yaklaşımın sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması, muhtemel bir kirliliğin önlenmesi olmayıp, kaynakların ekolojik denge gözetilerek, gelecek kuşakların da yararlanabileceği en iyi şekilde kullanılması, korunması ve geliştirilmesi olduğu belirtilmektedir. Planda ayrıca su hususlara yer verilmiştir:

- Arazi kullanımı ve yatırım kararlarında çevre sorunları planlama aşamasında teşhis edilerek, ilgili mevzuatın gerektirdiği tedbirlerin alınması, çevresel etki değerlendirmesi, yatırımların projelendirme, ön izin, tesis izni, proje değerlendirme ve üretim aşamalarında çevre faktörünün sistematik olarak değerlendirilmesi ve sanayi atıklarının denetlenmesi,
- Su ve hava kirliliğinin ciddiyetle ele alınması gereken sorunlar olduğu kabul edilerek, içme ve kullanma suyunda insan sağlığının gerektirdiği şartların yerine getirilmesinin sağlanması ve su kaynaklarının değişik kullanım amaçlarını göz önünde bulunduran alıcı ortam ve atık standartlarının düzenlenmesi,
- Basta Ankara olmak üzere hava kirliliğinin sağlık yönünden ciddi tehlike teşkil ettiği şehirlerde acil tedbirler alınması, bu amaçla hava kirliliği kontrol istasyonları ağının geliştirilmesi, iyi kalitede ve yeterli miktarda yakıt temin edilerek soruna köklü çözümler bulmak için yeni yakıt türleriyle ısınma proje çalışmalarının yapılması,
- Çevre alanında sürdürülmesi gerekli olan araştırma ve geliştirme faaliyetlerine öncelik tanınarak ilgili üniversite ve kuruluşların denetlenmesi.

Plan'da araştırma geliştirme faaliyetlerine ağırlık verilmesi, çevre kirliliğine verilen önemi vurgulamaktadır.

3.1.2.4 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990–1994)

Çevre konusu, 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın "Sosyal Hedef, İlke ve Politikalar Bölümü"nde "Çevre ve Yerleşme" başlığı altında yer almış ve çevre sorunlarına ilişkin uygulanması öngörülen "İlke ve Politikalar" ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Çevre politikamızda temel ilke; insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere insana yakışır bir doğa, fiziki ve sosyal çevre bırakmaktır. Ayrıca, çevre ile ekonomi ilişkisi ilk kez bir kalkınma planında yer almış ve "Bütün ekonomik politikalarda çevre boyutunun dikkate alınması esastır. Bakanlıklar yetki alanları içindeki uygulamaların çevre etkilerinin teşhisi, önlenmesi, bu amaçla politika geliştirilmesi ve uygulanmasından sorumlu olup koordinasyon ise çevre işlerinden sorumlu kurumca sağlanacaktır" denmiştir. "Kirliliğin Kaynağında Önlenmesi" ilkesi Plan'da benimsenmiş ve muhtemel çevre bozulmaları önceden tahmin edilerek, gerekli tedbirlerin kirlilik meydana gelmeden alınacağı belirtilmiştir. Aşağıda belirtilen diğer ilke ve politikaların da, Avrupa Topluluğu Çevre Politikası'na uygun olduğu görülmektedir:

- Çevre standartları tespit edilirken, uygulanabilir mevcut teknolojiler ve ülke şartları birlikte düşünülecek ve standartlar dinamik bir şekilde belirlenecektir.
- Çevre bilinci yaygınlaştırılacak, bütün planlama aşamalarında çevre boyutu göz önünde tutulacaktır. İmar Yasası, çevresel etkileşim boyutu göz önünde tutularak yeniden gözden geçirilecektir.
- Deniz ortamında çevre koruma politikaları, öncelikle insan sağlığı açısından önemli bölgeler başta olmak üzere su ortamı olarak kullanılan bölgelerle su ürünleri açısından önemli bölgeleri kapsamına alacaktır.
- Kıyı şeridinin faydalı ve ekonomik kullanımını düzenlemek maksadıyla, sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararını gözeten bir mastır plan hazırlanacaktır.

- Su kaynaklarının yönetiminde ve alıcı su ortamının düzenli olarak izlenmesinde kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanacak ve havza boyutunda idare kavramı geliştirilecektir.
- Çevre verilerinin bir merkezden yönlendirilerek toplanmasından, ilgili kamu kurumları sorumlu olacaktır.
- Çevre denetim-izleme sistemi, gerekli etkinlik kazandırılarak tek merkezden koordine edilecektir. Arazilerin kabiliyetlerine uygun olarak planlı ve dengeli kullanımını sağlamak için toprak etüt ve haritalama işleri, ulusal program dahilinde ele alınacak, 1., 2., 3. Sınıf tarım arazilerinin toprak sanayi, alt yapı, iskân ve turizm amacıyla kullanılması önlenecektir. Yol, su, elektrik, petrol, gaz ve boru hatlarının tarım dışı arazilerden geçirilmesine özen gösterilecektir.
- Yabani bitki genetik kaynaklarının tahribini önleyici tedbirler geliştirilecektir.
- Hava kalitesi ile ilgili gezici kalibrasyon üniteleri ve bir referans kalibrasyon ünitesi kurulacak, illerde hava kalitesini etkileyen faktörler tespit edilecek, izlenecek parametreler ve alan sınırları belirlenecektir.
- Kimyasalların rasyonel kullanımının sağlanması ile çevreye olan zararları asgari düzeye indirilecektir.
- Çevreyi etkileyen kimyasalların, yararlanma süreleri ve dönüştükleri diğer kimyasal maddeler açısından sistemli bir şekilde kontrol edilmeleri sağlanacaktır. Kimyasalların tanımlanması ve bildirimlerinin uluslararası alanda benimsenmiş olan prensiplere göre yapılması sağlanacaktır.
- Yabancı ülke atık ve artıklarının Türkiye'ye girmesi önlenecek, ülke içindekilerin zararsız hale getirilmesi esas alınacaktır. İllerde çevre problemleri açısından risk değerlendirmesi yapılarak acil hal aksiyon planları hazırlanacaktır.
- Belediyelerin müşterek katı atık bertaraf etme yerleri oluşturmaları desteklenecek, düzenli çöp depolama sahaları için yer seçimi ve isletme esasları belirlenecektir.

- Hastane atıkları, ev ve sanayi atıklarından ayrı olarak bertaraf edilecek, nükleer tıp bölümlerinin sıvı artıkları için depolama tankları yaptırılacaktır.
- Sanayi kuruluşları, tatil köyleri ve sitelerinin ortak arıtma tesisleri kurmaları için gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır. Arıtma konusundaki araştırmalar desteklenecek, özellikle biyoteknolojinin atık su arıtılmasında uygulanmasına ve bu konuda araştırma yapılmasına önem verilecektir. Enerji üretimi, iletilmesi, dönüşümü ve kullanımında çevre faktörünü göz önüne alan bir ekonomik değerlendirme yapılacaktır.
- Enerji üretiminde çevre kirliliğini azaltmak için gerek mevcut gerekse yeni kurulacak tesislerin özelliklerine uygun teknoloji transferi ve "Ar-Ge" çalışmalarına ağırlık verilecektir. Yenilenebilir eneri kaynakları bakımından mevcut potansiyelden yararlanmak için "Ar-Ge" programları oluşturulup desteklenecektir. Akışkan yatakta yakma teknolojisi, "Ar-Ge" ve kullanım çalışmaları desteklenecektir.
- Petrol ürünlerinin kalitesinin iyileştirilmesi ile tüketimi sırasında ortaya çıkabilecek çevre kirliliğine karsı gereken tedbirler alınacaktır.
- Nükleer tesisler ve iyonlaştırıcı radyasyonla çalışan tesislere yönelik mevzuat geliştirilecektir.
- Büyük hidroelektrik santrallerinin ekolojik ve sosyo-ekonomik dengede oluşturduğu önemli değişikliklerin boyutları belirlenecek ve etkilerini azaltacak tedbirler geliştirilecektir.
- Avrupa Toplulukları çevre politikalarına uyum için başlatılan çalışmalar sürdürülecektir.

Son paragrafta sözü edilen mevzuat uyumu ile Avrupa Topluluğu'na tam üyeliği hedefleyen ülkemiz açısından uyum konusunun önemi vurgulanmaktadır. Türkiye'nin Çevre Politikası, 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Kalkınmakta olan ülkeler arasında yer alan Türkiye açısından sanayileşmenin önemi bertaraf edilmeksizin çevrenin korunması gereği ve öngörülen tedbirler, AB mevzuatına uygun olarak Plan'da açıklanmıştır.

3.1.2.5 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996–2000)

"Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi" başlığı altında "Çevre ve Çevreyle İlgili Düzenlemeler" yer almıştır. Plan'da öncelikle mevcut sorunlar tespit edilerek sorunları çözmek amacıyla uygulanması gereken politikalar açıklanmıştır.

3.1.2.5.1 Mevcut Kurumsal Düzenlemeler

6. Plan'da benimsenen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına rağmen, bir yandan tüm ekonomik ve sosyal kararlarda çevre boyutunun dikkate alınmasında, öte yandan işlevsel ve dinamik bir çevre yönetimini oluşturacak idari ve hukukî düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde yetersiz kalınmıştır. Çevre yönetiminden sorumlu kuruluşlar arasında eşgüdüm, işbirliği ve işbölümü sağlanamamış, çevre finansman sistemi, çevresel veri ve bilgi altyapısı oluşturulamamış, hukuksal düzenlemelerde etkili bir çevre yönetimine imkân verecek düzeye gelinememiştir. Kalkınma planlarında çevre politikaları, önceleri sadece ortaya çıkan kirliliği giderici amaçlara dayanırken daha sonra önleyici politikalar ve nihayet sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun bir şekilde, çevre ve ekonominin entegrasyonuna öncelik veren politikalar seklinde bir gelişme öngörülmüştür.

Ekonomik, idarî, hukukî, politik, sosyal ve kültürel araçları kullanarak doğal ve yapay çevre unsurlarının sürdürülebilir kullanımını sağlamak üzere yerel, bölgesel ve merkezi düzeyde politika ve stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Çevre konularında temel politikaları saptamak ve kuruluşlar arasında koordinasyonu ve işbirliğini sağlamakla görevli olarak kurulan Çevre Bakanlığı, bugün bu fonksiyonlarını yerine getirmede yetersiz kalmaktadır. Çevre Bakanlığı'nın il düzeyindeki örgütleri, teknik donanım yetersizliği nedeniyle işlevsel olmamakta, ancak daha önemlisi etkin bir çevre yönetiminde merkezi düzeyde, il düzeyinde ve belediyeler düzeyinde yönetim esaslarının belirlenmemiş olması nedeniyle uygulamada yetersiz kalınmaktadır.

Ülkemizde çevreyi korumaya yönelik çok sayıda hukukî düzenleme bulunmaktadır. Gerek Çevre Kanunu, gerek çıkarılmış olan yönetmelikler, gerekse çevre ile ilgili mevzuat incelendiğinde, bazı aksaklık, uyumsuzluk ve tekrarlar göze çarpmaktadır. Bu durum, çevre mevzuatının uygulanmasında güçlüklere neden

olmaktadır. Çevre mevzuatında baslıca sorun, 2872 sayılı Çevre Kanun'un daha ziyade kirlilik boyutuna önem vererek çevre koruma boyutunun ihmal edilmiş olması, katılım ve eğitim konusunda herhangi bir düzenleme ihtiva etmemesi, uygulamada karşılaşılan aksaklıkların baslıca nedenleri olarak görülmektedir. Çevre yönetiminde etkinliği sağlamak amacıyla Bakanlık haline getirilen çevre örgütü, çevreden sorumlu diğer kuruluşlarla koordinasyon ve işbirliğini sağlayacak bir yapıya ulaşamamıştır. Teşkilâtlanmada, çevreye ilişkin eski düzenlemeler aynen korunmuş ve yeni kurumsal yapı eski yapının üzerine oturtulmuş olduğundan, çevreyle ilgili bakanlık ve kuruluşlar arasında yetki, görev ve sorumluluk çatışmalarına neden olunmuştur. Aynı konuda birden fazla yetkili kurulusun olması ve koordinasyon ile işbirliğinde etkinlik sağlanamaması yüzünden çevre koruma konusundaki hizmetlerde basarı elde edilememektedir. 29.06.2011 tarih ve 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereğince Çevre ve Orman Bakanlığı lağvedilerek Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı kurulmuştur. Bu Bakanlıkların yapısı tezin son bölümünde incelenecektir. Kurumsal yapıdaki merkezi düzeyde görülen bu belirsizlikler, taşra teşkilâtında ve yerel yönetimlerin çevre alanındaki faaliyetlerinde de söz konusudur.

Çevre Kanunu ve çevreye ilişkin diğer kanunlar ile denetim yapma ve yaptırım konularında belediyeler ve mülkî idarelere önemli yetkiler verilmesine rağmen, gerekli teknik donanım ve altyapıdaki yetersizlikler, nitelikli personel ve kaynak yetersizliği gibi nedenlerle bu yetkilerin etkili bir şekilde kullanılamadığı görülmektedir. Uluslararası mevzuat, özellikle 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan sonra kabul edilen Gündem 21 Eylem Planı, ülkeleri bağlayıcı niteliktedir. Bu bağlamda, uluslararası yükümlülüklerimizi yerine getirmede kalkınma çabalarımızı engelleyecek ve haklarımızı savunabilecek altyapıyı oluşturma zorunluluğu bulunmaktadır.

Doğal kaynakların yönetimi ve çevrenin korunması stratejilerinin kapsamlı bir finansman mekanizmasını içermesi zorunlu olmaktadır. Bugüne kadar çevre konusuna ayrılan kaynaklar, parçalı yaklaşımlarla, sorun ortaya çıktıktan sonra çözme amacına yönelik bir niteliktedir. Çevresel maliyetlerin içselleştirilmesi

çalışmaları başlamamıştır. Çevre amaçlı fonlar, amaçları doğrultusunda kullanılmıştır. Çevre finansman sisteminin idarî ve hukukî yapıya uygun bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Etkin bir çevre yönetiminin teknik araçları olan planlama süreci, veri ve bilgi sistemlerinin oluşturulması, araştırma, analiz, izleme sisteminin kurulması ve envanter çalışmalarının yetersiz olduğu görülmektedir.

Çevre standartları, gerekli araştırmalara dayandırılmadan, standart geliştirme süreçlerinden geçmeden hazırlandığı için yeterli değildir. Ayrıca bu standartların uluslararası standartlar, özellikle AT standartları doğrultusunda sürekli olarak güncelleştirilmesi gerekmektedir. Veri ve bilgi sistemleri eksik olup, bilgiye erişimde aksaklıklar bulunmaktadır. Planlama faaliyetleri, merkezi idareler ve belediyeler tarafından yürütülmektedir. Temel ekonomik, sosyal ve çevresel politikaların mekân bazına yansıtılması işlevi olan planlama faaliyeti, makro politikalar arasındaki tutarlılığı ve her ölçekte mikro politikaları mekân bazında yansıtacak etkinlikte islememektedir. Böyle bir işlevin yerine getirilebilmesi için stratejileri, hedef ve politikaları belirlenmiş kurumsal ve hukukî yapının oluşturulması gerekmektedir.

Ülkemizdeki mevcut imar planlama sistemi ve bu sistemin hukukî esasını meydana getiren 3194 sayılı İmar Kanunu ve buna bağlı yönetmelikler, imar planlama esaslarını çeşitli ölçeklerde tanımlarken temel amaç, yapılaşmanın düzenlenmesi olarak belirlenmiştir. Çevre, bugünkü imar planlama düzeni içinde sadece gelişmelerin bazı alanlarda kısıtlanması olarak yer almakta, modern çevre ve ekoloji öğeleri, bu sistem içinde yer bulamamaktadır. Ekonomik ve sosyal yatırımlarda, çevre boyutunun dikkate alınması için kullanılan etkili metotlardan en önemlisi olan Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği yürürlüğe girmiş olmakla birlikte, bir yandan değerlendirmenin dayandırılacağı veri ve bilgi eksikliği ile değerlendirmeyi yapacak insan gücünün teknik yetersizliği öte yandan Yönetmelikle getirilen yasal sorunlar, uygulamayı sınırlandırmaktadır.

Demokratikleşme sürecinin en belirgin uygulama alanı çevre konularına gösterilen ilgi ve katkıdır. Dolayısıyla çevre yönetimine ve karar alma süreçlerine halkın katılımının sağlanması gerekmektedir. Son yıllarda gönüllü kuruluşlar aracılığı ile yerel ölçekte baskı grubu oluşturma çabaları önem kazanmaktadır. Ancak

bu katılımın her düzeyde ekili olabilmesi için örgün eğitim sistemi içine çevre dersleri konulmuş olmakla birlikte bu yeterli olmamaktadır. Çevre alanında profesyonel eğitimin önemi dikkate alınarak bu konuda eğitim programlarının geliştirilmesi, özellikle uluslararası rekabetin önemli boyutlara ulaştığı teknoloji geliştirme ve transferi konuları ile mevcut teknolojinin yenilenmesinde çevreye duyarlılık kriterini dikkate alacak sistemlere gidilmesi zorunlu olmaktadır. Bu konuda özel sektörde olumlu gelişmeler kaydedilmekle birlikte, finansman desteği sağlamada yetersiz kalınmaktadır. Katı atıklar, kimyasallar, tıbbî atıklar ve çevresel etki değerlendirmesine ilişkin mevzuat tamamlanmış, kıta içi sular ile deniz suyu kalitesi ve hava kalitesi izleme altyapısı belirli ölçüde geliştirilmiş, çevre verilerinin toplanmasında altyapı oluşturma çalışmaları hızlandırılmıştır. Hava ve su kirliliği, evsel ve endüstriyel atıklar, toprak kalitesi ve erozyon gibi sorunların çözümüne ilişkin uygulamalar ise sınırlı kalmıştır.

Çevre-ticaret alanında, özellikle uluslararası kuruluşlar düzeyinde alınan kararların ülkemizin ihracatı üzerinde getireceği yükümlülükleri dikkate alan çalışmalar sürdürülmektedir.

3.1.2.5.2 Kurumsal Düzenlemelerde Amaçlar, İlkeler ve Politikalar

7. Plan çerçevesinde; sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetiminin sağlanması ve gelecek kuşaklara, insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakılması, temel strateji olarak belirlenmiştir. Çevrenin korunmasının çağdaş anlamıyla ekonomik, ticari, sosyal ve siyasi açılardan birbiriyle uyumlu ve bütünleşmiş bir yaklaşımla ele alınması öngörülmektedir. Kalkınma sürecinde kirlenmenin kaçınılmaz olduğunu öngören ve bu kirliliği arıtmaya çalışan pasif yaklaşımlar yerine, alınacak tedbirlerle kirlenmenin önüne geçme stratejilerine öncelik verilmesi planlanmaktadır. Çevreyi korumaya yönelik tedbirlerin uygulanmasında çevreyi kirletenlerden kaynaklanacak haksız rekabeti önleyici düzenlemeler yapılacaktır.

Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonunda ekonomik araçlardan yararlanılması, çevrenin yönetiminde emret-yaptır yaklaşımıyla birlikte "özendir-oluştur" yaklaşımının esas alınması öngörülmektedir. Uluslararası alanda global kirliliğin önlenmesine katılım faaliyetlerinde ortak sorumluluk-farklı pay ilkesi gözetilecektir. Her türlü atık ve artığın ülkemize girişi engellenecek, yurtiçinde ortaya çıkan atıkların en aza indirgenmesi, geri kazanılması ve yeniden değerlendirilmesi çalışmaları desteklenecektir. Etkin bir çevre yönetimi için "Ulusal Çevre Stratejisi" hazırlanacak, Çevre Bakanlığı ile diğer bakanlıklar ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenecek, mevzuattaki karmaşıklık ve boşluklar giderilecektir. Çevre ve kalkınma politikalarının uyumlaştırılması ilkesi doğrultusunda çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözümlenmesiyle doğrudan ve dolaylı ilgisi olan kurum ve kuruluşlar arasında işbölümü ve işbirliğini sağlamaya yönelik mekanizmalar geliştirilecek, etkili ve eşgüdüm içinde çalışan bir çevre denetim sistemi kurulacaktır.

Bu bağlamda yerel yönetimler bünyesinde çevre birimleri oluşturulacaktır. Çevre sorunlarının sınırlarını aşan özelliği dikkate alınarak uluslararası anlaşmazlık yaratacak konuların çözümü hususunda uzmanlaşmaya gidilecek, konu ile ilgili kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanmasına ve bilgi akısına önem verilecektir. Ulusal politikalar düzeyinde tanımlanan ve üzerinde anlaşma sağlanan stratejiler, bölge ve ekolojik havza düzeyine indirgenecek, karar alma, izleme ve denetleme süreçlerinde yerel inisiyatiflerin belirleyiciliği sağlanacaktır. Çevresel risk değerlendirme ve yönetimini geliştirmek, çevre dostu teknolojileri benimsemek ve kullanmak, çevresel etki değerlendirme yöntemiyle her türlü faaliyetin çevresel etkilerini belirlemek ve olumsuz etkileri en aza indirgemek için basta etkin isleyen bir çevre yönetim sisteminin kurulması olmak üzere gerekli tedbirler alınacaktır.

Çevresel etki değerlendirme sistemi etkinleştirilecek, çevre izleme ve ölçüm altyapısı oluşturulacak, çevre envanterleri, istatistikleri, standartları, çevre dostu teknolojiler için gerekli araştırma-geliştirme, veri ve bilgi erişim sistemleri geliştirilecek, çevre ve kalkınma göstergeleri hazırlanarak karar alma süreçlerine dâhil edilecektir. Ülke, yöre, konu ve sektörler düzeyinde yapılacak olan çeşitli

envanter ve araştırmaların çok boyutlu ve dinamik yaklaşımlarla gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Türkiye'nin uluslararası platformda layık olduğu konuma gelebilmesi için, çevre konusunun dünyada, ekonomik, sosyal, siyasi ve ticari ilişkilerde belirleyici bir rol oynadığının bilinci içinde politikalar geliştirilecek, çeşitli uluslararası kuruluşların çevre ve kalkınma ile ilgili faaliyetleri yakından izlenecektir.

Çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve alınan kararların, AT normları ve uluslararası standartlara paralel olması sağlanacaktır. Türkiye'nin taraf olduğu ve bir dizi yükümlülük üstlendiği çevre ile ilgili sözleşmelerden kaynaklanan taahhütler değerlendirilecek, çevre amaçlı korumacı ticaret tedbirlerinden ekonominin olumsuz yönde etkilenmemesi için ayrıntılı çalımsalar yapılacaktır. Çevre politikalarına ticaret unsurlarının ve ticaret politikalarına da çevresel unsurların dahil edilmesi için, çevre standartlarının uyumlu hale getirilmesi, ekonomik araçların kullanılması ve ticaretin serbestleştirilmesinin çevre üzerindeki etkileri, atık yönetimi, ticaret tedbirlerinin çevre amaçlı kullanılması, üretim ve proses metotları ve teknoloji konusunda kapasitenin geliştirilmesi konularına öncelik verilecektir.

Çevre finansman sistemi, çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacına uygun olarak yeniden düzenlenecek, genel bütçeden çevre amaçlı yatırımlara ayrılan pay arttırılacaktır. Çevre amaçlı vergi ve fonların amaçları doğrultusunda kullanımı sağlanacak, çevre ile ilişkilendirilebilecek diğer fonlarda çevrenin korunması ve geliştirilmesine olanak verecek düzenlemeler yapılacaktır. Milli gelir hesaplarında, çevrenin korunması ve geliştirilmesi boyutlarının içselleştirilmesi çalışmalarına başlanacaktır.

Çevreye ayrılacak uluslararası finansman kaynaklarından yararlanmak üzere ulusal çevre öncelikleri doğrultusunda projeler hazırlanacak, bu kaynakların kullanımında karar verici düzeydeki kuruluşların kapasiteleri arttırılacaktır. Çevre sorunlarının önlenmesi, çözümü ve geliştirilmesine yönelik çalışmalarda ulusal uzlaşma gerekmektedir. Bu uzlaşma, çevre ve kalkınma politikalarının uyumlaştırılması amacına dayandırılacaktır. Sürdürülebilir kalkınma hedefi

doğrultusunda çevre bilinci oluşturmak üzere örgün ve yaygın eğitimde düzenlemeler yapılacak, gönüllü kuruluşların faaliyetleri desteklenecektir. Birçok çevresel olumsuzluklara neden olan erozyon ile mücadele hızlandırılacak ve kapsamı yaygınlaştırılacaktır. Bu konuda devletin alacağı tedbirler yanında gönüllü kuruluşların aktif çalışmalarına destek verilecektir.

Çevrenin korunmasına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları, hedef kitlenin ihtiyaçlarıyla ilişkilendirilecek; çevrenin korunması yönünden taşıdığı stratejik öncelik göz önünde bulundurularak yaşam boyu eğitim ilkesi gözetilecektir. Çevre sorunlarına yol açmayacak tutum ve davranışların, yaşamın her boyutuna dâhil edilmesi sağlanacak, çevrenin korunması kaygısı, egemen değer yargıları içine dâhil edilecektir. Çevre Kanunu ve diğer çevre mevzuatı ile denetim yapma ve gereken yaptırımları uygulama konusunda yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşların, gerekli teknik donanım, altyapı ve nitelikli personel ihtiyaçlarının karşılanmasına önem verilerek, kirlilikle mücadele konusunda etkinlik sağlanacaktır. Her türlü hukukî düzenlemede, çevre ile kalkınmanın uyumlaştırılmasına yönelik yaklaşımları engelleyen, tedbirleri geciktiren ve etkisini azaltan yaptırımlar değiştirilecek, çevre sorunlarının önlenmesi ve çözümü ile doğrudan ve dolaylı ilgili hukukî düzenlemelerin aralarındaki çelişkiler ve boşluklar giderilecektir.

3.1.2.6 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)

Uzun vadeli gelişmenin ve 8. beş yıllık kalkınma planının temel amaç ve stratejisi içinde çevre başlığı da yer almaktadır. Bu başlık altında çevre ile ilgili olarak; Ekonomik ve sosyal gelişmeyi gerçekleştirirken insan sağlığını, ekolojik dengeyi, tarihi ve estetik değerleri korumak esastır. Çevre alanında öncelikli faaliyetler belirlenecek, uygulamada ilgi grupları arasında eşgüdüm sağlanacak ve sorunların çözümünde toplumsal uzlaşmaya önem verilecektir. Orta ve uzun dönemde çevre sorunlarının çözümü için uygulanacak politikalar ve geliştirilecek stratejilerin, ülke gerçekleri de dikkate alınarak, Avrupa Birliği normları ve uluslararası standartlara paralel olması sağlanacaktır. Çevresel yönetim kapasitesi ve yönetim araçları etkin hale getirileceği belirtilmektedir. 8. kalkınma planı, 7.

kalkınma planında olduğu gibi öncelikle sorunlar tespit edilerek çözüm yolları ve ileri dönük stratejiler belirtilmiştir.

Planda farklı birçok baslık altında çevreye dair yön göstermeler, sorun ve çözüm önerileri bulunmaktadır. Ana baslık olarak ise "XII. Kentsel ve Kırsal Altyapı" başlığı altında 3. maddede "İçme suyu, Kanalizasyon, Arıtma Sistemleri ve Katı Atık Yönetimi" mevcut durumu tespit etmektedir. Tespitler sonrasında amaç ilke ve politikalar tanımlanmıştır. Bu politikalar çerçevesinde hukuki düzenlemelerden bahsedilmiştir. "XIII. Çevre" baslığı ile ayrı bir tanımlama ve değerlendirme yapılmıştır. Mevcut durum irdelenmiştir.

3.1.2.6.1 Mevcut Durum

Planda ülkenin çevre konusundaki günümüze ait durumu ve önceki dönemden belirlenmiş politikalarda varılmış olan durumu hakkında bilgiler vermektedir. Bunlardan bazıları; Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) hazırlanmıştır Hızlı kentleşme, başta kıyı alanları ve denizler olmak üzere doğal kaynaklar üzerindeki baskıları, atıkların miktarını ve diğer çevre sorunlarını artırmıştır. Çevre ve kalkınma politikaları arasında uyum sağlanması ilkesi doğrultusunda etkili ve eşgüdüm içinde çalışan bir çevre denetim sistemi kurulması konusunda mesafe kaydedilememiştir. Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Yönetmeliğinin uygulama sürecinde istenen basarı elde edilememiştir.1996 yılında Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Çerçeve Sözleşmesine, 1998 yılında da Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşme ile Mücadele için Birleşmiş Milletler Sözleşmesine taraf olunmuştur.

3.1.2.6.2 Amaçlar, İlkeler ve Politikalar

Bir önceki maddede belirlenen ve tespit edilen mevcut duruma karşın alınacak tedbir ve geleceğe dair politikalar bu başlık altında belirtilmiştir. Bu başlık altında bahsedilen konular plan içinde şu şekilde yer almaktadır; İnsan sağlığını, ekolojik dengeyi, kültürel, tarihi ve estetik değerleri korumak suretiyle ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak esastır. UÇEP kapsamında belirlenen öncelikli faaliyetler gözden geçirilerek çevre sorunlarına yönelik çözümlerde toplumsal uzlaşma ve

katılıma önem verilecektir. UÇEP güncelleştirilecek ve yasal bir çerçeveye kavuşturulacaktır.

Çevresel yönetim kapasitesi geliştirilecek, çevre yönetim araçlarının kullanımı etkin hale getirilecektir. Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla entegrasyonunda ekonomik araçlardan yararlanılacaktır. Çevre ve kalkınma ile ilgili veri ve bilgi erişim sistemleri oluşturulacaktır. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı teşvik edilecek; çevresel riskler en aza indirilecektir. Çölleşme ve erozyonla etkili mücadele amacıyla, Ulusal Çölleşme Eylem Planı hazırlanacaktır. Kamu kuruluşları basta olmak üzere, bütün sektörlerde çevreye duyarlılığın artırılması ve kirliliğin önlenmesi için gerekli çalışmalar sürdürülecektir. Hava kirliliğinin önlenmesi konusunda tüm sektörlerde emisyon faktörleri belirlenerek emisyon envanterleri çıkarılacaktır.

Sanayi politikalarının belirlenmesinde ve yeni sanayi yatırımlarında çevre dostu teknolojilere öncelik sağlanacak, yerel imalatçılar çevre dostu teknolojiler konusunda bilgilendirilecek ve teşvik edilecektir. ÇED sürecinin daha etkin kılınması yönünde düzenlemeler yapılacaktır. Küresel iklim sisteminin korunması kapsamında ülkemizin üzerine düsen sorumlulukları çerçevesinde; artan nüfusun gereksinimleri temel alınarak İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) sürecine katılmak üzere çalımsalar sürdürülecektir. Ulaştırma, enerji, sanayi ve konutlardan kaynaklanan sera gazı emisyonlarını kontrol etmek ve azaltmak amacıyla enerji verimliliğinin artırılması ve tasarruf sağlanması yönünde düzenlemeler yapılacaktır.

3.1.2.6.3 Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler

Planda ayrıca hukuki ve kurumsal düzenlemeler hakkında da bilgi verilmiştir. 2872 sayılı Çevre Kanunu ve Çevre Bakanlığının Kurulusu ve Görevleri Hakkında 443 sayılı KHK' da günün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlemeler yapılacaktır. Biyogüvenlik Yasası çıkartılacak; Ulusal Biyogüvenlik Kurulu oluşturulacaktır. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını temin etmek üzere gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılacaktır.

3.1.2.7 Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007–2013)

Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planında AB katılım süreci, Plan öncesi durum ve gelişme ekseni baslıkları altında çevre baslıkları yer almaktadır ayrıca plan dâhilinde her bir sektör ve politika dâhilinde çevreye atıflarda bulunulmuştur.

"Bugünkü ve gelecek kuşakların temel gereksinimlerinin sağlandığı, yaşam kalitesinin artırıldığı, biyolojik çeşitliliğin korunduğu, doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla akılcı yönetildiği, sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkını gözeten politik yönetsel anlayışın egemen olduğu bir Türkiye" hedefine ulaşmak için gerekli araçların sergilendiği Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının dayandığı temel ilkeler şöyledir (DPT, 2006: 110-111):

- Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözeterek, doğal kaynakların koruma/kullanma koşullarının belirlenmesi ve bu kaynaklara herkesin adil ve sağlıklı ulaşımını sağlayacak bir çevre yönetiminin kurulması temel stratejik amaç olarak benimsenmelidir.
- Çevre yönetiminin etkili bir biçimde işlemesinin ilk koşulunu ekonomik ve toplumsal kararlar alınırken çevresel değerlerin göz önünde bulundurulması oluşturmaktadır. Bütün ekonomik ve toplumsal politikaların oluşturulmasında çevresel kaygıların da dikkate alınması, çevre ile ilgili mevzuatın öncelikli olarak uygulanmasına özel önem verilmesi, yönetimin bütün aşamalarında plan ve projeler hazırlanırken ekolojik verilerin dikkate alınmasına özen gösterilmesi, yasal düzenlemelerin ve çevresel değerleri korumaya yönelik yargı kararlarının uygulanması konusuna özel önem verilmesi gerekmektedir.
- Çevre yönetimi alanında daha etkin bir sistemin oluşturulması için bugünkü kurumsal yapı gözden geçirilerek güçlendirilmeli; merkezi ve yerel yönetimlerde çevre politikalarının uygulanması sürecinde yer alan kurumlarda, kapasite artırıcı ve kurumlar arası (kamu, özel sektör ve gönüllü örgütler, üniversiteler vb.) eşgüdümü sağlayan düzenekler oluşturulmalıdır.
- Çevre kalitesinin geliştirilmesi için katılımcılığı ve saydamlığı esas alan teşvik edici politikalar oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. Çevre ile ilgili karar

alma süreçlerine özel sektör-STK ve halkın aktif katılımının sağlanması için kamu kararlarına temel olan politikaların kamuoyu ile paylaşılması ve kamuoyunun sürekli bilgilendirilmesi önemlidir.

- Özellikle AB adaylığı sürecinde gereken yasal düzenlemelerin yapılabilmesi için çevre alanındaki kurumların görev ve sorumlulukları net olarak belirlenmeli ve böylece yetki çatışmasına son verilmeli, etkin bir uygulamaya geçebilmek için gerekli idari, mali ve teknik kapasite oluşturulmalıdır.
- Türkiye'de çevre yönetiminin en zayıf halkası olan izleme, değerlendirme ve denetim alanına özel önem verilmeli, varolan yapıyı güçlendirici ve katılımcılığı artırıcı önlemler alınmalıdır. Etkili bir çevre yönetiminin sağlanabilmesi için öncelikle kolayca ulaşılabilen, saydam, izlenebilen sağlıklı veri tabanının geliştirilmesi zorunlu olduğu gerçeğinden hareketle, çevresel konularla ilgili her türlü verinin kaynağında kayıt altına alınması için gerekli düzenlemelerin yapılması ve belirlenmiş zaman aralıklarında veri tabanına düzenli ve sürekli aktarım sağlayacak bir sistemin kurulması gerekmektedir.
- Tüm ilgi gruplarının (paydaşların) katılımıyla hazırlanacak Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisinin uygulamaya geçirilmesi ve uygulamanın takip edilmesi gereklidir. Bu stratejide, çevre amaçlarının ve önceliklerinin diğer sektör politikalarıyla bütünleştirilmesi hedeflenmelidir.
- Çevresel politikaların ve planların etkin biçimde uygulamaya geçirilmesi için, finansman yetersizliklerinin giderilerek altyapı ve diğer sektörlerin ihtiyaç duyduğu çevre ile ilgili yatırımların üretimden tüketime tüm süreçlerde gerçekleştirilmesi temel strateji olarak belirlenmelidir. Sürdürülebilir kalkınma amacıyla, istikrarlı bir ortamda büyümenin sağlanması, ekonomik rekabet gücünün artırılması ve çevre yönetiminin etkin ve verimli bir biçimde çalışması için tutarlı ve rasyonel bir çevre finansman politikasının oluşturulması gerekmektedir. Bu doğrultuda, iç ve dış kaynakların etkin kullanılması için planlamaya gidilmeli, yatırım öncelikleri sağlıklı belirlenmelidir (DPT, 2006: 110-111).

3.1.3 Türk Anayasalarında Çevre

Son 20 yıldır hazırlanan bütün anayasalarda çevre hakkına ve çevre korunmasına ilişkin hükümlere, bireylerin hakkı veya devletin ya da bireylerin ödevleri arasında yer verilmiştir. Hiyerarşik açıdan en üstte bulunan Anayasa'da hak, ödev ve yükümlülüklere ilişkin hükümlerin yer alması, bunların devlet bakımından "planlayıcı hüküm" niteliğinde olması diğer bir ifadeyle Anayasa'da çevreye ilişkin hükümlerin bulunması, devlet içinde çevrenin önemli bir yere haiz olduğunun göstergesidir. Ayrıca insan hakkı olması nedeniyle çevreden söz eden normlar bağlayıcı hüküm niteliğindedirler. Anayasaların genel hukuk sistemini de doğrudan etkilediği dikkate alınırsa, Anayasa'da var olan çevreyle ilgili hukuk prensiplerinin çevre hukukunu, dolayısıyla çevre mevzuatını etkilemesi söz konusu olacaktır. Mevzuata aktarılmamış bir olayın çözümlenmesinde, devlet tarafından üstün olarak telakki edilen değerler kapsamında yer alması nedeniyle söz konusu normlar ayrıca önem taşırlar. Dikkat edilmesi gereken husus, Anayasa koyucu tarafından çevreye ilişkin normların sadece devlete ödev ve sorumluluk yüklememesi, bireylerin de çevresel faaliyetlere katılmalarını mümkün kılmak amacıyla çevre hakkının yanı sıra, ödev ve sorumluluk almalarının sağlanmasıdır.

Türkiye'nin AB'ye uyumu konusunda en çok güçlük çekeceği alanlardan birinin çevre olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İlk bakışta belki de şaşırtıcı gelebilecek bu durum, çevre sorunlarının niteliğinden, çevresel değerlerin insan yaşamını bütün yönleriyle kuşatmasından kaynaklanmaktadır. Gündelik yaşamda karşılaşılan bütün sıkıntılar bir biçimde çevre yönetiminin, çevreyle ilgili yasal düzenlemelerin ilgi alanı içine girmektedir. İçme suyunun sağlanmasından, katı atıkların denetimine değin bütün bu yaşamsal sorunların çözümü için büyük mali kaynaklar gerektiği açıktır. Yapılan kimi kestirimlere göre Türkiye'nin çevre konusunda AB'ye tam uyumu sağlayabilmesi için 60 milyar dolar dolayında kaynağa gereksinimi bulunmaktadır. Uyum konusunda önümüzde duran tek engel mali sorunlar değil kuşkusuz; buna, teknik olanakların yetersizliğini, nitelikli personel eksikliğini ve çevre bilincinin yeterince gelişmiş olmamasını da eklemek gerekir. Çevre yönetiminin en önemli aktörlerinden biri sayılan, çevreyle ilgili yasal

düzenlemelerin yaşama geçirilmesinden birinci derecede sorumlu olan yerel yönetimlerin içinde bulunduğu durumu göz önüne getirmek konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Türkiye'de çevre ile ilgili düzenlemelerin AB müktesebatına uyum düzeyini değerlendirebilmek için 2005 yılında yayımlanan İlerleme Raporu'na (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2005 İlerleme Raporu) bakmak yararlı olabilecektir. Buna göre, Türkiye'de yalnızca, atık yönetimi, doğanın korunması ve gürültü alanlarında bazı ilerlemeler gerçekleştirilmiştir. Atık yönetimi ve gürültü dışında, çevreyle ilgili müktesebatın iç hukuka aktarımın düzeyi düşüktür; çevreye ilişkin müktesebatın yaşama geçirilmesi ve uygulanması alanlarındaki çabalar yetersizdir. Rapor'a göre, Birlik düzenlemelerinde ve uluslararası sözleşmelerde belirtilen sınır aşan sorunlara özel önem verilmeli; çevre koruma gereksinimlerinin diğer politikalarla bütünleştirmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi için adımlar atılmalı; yönetsel kapasiteyle çevre politikalarının uygulanması sürecinde yer alan kurumlar arasındaki eşgüdüm güçlendirilmeli ve çevre müktesebatının uygulanmasının sağlanması için gereken yatırımlar yapılmalıdır.

Çevre konusunda AB ölçütlerine uyum sağlama çabaları yalnızca Birliğe giriş koşullarını yerine getirme kaygısının bir sonucu değildir; Avrupa ile ekonomik ilişkilerde, özellikle de ihracatta yaşanabilecek sıkıntıların önüne geçmek ve Birliğin kimi fonlarından yararlanabilmek için de çevre konusundaki çabaların önem taşıdığı belirtilmelidir (Budak, 2000: 362). Son yıllarda çevre alanında AB ile uyumu sağlayabilmek için özellikle yasama etkinlikleri açısından önemli adımlar atılmıştır. Bu açıdan, Türkiye'de çevre yönetiminin gelişim doğrultusunu büyük ölçüde AB üyelik sürecinin belirlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

AB'ye uyum sürecinin yalnızca Birlik düzenlemelerinin iç hukuka yansıtılmasından ibaret olmadığını belirtmek gerekir; uygulama düzeneklerinin kurulması ve gereken yatırımların gerçekleştirilmesi de bu sürecin bir parçasıdır. Genel olarak değerlendirmek gerekirse, AB'ye çevre uyumunda en önemli konunun, bütün politika alanlarında çevresel kaygıların göz önünde bulundurulması olduğu söylenebilir (Talu,2005: 27). AB adaylığı sırasında ortaya çıkan belgelere

bakıldığında, Türkiye'nin yasal düzenlemeleri gerçekleştirme konusunda çok önemli güçlükler yaşamadığı, asıl sorunun yasaları yaşama geçirme, çevre politikalarını diğer politikalarla uyumlaştırma ve kurumsal kapasiteyi güçlendirme gibi alanlarda ortaya çıktığı görülecektir. Bir anlamda, söz konusu yasaların kabul edilmesi için yoğun çaba gösterilmekte, ancak benimsenen düzenlemelerin uygulanması için elverişli bir ortam yaratılamamaktadır.

3.1.3.1 1961 Anayasası ve Çevre

1961 Anayasası'nın çevre korumayla doğrudan ilgili tek hükmü "Herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini sağlama ödevini" Devlete yükleyen 49. maddesidir. Çevre sorunlarının, kişilerin beden ve ruh sağlığını etkilediği dikkate alınırsa bu prensip, "çevreyi koruma" ve "temiz bir çevre" kavramlarına hukuki bir temel oluşturmada ilk hareket noktasıdır. Çevrenin korunmasının devletin ödevi olduğu kanısıyla devletin doğal zenginlikleri ve kaynakları hüküm ve tasarrufu altında bulundurduğunu hükme bağlayan 130. madde ve ormanların korunmasını, ormanlık alanların genişletilmesini ve ormanlardan kamu yararına uygun olarak yararlanılmasını düzenleyen 131. madde, 1961 Anayasası'nda yer almaktaydı (http://www.gurselertufan.av.tr/makaleoku.aspx?id=23, E.T. 03.04.2012).

3.1.3.2 1982 Anayasası ve Çevre

Çevre korunmasına yönelik açık bir hükmü, 56. maddesinde bulunduran 1982 Anayasası'nda çevreyle ilgili doğrudan veya dolaylı hükümlere yer verilmiştir. 56. madde, "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yasama hakkına sahiptir" demektedir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların görevidir. Maddede Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak, insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi arttırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel

sağlık sigortası kurulabilir" ifadelerine de yer verilmiştir (http://www.gurselertufan.av.tr/makaleoku.aspx?id=23, E.T. 03.04.2012).

"Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" bölümünde düzenlenen 56. maddeyle ilk kez bir Türk Anayasası'nda çevre hakkından doğrudan söz edilerek çevre korunması, devletin sorumluluğu, bireylerin sorumluluğu ve bireylerin hakkı olmak üzere üç yönden ele alınmıştır. Böylelikle devlet tarafından bireylere sübjektif bir hak tanınmıştır. Ancak, tanınan sübjektif hakka karşı devletin sorumluluklarına yer verilmemiş, hükmü ihlâl edenler aleyhine herhangi bir müeyyide öngörülmediği gibi bireylerin başvuru hakkından da söz edilmemiştir. Çevrenin "Sağlıklı ve dengeli" olmasından söz edilmekle birlikte ideal çevrenin nasıl olması gerektiği veya hangi unsurların çevreye dâhil olduğuna ilişkin düzenlemede bulunulmamıştır. Dolayısıyla çevrenin hukuken korunan alanı, anayasal olarak belirlenmemiştir. 65. madde de yer alan "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" hükmüyle, 56. madde sınırlanmaktadır. Çünkü çevreye ilişkin projeler büyük maliyetler getirdiğinden, devlet mali olanakları ölçüsünde çevre korunmasına yönelik yatırım yapabilecektir. Oysaki çevre hakkı, kişinin hakları ve ödevleri bölümünde yer alsaydı, temel haklara göre zayıf bir hak olarak nitelendirilemezdi.

Anayasal açıdan bir diğer sınırlama da, 23. maddeyle getirilen "Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir" hükmüne, aynı maddenin 2. fıkrasıyla "Sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek" amacıyla getirilen sınırlamadır. Aynı çevre hakkı gibi "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" baslığı altında düzenlenen 43. maddeye göre, "Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir..." 44. madde de yine "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" baslığı altında düzenlenmiş olup "Devlet, toprağın verimli olarak isletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğrasan köylüye toprak sağlamak için gerekli tedbirleri alır..." hükmünü içerir. "44.

maddenin devamı niteliğini taşıyan 45. maddeyle, tarım toprakları ile meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önleme görevi, Devlete verilmiştir" (Keleş, 1993:255).

Anayasamızda konut hakkı da çevrenin diğer bir boyutu olarak ele alınmış ve 57. maddeyle hükme bağlanmıştır. Buna göre "Devlet şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler." Ancak, madde 63'de yer alan "Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması", çevreden tamamıyla bağımsız olarak "Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır" seklinde hükme bağlanmıştır. Bu meyanda, Türkiye'nin kalkınmakta olan bir ülke olduğunun göz önüne alınması suretiyle "Sosyal ve Ekonomik Hakların Sınırı", madde 65'te yer alan "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" hükmüyle çizilmiş bulunmaktadır. "Ekonomik Hükümler" de yer alan, çevreyle ilgili tek hüküm olan "Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi"ne ilişkin 169. maddeye göre "Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni ormanlar yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi devlete aittir.

Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunmaz. Devlet ormanları, kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasi propaganda yapılamaz, münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla islenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz." Çevreyle ilgili gerek doğrudan ve gerekse dolaylı hükümlerin Anayasamızda belli bir sistem dâhilinde yer almaması, çevre sorunlarının bütün olarak belirlenip yorumlanmasını ve algılanmasını güçleştirmiş bulunmaktadır. Anayasal düzeyde çevreyle ilgili bütünlüğün sağlanması, söz konusu

hükümlerin bir araya toplanmasıyla mümkündür (http://www.gurselertufan.av.tr/ makaleoku.aspx?id=23, E.T. 03.04.2012).

3.2 AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASI VE TÜRKİYE

Avrupa Birliği'ne üyelik süreci, ülkemizin ekonomik, sosyal ve siyasi yaşamında köklü dönüşümlere yol açarken, demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, sağlık, gıda güvenliği, tüketici hakları, rekabet kuralları, kurumsal iyileşme ve çevrenin korunması gibi birçok alanda AB norm ve standartlarına ulaşılması, halkımızın yasam kalitesini yükseltecektir. Müktesebata uyum süreci, ülke öncelikleri ve imkânları dikkate alınarak aşamalandırılacak ve bütüncül bir strateji çerçevesinde yönlendirilecektir. Uyuma dönük önceliklendirme yapılırken, kamunun finansman imkânlarını, özel kesimin rekabet gücünü, istihdamı, bölgesel gelişmeyi, çevreyi ve sosyal dengeleri gözeten bir yaklaşım esas alınacaktır (Kocatürk, 2007:20-39).

3.2.1 Türk Çevre Politikalarının Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Dönüşümü

Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinin resmi başlangıcı, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nun altı ülke tarafından kurulmasının ardından Türkiye'nin ortaklık için 31 Temmuz 1959 tarihinde yaptığı başvuruya dayanmaktadır. AET Bakanlar Konseyi Türkiye'nin ortaklık başvurusunu kabul etmiş ve yapılan hazırlık görüşmelerini takiben 12 Eylül 1963 tarihinde 'Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan anlaşma olan Ankara Anlaşması imzalanmıştır (Anonim, 2006).

Ankara Anlaşması'nda, Türkiye ile Avrupa Topluluğu (AT) arasında kurulan ve nihai amacı Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliği olan ortaklığın, üç dönemden geçerek gerçekleşmesi öngörülmüştür. Bunlar; hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönemdir. Geçiş döneminde Türkiye ile AT arasındaki ilişkiler, Ankara Anlaşmasının yanı sıra, 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol uyarınca düzenlenmiştir. Geçiş döneminde, taraflar arasında sanayi ürünlerini konu alan bir gümrük birliğinin tedricen

gerçekleştirilmesi, işçilerin karşılıklı olarak serbest dolaşımının sağlanması, tarım ürünlerinde giderek genişleyecek bir tercihli ticaret rejiminin uygulanması, Katma Protokolün belirlediği alanlarda Türkiye ile AT arasında mevzuat ve politikaların yaklaştırılması ile şartların elverdiği ölçüde, hizmetlerin serbest dolaşımı süreçlerinin başlatılması öngörülmüştür (Anonim, 2006).

Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri, 1993 yılında Gümrük Birliği müzakerelerinin başlaması ile yeni bir boyut kazanmıştır. İki yıllık müzakerelerden sonra Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararıyla Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Anonim, 2005).

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin dönüm noktası, 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık statüsünün teyit edilmesi ve Türkiye'nin AB'nin Yeni Genişleme Politikası çerçevesinde oluşturulan sisteme, diğer aday ülkelerle eşit statüde katılacağına ilişkin karar olmuştur. Helsinki Zirvesi'ni takiben başlayan adaylık sürecinde, diğer aday ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de ilerleme raporu hazırlanmıştır. 1999 yılında açıklanan ilerleme raporunda yer alan değerlendirmeler, ilk Katılım Ortaklığı Belgesi'nin de temelini oluşturmaktadır (Anonim, 2006).

Avrupa Birliği Komisyonu tarafından 13 Ekim 1999 tarihinde açıklanan Türkiye için ikinci İlerleme Raporu'nda Türkiye'ye üyelik perspektifi verilmesi önerilmiş ve bunun sonucunda Aralık 1999'da toplanan Helsinki Zirvesi'yle Türkiye, AB'ye üyeliğe aday ülke olarak kabul edilmiştir (Anonim, 2005).

Üç yıl aradan sonra Ortaklık Konseyi ilk defa Nisan 2000'de Türkiye başkanlığında toplanmıştır. Konsey'de iki önemli siyasi karar alınmıştır; birincisi Ortaklık Komitesi kapsamında sekiz alt-komitenin oluşturulması, ikincisi de AB ve Türk satın alma piyasalarının karşılıklı olarak birbirlerine açılması ve hizmetlerin serbestleştirilmesi amacıyla yapılacak anlaşma müzakerelerinin başlatılmasıdır. AB Konseyi tarafından resmen 8 Mart 2001 tarihinde kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi, AB'nin katılım kriterlerinin karşılanması yönünde ilerleme kaydedilmesi amacıyla Türkiye için önceliklerin belirlendiği bir yol haritasıdır. Katılım Ortaklığı Belgesi'nin amacı, Komisyon'un Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda

kaydettiği ilerlemeye ilişkin 2000 yılı Düzenli Raporu'nda tanımlanan çalışma gerektiren öncelikli alanları, bu öncelikleri hayata geçirmek için Türkiye'ye sağlanmış olan mali olanakları ve bu yardımların tabi olacağı şartları tek bir çerçeve altında bir araya getirmektir (Anonim, 2006).

Katılım Ortaklığı Belgesine paralel olarak, AB müktesebatına uyum sağlanması için mevzuatımızda yapılacak değişikliklerin ve yeni düzenlemelerin, uyum için gerekli beşeri ve mali kaynakların, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirtilen önceliklerin yanı sıra, Türkiye'nin uyum için gerekli gördüğü kendi önceliklerinin, AB müktesebatının üstlenilmesi için gerekli olan idari kapasitenin geliştirilmesinin ve kısa ve orta vadeli öncelikler takviminin yer aldığı AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (Ulusal Program) Taslağı

DPT tarafından hazırlanarak, 28 Kasım 2000 tarihinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliğine iletilmiştir. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından nihai hale getirilen Ulusal Program, 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulunda kabul edilerek 24 Mart 2001 tarih ve 24352 sayılı mükerrer Resmi Gazetede yayınlanmıştır (Anonim, 2005).

Türk hükümeti bu Katılım Ortaklığı Belgesi ışığında 19 Mart 2001'de Müktesebat'ın Üstlenilmesi için Ulusal Programı (UP) kabul etmiştir. Program geniş çaplı bir siyasi ve ekonomik reform gündemi ortaya koymaktadır. Eş zamanlı olarak Ulusal Program'ın uygulanması, koordinasyonu ve izlenmesine ilişkin bir kararname de kabul edilmiştir. 15 ve 16 Haziran 2001 tarihlerinde Gotheburg'da yapılan Avrupa Konseyi'nde Ulusal Program 'olumlu bir gelişme' olarak tanımlanmış ve Türkiye, katılım öncesi stratejisinin mihenk noktası olan Katılım Ortaklığı'nın önceliklerini hayata geçirmek için somut adımlar atmaya teşvik edilmiştir (Anonim, 2005).

Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde diğer bir önemli dönüm noktası 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleşen Kopenhag Zirvesi'dir. Zirve'de 10 aday ülkenin katılım müzakerelerinin tamamlandığını ilan edilmiş ve Türkiye ile ilgili olarak, 2004 yılı ilerleme raporu ve tavsiye doğrultusunda, Kopenhag siyasi kriterlerinin yeterli ölçüde karşılandığının belirlenmesi halinde gecikmeksizin katılım

müzakerelerine başlanacağı ifade edilmiştir. Türkiye, Helsinki Zirvesi'ni takip eden dönemde yoğun bir reform sürecine girerek, AB siyasi kriterlerine uyum amacıyla çok sayıda yasa ve mevzuat düzenlemesini içeren 8 Uyum ve 2 Anayasa Değişikliği Paketini kabul etmiştir. Reform sürecinde kaydedilen somut ilerlemeyi takriben, AB Komisyonu, 6 Ekim 2004 tarihinde Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönünde kaydettiği aşamaların ve mevcut eksikliklerin saptandığı ilerleme raporunu açıklamıştır. Komisyon bu raporda, önceden belirlenmiş düzenlemelerin yürürlüğe girmesi koşuluyla Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli düzeyde karşıladığını belirtmiş ve katılım müzakerelerinin açılması önerisinde bulunmuştur. Bu öneri doğrultusunda, 16-17 Aralık 2004 tarihlerinde gerçekleştirilen Zirve'de, Türkiye-AB İlişkileri açısından son derece kritik bir noktaya ulaşılmıştır. AB liderleri, Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde yerine getirdiğini belirterek müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde başlaması konusunda anlaşmaya varmışlardır(Anonim, 2006).

Türkiye'nin Avrupa Birliği çevre mevzuatına uyum konusundaki yükümlülükleri ile ilgili en önemli gelişmeler, ilki Kasım 2000, gözden geçirilmiş hali de Nisan 2003'de açıklanan Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ile ortaya konmuştur. Katılım Ortaklığı Belgesi, AB tam üyeliğinin gerçekleşebilmesi için Türkiye tarafından yerine getirilmesi gereken koşulların AB tarafından belirlendiği belgedir. Nisan 2003' te açıklanan gözden geçirilmiş KOB' a göre çevre alanında Türkiye'nin AB Ortak Çevre Politikası'na uyum konusundaki yükümlülükleri kısa ve orta vadede olmak üzere belirlenmiştir. Kısa Vade; müktesebat aktarımı için bir program kabul edilmesi/Müktesebat uyumlaştırılması giderlerinin ve mevcut kamu ve özel kaynaklarının gerçekçi tahakkukuna dayanan yatırımların finansmanı için bir planın hazırlanması/Çerçeve mevzuatın, doğanın korunmasına ilişkin mevzuatın, su kalitesine ilişkin mevzuatın aktarımı ve uygulanmasına başlanması/Çevresel Etki Değerlendirmesi direktifinin yürürlüğe koyulması ve uygulanması, Orta Vade; çevre korumasının sağlanması için müktesebatın iç hukuka aktarılmasının tamamlanması, veri toplanması dâhil olmak üzere kurumsal, idari ve izleme kapasitelerinin güçlendirilmesi / Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin diğer tüm sektörel politikaların uygulama yöntemleriyle bütünleştirilmesi olarak belirtilmiştir (Anonim, 2003).

25 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Türkiye'nin Avrupa Birliği Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Gözden Geçirilmiş Ulusal Programı'nın çevre alanında gerçekleştirilenlere ve bundan sonra öncelik verilecek konular şu şekildedir;

- Türkiye'nin Avrupa Çevre Ajansı'na ve Avrupa Bilgi ve Gözlem Ağı'na katılımına dair kanun 28 Ocak 2003 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- AB Akdeniz ve Demokrasi (MEDA) Fonu'nda desteklenen "Türkiye Çevre Mevzuatının İncelenmesi Projesi" 2002 yılında tamamlanmıştır. Proje kapsamında mevcut çevre mevzuatının AB mevzuatı ile karşılaştırılması, eksiklerin saptanması ve yatırım gerektiren direktifler bazında yatırım maliyetlerinin hesaplanması çalışmaları yapılmıştır. Bu başlık altında yer alan finansman tablolarında "Türkiye Çevre Mevzuatının İncelenmesi Projesi" sonuçlarında yer alan yatırım ihtiyacı tahminlerine yer verilmekle birlikte, net yatırım ihtiyaçları, "Türkiye için Entegre Çevresel Uyumlaştırma Stratejisi Projesi" sonuçlandığında kesin olarak ortaya koyulabilecektir. İlk olarak sektörel strateji geliştirilmesi ve sonrasında ise söz konusu stratejilere nihai halleri verilip mevzuat uyumu ve uygulamasına yönelik entegre uyumlaştırma stratejisi ile genel finansman stratejisi hazırlanacaktır. Proje tamamlanma aşamasındadır.
- 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nin orta vade hedefleri arasında, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin, tüm diğer sektörel politikaların tanımlarına ve uygulamalarına entegrasyonu hususu yer almaktadır.
- TBMM'de bulunan Çevre Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı'nda çevresel bilgiye erişim konusuna da yer verilmektedir. 2002 Mali İşbirliği Programlaması'nda kabul edilen, Türkiye'de Çevre Alanında Kapasite Geliştirilmesi Projesi (TR-362.03) kapsamında ele alınan "çevresel bilgiye ulaşım ve idari yapının geliştirilmesi" bileşeni kapsamında çevresel bilgi için ulusal veri tabanı oluşturulması ve idari yapının geliştirilmesi için personelin eğitimi çalışmaları Nisan 2003'te başlamıştır.

- AB çevre mevzuatı kapsamında raporlamaya ilişkin düzenlemeler, mevzuata uyum, uygulama ve alt yapı çalışmalarının başlaması sonrası ele alınabilecektir.

Ulusal Program'ın öngördüğü öncelikler listesi arasında, su kalitesinin iyileştirilmesi, atık yönetiminin etkinleştirilmesi, hava kalitesinin iyileştirilmesi, doğanın korunması, Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) sürecinin güçlendirilerek etkinleştirilmesi ve Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) direktifine uyum sağlanması, çevresel gürültü yönetimi bulunmaktadır (Anonim, 2003).

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan, Türkiye'ye yönelik 2004 yılı İlerleme Raporu'nun Çevre başlığında aşağıdaki hususlara yer verilmiştir:

- Çevresel konuların diğer politikalara entegrasyonuna ilişkin olarak herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.
- Yatay mevzuat alanında, Çevresel Etki Değerlendirmesi ile ilgili yeni bir yönetmelik ve bilgiye erişim ile ilgili bir kanun ve bir yönetmelik kabul edilmiştir. Türkiye, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesini onaylamıştır.
- Hava kalitesine ilişkin olarak, petrol ve dizel yakıt kaliteleri ile ilgili bir yönetmelik ve yeni binek otomobillerin karbon dioksit emisyonları ve yakıt ekonomisi hakkında tüketicinin bilgilendirilmesi ile ilgili mevzuat kabul edilmiştir. Ayrıca, petrol ve dizel yakıtların kalitesi ile ilgili bir tebliğ Haziran 2004'te yürürlüğe girmiştir. Dizel ve sıvılaştırılmış petrol gazı kullanılan motorların emisyonlarına karsı önleyici tedbirler ile ilgili yönetmelik değiştirilmiştir.
- Atık yönetimi alanında, bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Akdeniz'de zararlı atıkların sınır ötesi hareketlerinden ve atılmasından oluşan kirlenmenin azaltılmasına ilişkin bir kanun kabul edilmiştir. Aynı zamanda, ambalaj atığı, hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atıklarının kontrolü, atık yağlar ile liman ve barınak atık toplama tesislerinin yönetimi, pil ve akümülatörler ile ilgili mevzuat kabul edilmiştir.

- Su kalitesine yönelik çok sınırlı gelişme kaydedilmiştir. Su kaynaklarının nitrattan korunması ile ilgili bir yönetmelik kabul edilmiştir.
- Doğa koruma alanında sınırlı gelişme kaydedilmiştir. CITES Sözleşmesinin uygulanmasına dair yönetmelikteki değişiklik kabul edilmiştir.
- Endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi alanında bir gelişme kaydedilmemiştir.
- Genetik olarak değiştirilmiş organizmalar alanında önemli bir gelimse kaydedilmemiştir.
- Kimyasallara yönelik olarak, pestisit ve benzer ürünlerin pazarlanmasının ve kullanımının yasaklanması ile ilgili bir kararnamenin kabulü olmak üzere sınırlı bir gelişme kaydedilmiştir. Bilimsel ve diğer amaçlarla deney hayvanlarının üretimi ve bilimsel deneylerin gerçekleştirilmesi ile ilgili planlanan laboratuarların denetimi, yönetilmesi ve kurulması ile ilgili yönetmelik kabul edilmiştir. Gürültü ile ilgili bir gelişme kaydedilmemiştir.
- Nükleer güvenlik ve radyasyondan korunmaya ilişkin sınırlı gelişme kaydedilmiştir. Radyoaktif maddelerin kullanımından oluşan atıklara ilişkin bir yönetmelik kabul edilmiştir. İdari kapasiteye ilişkin olarak Türkiye, 2003 yılında Çevre Bakanlığı ve Orman Bakanlığının birleştirilmesi sonucu idari kapasitesini güçlendirmek için bazı tedbirler almıştır. Bununla beraber, uygulama ve yetki örtüşmesi hususunu da içeren genel idari kapasitenin artırılmasında çok sınırlı gelişme vardır. Çevre ile ilgili hususlarda, bilimsel destek sağlamak için özel bir komisyonun kurulması konusunda bir yönetmelik kabul edilmiştir. 2004 İlerleme Raporundan bu yana eksikliklerin giderilmesine yönelik olarak bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Bu kapsamda;
- Hava Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği (Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği) 1 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik, ısınmada kullanılacak yakma tesislerinin özelliklerini ve işletilme esaslarını, yakma tesislerinde kullanılacak katı, sıvı, gaz yakıtların kalite kriterlerini ve uyulması gerekli emisyon sınırlarını kapsamaktadır.

- Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği 31 Aralık 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- Yaban Hayatı Koruma ve Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları Yönetmeliği 8 Kasım 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- Av ve yaban hayvan üretme yeri ve istasyonları ile kurtarma merkezlerinin kurulusu, yönetimi ve denetimi hakkındaki Yönetmelik 30 Kasım 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Anonim, 2006).

3 Ekim 2005 tarihinden bu yana AB, Türk çevre politikasına bazı resmi belgeler ile yön vermektedir. Bunlar başta Müzakere Çerçeve Belgesi, Komisyonun Genişleme Stratejisi ve Katılım Ortaklığı Belgesidir. İlave olarak her yıl yayınlanan ilerleme raporları ile son yılda yaşanan gelişmeler ve eksik bulunan konulara dikkat çekilmektedir.

AB, 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile yürüteceği katılım müzakerelerinin temel esaslarını belirleyen "Müzakere Çerçeve Belgesi"ni (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2007ilerlemeraporu_tr.pdf, E.T. 21.07.2012) kabul etmiştir. Esas olarak, 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi kararları üzerine oluşturulan bu belge, süreç boyunca yaşanan gelişmeler ve üye ülkelerin tutumları doğrultusunda şekillenerek nihai halini almıştır.

23 maddeden oluşan Müzakere Çerçeve Belgesi, müzakereleri düzenleyen ilkeler, müzakerelerin esası ve müzakere usulleri olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır.

Türkiye açısından öncelikle Müzakere Çerçeve Belgesinin 2. maddesinde yer alan "müzakerelerin ortak hedefi üyeliktir" ifadesi önem arz etmektedir. Bu ifade, uzun ve zorlu olacağı en başından bilinen, ancak sonucunda topyekûn bir dönüşüm sağlayacak bir sürecin başlangıcını ifade etmektedir. İkinci olarak Müzakere Çerçeve Belgesi, ilgili tarafların isteklerinin bir bölümünü elde ettikleri bir uzlaşı metni olarak değerlendirmektedir. Bir yandan, 25 üye ülkenin farklı önceliklerini birleştiren, diğer yandan da Türkiye'nin beklentilerine cevap verebilen bir metne ulaşmak, AB

açısından da son derece zor olmuştur. Bu nedenle, çerçeve metin içinde yoruma açık gri alanlar ortaya çıkmıştır. Katılım müzakerelerinin sağlıklı bir zeminde yürütülebilmesi için her şeyden önce bu konuların netleştirilmesi gereklidir (http://www.ikv.org.tr/pdfs/a6b748af.pdf, E.T. 21.07.2012).

Üçüncü olarak Müzakere Çerçeve Belgesiyle Birlik nükleer güvenliğe ve çevrenin yüksek seviyede korunmasına büyük önem atfettiğini vurgulamak suretiyle ilgili alanlarda Türkiye tarafından girişilecek faaliyetlerde bu konunun mutlaka dikkate alınacağını üst perdeden ifade etmiştir. Bu, müzakere sırasında çevrenin korunması konusunun göz ardı edilemeyeceği, aksine konuya daha fazla vurgu yapılacağı anlamına geldiğinden, Türkiye'nin sadece çevresel faaliyetleri değil, çevreyi etkileyen diğer iktisadi faaliyetleri de çevre odaklı olarak değerlendirilecek ve etki altına alınabilecektir.

Avrupa Toplulukları Komisyonunun 2005 Genişleme Stratejisinde (http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/ab-2008-2009-genislemestratejis i-aciklandi, E.T. 21.07.2012) Türkiye'nin yasal düzenin kabulü ve uygulanması konusunda çeşitli alanlarda ilerleme kaydetmiş olmakla birlikte birçok alanda henüz erken bir aşamada olduğu ve tüm alanlarda da ilave çalışmalara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır. Bu alanlar içerisinde Strateji Belgesi "çevre" konusunu da saymaktadır.

Genişleme Stratejisi Belgesine göre Türkiye çevre konusunda sınırlı ilerleme sağlamıştır. Devam eden ifadede "müktesebatla uyumun ileri olduğu atık yönetimi ve gürültü dışında, müktesebatın iç hukuka aktarılması konusunda genel düzeyin düşük olduğu" belirtilmektedir. Uygulamanın zayıflığı Birlik için halen endişe kaynağı olarak görülmektedir. İlave olarak Türkiye, çevre politikasını diğer politikaların (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Ilerleme Raporlari/2007ilerlemeraporu_tr.pdf, E.T. 21.07.2012) saptanması ve uygulanmasıyla bütünleştirecek yeni bir yaklaşım biçimini bir an evvel benimsemeli ve hayata geçirmelidir. Buradaki tespitler, AB'nin "yüksek düzeyli" ve diğer politika alanlarıyla "bütünleştirilmiş çevre koruma politikası" ilkesinin bir gereğidir. Türkiye

tam üye olmak istiyorsa diğer politika alanlarıyla çatışıyormuş izlenimi verse bile yüksek seviyeli ve bütünleşmiş çevre koruma anlayışını içselleştirmek zorundadır.

2008–2009 yıllarını kapsayan genişleme stratejisinde (www.bumko. gov.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=11034&DOSYAISIM=2008-genisleme-strateji-kagidi.doc, E.T. 21.07.2012) tüm adayların gerekli ekonomik ve politik ilerlemeleri sağlayıp kriterleri yerine getirdikleri takdirde tam üyeliğin gerçekleşeceği bildirilmektedir. Genişleme stratejisi Türkiye ve çevre açısından incelendiğinde; AB'ye göre, Türkiye üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetini geliştirmiştir.

AB Konseyi, 23 Şubat 2006 tarihinde, Komisyon'un 9 Kasım 2005 tarihinde sunulan önerisine dayanarak Türkiye'nin gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı'nı kabul etmiştir. Konsey, Komisyon'un teklifi üzerine ve nitelikli çoğunluk ile Katılım Ortaklığı'nda yer alan ilkelere, önceliklere, orta vadeli hedeflere ve şartlara ve aynı zamanda bunlarla ilgili uygun düzenlemeleri yapmaya karar verme yetkisini veren 390/2001 sayılı Konsey Tüzüğü hükümlerine dayanmaktadır. Bu Türkiye'nin dördüncü Katılım Ortaklığı Belgesidir. Ortaklık, kısa vadeli ve orta vadeli öncelikleri içermektedir.

Türkiye'deki yetkili merciler, Katılım Ortaklığı'na karşılık vermek maksadıyla, Türkiye'nin bu amaca ulaşmak için alacağı belirli önlemleri ve takvimi içeren bir plan hazırlayacaklardır. Komisyon, öncelikleri uygulama konusundaki ilerlemeyi düzenli olarak izleyecektir.

Katılım Ortaklığı Belgesinin öncelikleri, ilgili mali araçlar, özellikle Katılım Öncesi Yardım Aracını (IPA) onaylayan 17 Temmuz 2006 tarihli ve 1085/2006 sayılı Konsey Tüzüğü kapsamında sağlanmaya devam edilecek olan Topluluk mali yardımlarının programlanması için temel teşkil etmektedir.

AB Konseyi, Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşmayı göz önünde tutarak, Katılım-öncesi stratejisi çerçevesinde Türkiye'ye yardıma ilişkin ve özellikle bir Katılım Ortaklığının kuruluşuna dair 26 Şubat 2001 tarihli ve 390/2001 sayılı

Konsey Tüzüğü ile bunun 2. maddesi ile Komisyonun önerisini göz önünde tutarak ve bazı hususları dikkate alarak şu hususlar kararlaştırılmıştır.

- Türkiye için Katılım Ortaklığı belgesinin ilkeleri, öncelikleri, orta vadeli hedefleri ve şartları sıralanmıştır.
- Katılım Ortaklığı belgesinin uygulanması Ortaklık Anlaşmasıyla kurulan organlarca ve Komisyon'un yıllık raporları temelinde Konsey tarafından incelenecek ve izlenecektir.

Belgenin girişinde, Avrupa Konseyi'nin (Avrupa -Devlet ve Hükümet Başkanları-Konseyi), 1997 Aralık ayında Lüksemburg'da yapılan toplantısında, Katılım Ortaklığının, aday ülkeye yönelik her türlü yardımı tek bir çerçeve içerisinde harekete geçirecek şekilde, güçlendirilmiş katılım öncesi stratejinin anahtar bir unsuru olmasını kararlaştırdığına dair bilgiye yer vermektedir. Bu bağlamda Topluluk, yardımlarının, katılım hedefini dikkate alarak belli sorunların aşılmasına yardımcı olmak üzere her bir aday ülkenin belirli ihtiyaçlarına yönelik olmasını hedeflemektedir. Bu Türkiye'ye yapılacak yardımlar için de geçerli olan bir koşuldur.

Türkiye için ilk Katılım Ortaklığı, Konsey tarafından Mart 2001 tarihinde kabul edilmiştir. Komisyon'un genişlemeye ilişkin Ekim 2002 tarihli Strateji Belgesinde, Komisyon'un Türkiye için gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı önereceği belirtilmiştir. Gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı Mart 2003 tarihinde Komisyon tarafından sunulmuş ve aynı yıl Mayıs ayında Konsey tarafından kabul edilmiştir. Komisyon Ekim 2004 tarihli tavsiyesinde, siyasi reform sürecinin devamlılığının ve geri dönülemez nitelikte olmasının garanti altına alınması görüşüyle, AB'nin siyasi reformları yakından takip etmesi gerektiğini önermiştir. Komisyon, özellikle gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığının 2005 yılında kabul edilmesini önermiştir. Ortaklık belgesinde yer alan kısa vadeli önceliklerin uygulanmasında beklenen ilerleme takip edilerek, her yıl ortaklık belgesi güncellenecektir. Bu yüzden Komisyon Katılım Ortaklığı Belgesinin yenilenmesini

önermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin Katılım Ortaklığının önceliklerine hitap etmesi öngörülen bir takvim ve belirli tedbirleri içeren bir plan geliştirmesi beklenmektedir.

Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye'ye üyelik için hazırlıklar sırasında yardımcı olmak üzere kullanılacak bir dizi politika aracı açısından zemin hazırlamaktadır. Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı özellikle gelecek siyasi reformlar için bir temel ve gelecekte kaydedilecek ilerlemenin ölçülmesi açısından bir kıstas teşkil edecektir.

Bu belgede kabul edilen ilkeler ve Türkiye için belirlenen öncelikler, 1993 Kopenhag Avrupa Konseyi tarafından belirlenen kriterleri ve 3 Ekim 2005 tarihinde Konsey tarafından kabul edilen müzakere çerçevesindeki gereklilikleri karşılama kapasitesi ile ilgilidir.

Bu Katılım Ortaklığında sıralanan öncelikler, ilgili ülkenin birkaç yıl içinde bunları tamamlayabileceği veya kayda değer bir şekilde daha ileri götürebileceği yönündeki gerçekçi beklenti temelinde seçilmiştir. Bir veya iki yıl içerisinde yerine getirilmesi beklenen kısa vadeli öncelikler ile üç veya dört yıl içerisinde yerine getirilmesi beklenen orta vadeli öncelikler arasında bir ayrım yapılmıştır. İlgili öncelikler hem mevzuat hem de uygulamayla ilgilidir.

Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye'nin üyelik hazırlıkları ile ilgili öncelikli alanları belirlemektedir. Bununla beraber Türkiye, ilerleme raporlarında belirtilen tüm konulara eğilmeli ve siyasi reform sürecini, geri dönülmeyeceğini garantileyecek ve ülke çapında ve idarenin tüm seviyelerde aynı şekilde uygulanmasını sağlayacak şekilde sağlamlaştırmalıdır.

Çevre konusunda kısa vadeli öncelikler olarak aşağıdaki tespitler yapılmış ve öneriler getirilmiştir;

- Müktesebatın kademeli olarak iç hukuka aktarılması, uygulanması ve yürürlüğe girmesi için, kilometre taşlarının ve takvimin belirlendiği ve ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde gerekli kurumsal kapasitenin ve mali kaynakların oluşturulmasına yönelik planları da içeren kapsamlı bir

stratejinin kabul edilmesi,

- İdari kapasitenin güçlendirilmesinin yanı sıra, özellikle, sınır aşan durumları da içeren çevresel etki değerlendirmesi gibi yatay ve çerçeve mevzuatın iç hukuka aktarılması, uygulanması ve yürürlüğe konmasına devam edilmesi,
- Ulusal Atık Yönetimi Planının kabul edilmesi.

Çevre konusunda orta vadeli öncelikler olarak ise aşağıdaki öneriler yapılmıştır;

- Çerçeve mevzuatı, uluslararası çevre sözleşmeleri ile doğa koruma, su kalitesi, kimyasallar, endüstriyel kirlilik, risk yönetimi ve atık yönetimi ile ilgili müktesebatın iç hukuka aktarılmasına ve uygulanmasına devam edilmesi,
- Çevresel gereksinimlerin diğer sektörel politikalara entegre edilmesinin takibi.

Katılım Ortaklığı Belgesinde belirtilen önceliklere yönelik mali yardım, iki mali araç vasıtasıyla sağlanacaktır. 2006 yılında ve öncesinde kabul edilen programlar, Türkiye için katılım öncesi mali yardıma ilişkin 17 Aralık 2001 tarihli ve 2500/2001 sayılı Konsey Tüzüğüne göre uygulanacaktır. 2007 itibarıyla kabul edilen proje ve programlar ise 1085/2006 sayılı ve 17 Haziran 2006 tarihli Konsey Tüzüğüne (IPA) göre uygulanacaktır. Her iki araç uyarınca da, Komisyonun alacağı finansman kararlarını takiben Türkiye ve Komisyon arasında finansman anlaşmaları imzalanacaktır. Finansman anlaşmaları, somut programların uygulanabilmesi için yasal dayanak işlevi görmektedir. Türkiye ayrıca çok ülkeli ve yatay programlardan da fon elde edebilecektir.

Türkiye'nin katılım öncesi araçlar vasıtasıyla projelerin finansmanına yönelik Topluluk yardımından faydalanması; Türkiye'nin AT-Türkiye Anlaşmalarından kaynaklanan taahhütlerine uyması, Kopenhag kriterlerini etkili bir biçimde karşılaması ve özellikle işbu revize edilmiş Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan önceliklerin yerine getirilmesi doğrultusunda ilerleme kaydetmesi şartına bağlıdır.

Bu genel şartların yerine getirilmemesi durumunda Konsey, (AT) 2500/2001 sayılı Tüzüğün 5. maddesine ya da 1085/2006 Konsey Tüzüğünün (IPA) 21. Maddesine dayanarak mali yardımın askıya alınmasına karar verebilir. Her bir yıllık programa özel koşullar da eklenir. Finansman kararlarını Türkiye'yle imzalanacak bir finansman anlaşması takip edecektir.

Katılım Ortaklığı Belgesinin uygulanması, Ortaklık Anlaşmasıyla oluşturulmuş mekanizmalar kullanılarak ve Komisyonun İlerleme Raporları vasıtasıyla incelenir.

18.02.2008 tarihli Türkiye ile Katılım Ortaklığının Kapsadığı İlkeler, Öncelikler ve Koşullara Dair Konsey Kararı, AB Resmi Gazetesinin 26.02.2008 tarihli L 51/4 sayılı nüshasında yayınlanarak Kararın dördüncü maddesi uyarınca 1 Mart 2008 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, E.T. 23.07.2012).

3.2.1.1 Çevre Politikalarının Dönüşümünde Kalkınma Planları

Türkiye'nin çevre konusunda ulusal politikalar geliştirme düşüncesi 1972 yılında düzenlenen ve Avrupa Birliği'nin çevre politikalarının oluşturulmasında önemli bir rol oynayan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı sonrasında ortaya çıkmış ve 1973 yılında hazırlanan Üçüncü BYKP ile çevre koruma konusundaki tedbir ve düzenlemeler ilk kez ele alınarak ekonomik kalkınmayı engellemeksizin mevzuata dâhil edilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Daha sonraki Kalkınma Planlarında, çevre konusuna önem verilmeye başlanmış olsa da Yedinci BYKP'ye kadar çevrenin, sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme sürecinde önemli bir öğe olarak ele alınması gerektiği vurgulanmış ancak ulusal kalkınma çabalarının çevresel politikalarla zedelenebileceği ihtimaline her zaman dikkat çekilmiştir (Yıldırım ve Budak, 2005:198).

Yedinci BYKP ile çevre alanında politika üretme sürecinde Avrupa Birliği'nin ulaştığı seviye yakalanmış ve özellikle küresel ve bölgesel gelişmelere dikkat çekilerek ekonomideki küreselleşme sürecinin yanında ağırlıklı olarak Avrupa Birliği, NAFTA ve Pasifik Bölgesindeki bölgesel bütünleşme hareketlerinin hızla

gelişmekte olduğu gerçeğinin altı çizilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte uluslararası normların ve kuralların artan yaptırım gücü ile desteklenerek ağırlık kazandığı da görülmektedir.

Sekizinci BYKP ise Türk çevre politikasının esaslarını ortaya koyarak eksiklerini saptamaktadır. Bu Planda çevre politikamızın amacı, öncelikle insan sağlığını, ekolojik dengeyi, kültürel, tarihi ve estetik değerleri korumak suretiyle ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak olarak tanımlanırken uzun dönemde çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve stratejilerin ülke gerçekleri de göz önüne alınarak Avrupa Birliği normları ve uluslararası standartlara paralel yürütülmesi gereğinden bahsedilmektedir. Şu an yürürlükte olan (2007-2013) Dokuzuncu BYKP'nin 160. Maddesindeki "AB'ye uyum sürecinde, atık yönetimi, doğa koruma, gürültü ve çevresel etki değerlendirme konularında ilerleme sağlanmasına rağmen, çevre alanında hala çok sayıda düzenlemeye gereksinim bulunmaktadır. Ancak, uyumun gerektirdiği yüksek maliyetli yatırımların fazlalığı bu alanda özel sektörün katılımı da dâhil yeni finansman yöntemleri arayışını gündeme getirmiştir. Bu kapsamda mevzuat uyumunun sağlanması ve gerekli ilave yatırımların yapılabilmesi için uzun bir zaman dilimine ihtiyaç vardır" (www.ekutup.dpt.gov.tr, E.T. 14.03.2012) ifade ile Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türk çevre politikalarındaki dönüşümün geldiği nokta açısından yapılan düzenlemeler ve gereksinimler ortaya konulurken bir taraftan düzenlemelerin belirli bir ivmeyle gerçekleştirildiği, diğer taraftan ise uyumun gereklilikleri açısından uzun bir süreye ihtiyaç duyulduğu gerçeğinin altı çizilmektedir.

3.2.1.2 Çevre Politikalarının Dönüşümünde Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğunun 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Temmuz 1959'da Topluluğa üye olmak için başvurmuş, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde oybirliği ile Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul edilmiştir. AB Konseyi tarafından 8 Mart 2001 tarihinde resmen kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi; AB'nin katılım kriterlerinin karşılanması yönünde ilerleme kaydedilmesi amacıyla

Türkiye için önceliklerin belirlendiği bir yol haritasıdır. Katılım Ortaklığı Belgesi'nin amacı; Komisyonun Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda kaydettiği ilerlemeye ilişkin 2000 yılı İlerleme Raporu'nda tanımlanan öncelikli alanları, bu öncelikleri hayata geçirmek için Türkiye'ye sağlanmış mali kaynakları ve uyulması gereken esasları tek bir çerçeve altında bir araya getirmektir. Türk Hükümeti, Katılım Ortaklığı Belgesi ışığında 19 Mart 2001'de Müktesebatın Üstlenilmesi için 2003 Yılı Ulusal Programı hazırlamıştır.

2003 Yılı Ulusal Programı geniş çaplı bir siyasi ve ekonomik reform gündemini ortaya koymaktadır. 15-16 Haziran 2001 tarihlerinde Göteborg'da toplanan Avrupa Konseyi'nde 2003 Yılı Ulusal Programı "olumlu bir gelişme" olarak tanımlanmış ve Türkiye, katılım öncesi stratejisinin odak noktası olan Katılım Ortaklığı'nın önceliklerini hayata geçirmek için somut adımlar atmaya teşvik edilmiştir (http://www.sp.gov.tr/documents/abentegrecevreuyumstratejisi.pdf, E.T. 10.07.2012, s. 6).

2002 yılındaki Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye ile ilgili olarak; gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'nin hazırlanması, müktesebat uyum çalışmalarının yoğunlaştırılması, Gümrük Birliğinin geliştirilip, derinleştirilmesi, mali işbirliğinin önemli miktarda artırılması ve Türkiye'ye verilecek mali yardımların katılım başlıklı bütçe kalemine alınması yönünde karar alınmıştır. Bu gelişmeler ışığında Avrupa Komisyonunca 25 Mart 2003'te yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'ne istinaden güncelleştirilerek 24 Temmuz 2003'te Resmi Gazete'de yayımlanan 2003 Yılı Ulusal Programı'da, kısa ve orta vadeli hedefler açık şekilde belirtilmiştir.

2004 yılının Aralık ayında Brüksel'de yapılan AB Konseyi Zirvesi'nde, Türkiye ile müzakerelerin 3 Ekim

2005 tarihinde başlamasına oybirliğiyle karar verilmiştir. Bu karar neticesinde ve Avrupa Komisyonu'nun 6 Ekim 2004'te hazırladığı rapor ve tavsiye kararı doğrultusunda "Katılımcı Ülke (Accesion Country)" statüsüne sahip olan Türkiye'nin; Katılım Ortaklığına uyum sağlamak için hazırlanacak çevre strateji

dokümanında kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri ortaya koyması ve bu doğrultuda çevre müktesebatını uygulaması gerekmiştir.

Ulusal Çevre Stratejisi (UÇES) dokümanı Türkiye'nin, AB'ye girişi için bir ön koşul olan, AB çevre müktesebatına uyum sağlaması ve mevzuatın etkin bir şekilde uygulanması amacıyla tam uyumun sağlanması için ihtiyaç duyulacak teknik ve kurumsal altyapı, gerçekleştirilmesi zorunlu çevresel iyileştirmeler ve düzenlemelerin neler olacağına ilişkin detaylı bilgileri içermektedir. Bu bilgilerin tam olarak sunulabilmesi için öncelikle ülkenin çevre sorunlarına ilişkin mevcut durumu, mevzuat ve teşkilat yapısı, çevre sorunlarıyla mücadele konusunda bugüne kadar izlenen politika, yapılan harcamalar ile çevre sorunlarıyla mücadelede karşılaşılan sıkıntı ve darboğazlar tespit edilmiştir. Sonrasında ise Türkiye'nin öncelik verilen çevresel alanlar ile bu alanlardaki amaçlar, hedefler, stratejiler ve bunlarla ilgili yapılacak faaliyetler belirlenmiştir (http://www.sp.gov.tr/documents/abentegrecevreuyumstratejisi.pdf, E.T. 26.07.2012, s. 6-7).

UÇES hazırlanırken temel olarak daha önce hazırlanmış olan "Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı"ndan, AB kaynakları ile gerçekleştirilen "Entegre Uyumlaştırma Stratejisi Projesi"nden ve "Yüksek Maliyetli Çevre Yatırımların Planlanması Projesi"nden elde edilen çıktılardan faydalanılmıştır. Ayrıca, hazırlanan stratejinin Kalkınma Planı, Yıllık Programlar ve 2003 Yılı Ulusal Programının strateji ve politikalarına uygun olmasına dikkat edilmiştir.

UÇES dokümanı; çevre müktesebatının uyumlaştırılmasındaki hedefleri de dikkate alarak, çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasındaki kapsamlı koordinasyon rolü gereği Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından; çevre konusunda önemli rolleri ve sorumlulukları olan ilgili pek çok kurum ve kuruluşla birlikte hazırlanmıştır.

UÇES'in bileşenleri oluşturulurken yaşanabilir bir çevre oluşturulmasında kamu kuruluşlarının yanı sıra özel sektör ve sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere tüm tarafların sorumluluk almasını gerektiren bir yaklaşım izlenmiştir. Dokümanın hazırlanmasında ilgili tarafların katılımı sağlanmış, kapsamlı ve

koordineli bir politika oluşturma süreci izlenmiş, sonuca odaklı olunmasına, ihtiyaç duyulan yatırımların tespitine ve faaliyetlerin izlenmesine yönelik tedbirler alınmıştır (http://www.sp.gov.tr/documents/abentegrecevreuyumstratejisi.pdf, E.T. 26.07.2012, s. 7).

3.2.1.3 Çevre Politikalarının Dönüşümünde Ulusal Program

Avrupa Birliği müktesebatına uyum sağlanması için mevzuatta yapılacak değişikliklerin ve yeni düzenlemelerin, uyum için gerekli beşeri ve mali kaynakların, Katılım Ortaklığı Belgesinde belirtilen önceliklerin yanı sıra, Türkiye'nin uyum için gerekli gördüğü kendi önceliklerinin, AB müktesebatının üstlenilmesi için gerekli olan idari kapasitenin geliştirilmesinin ve kısa ve orta vadeli öncelikler takviminin yer aldığı AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı Taslağı DPT tarafından hazırlanarak, 28 Kasım 2000 tarihinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliğine iletilmiş ve Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından nihai hale getirilen Ulusal Program, 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulunda kabul edilerek 24 Mart 2001 tarih ve 24352 sayılı mükerrer Resmi Gazetede yayımlanmıştır (www.dpt.gov.tr, E.T. 25.04.2012).

Türk çevre politikasını nihai olarak şekillendiren bir belge olan "Ulusal Program" gerek çevre politikası alanını gerekse diğer birçok alanı kapsamakla birlikte, Türk çevre politikasının gelişiminin Avrupa Birliği çevre politikasının mecrası dışına taşmasına ya da ona karşı olarak gelişmesine izin vermemektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne, kısa ve orta vadeli öncelikler listesinin uygulanması için yaptığı taahhütleri içeren program, Avrupa Birliği çevre mevzuatının temel konularına ilişkin sınıflandırmayı benimsemiş ve bu sınıflandırmaya dayalı olarak kısa ve orta vadede neler yapacağına ilişkin bir çerçeve çizmiştir. Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program, çevre konusunda gerçekleştirilenlere ve bundan sonra öncelik verileceklere ilişkin eylem ve düzenlemeleri dikkate alarak gözden geçirilmiş, Birlik içerisinde yer alan çevre ile ilgili düzenlemelerin, Türkiye'deki iç hukuka nasıl aktarılacağı ayrıntılı bir şekilde belirtilmiş ve 25 Temmuz 2003 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Yıldırım ve Budak, 2005:201).

Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı'nın 2003 revizyonunda su kalitesinin iyileştirilmesi, atık yönetiminin etkinleştirilmesi, hava kalitesinin iyileştirilmesi, doğanın korunması, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi, ÇED sürecinin güçlendirilerek etkinleştirilmesi ve stratejik çevresel değerlendirme direktifine uyum sağlanması, çevresel gürültü yönetimi, kimyasallar yönetimi, genetik olarak yapıları değiştirilmiş organizmalar ve radyasyon güvenliği ve radyasyondan korunma öncelikleri altında, AB mevzuatı ve karşılık Türk mevzuatı, sorumlu kurum ve uyumlaştırma-uygulama takvimine yer verilirken ağır yatırım gerektiren direktiflere ilişkin uygulama takvimi belirlenememiştir. Revize edilen program kapsamında ayrıca Türkiye'nin Avrupa Çevre Ajansı'na ve Avrupa Bilgi ve Gözlem Ağı'na katılımına dair çıkarılan kanun; mevcut çevre mevzuatının Avrupa Birliği mevzuatı ile karşılaştırılması, eksiklerinin saptanması ve yatırım gerektiren direktifler bazında yatırım maliyetlerinin hesaplanması çalışmalarının yapıldığı ve 2002 yılında tamamlanan "Türkiye Çevre Mevzuatının İncelenmesi Projesi" gibi gelişmelerden bahsedilmektedir (Bozkurt, 2009:101-103).

3.2.1.4. Çevre Politikalarının Dönüşümünde İlerleme Raporları

İlerleme raporları ile aday ülkelerin AB'ye katılım öncesi süreçte çalışmalarını, ulusal programda belirtilenlerin yerine getirilip getirilmediğini aksaklılıkları ve kaydedilen gelişmeleri aday ülkeye ve kamuoyuna açıklar. Müzakere başlama tarihleri de ilerleme raporlarına göre değişmektedir. 1998 yılında yayınlanan ilk ilerleme raporunda çevre için değerlendirmeler yapılmıştır. Mevzuatın, koruma önlemlerinin ve kurumsal mekanizmaların benimsenmesinde ilerleme sağlansa da çevre koruma için istenilen düzeye gelinememiştir. Belirlenen olumsuzluklar ve eksiklikler; sanayinin neden olduğu kirlenme, kentsel kirlenme ve kıyıların ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimidir. Sanayi kirlenmeleri, tehlikeli maddeler, GDO'lar, nükleer güvenlik ve çevre için bilgiye erişim konularında eksiklikler vardır. Türkiye'nin çevre müktesebatının benimsenmesi için ulusal plan hazırlaması kararlaştırılmıştır. Son düzenli rapordan 1999 ilerleme raporuna kadar geçen sürede su, doğa koruma, atık yıkama, endüstriyel kirlilik

kontrolü ve risk yönetimi, kimyasallar, ozon tabakasına zarar veren maddeler, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma gibi konularda bir ilerleme sağlanamamıştır.

Hava kalitesinin ve gürültü kontrolü yönetmeliklerinin ülke şartlarına ve AB normlarına göre düzenlendiği bildirilmiştir. 1999, 2000, 2001 ilerleme raporları, 1998 ilerleme raporunda olduğu gibi Türk mevzuatının standartlar, izleme gerekleri ve ölçüm yöntemleri bakımından AB müktesebatına uyum sağlanamadığını göstermektedir (http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=123&l=1, E.T. 28.07.2012).

2001 yılında ilk ulusal program yapılmıştır. Ulusal programlar yol gösterici niteliğe sahip KOB'larda yapılması öngörülen öncelikli alanlar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yapılan ulusal programlar ilerleme raporları ile değerlendirilmektedir (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, E.T. 28.07.2012).

2002 yılı için yayınlanan ilerleme raporunda çevre ile ilgili bölüme bakıldığında, yatay mevzuatta ve doğa koruma alanlarında ve idari kapasiteye ilişkin adımlar atılmıştır. AB çevre müktesebatının iç hukuka katılması konusunda daha çok çaba sarf edilmelidir (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, E.T. 28.07.2012).

2003 ilerleme raporu, AB müktesebatına uyumun sınırlı olduğunu ve çevre politikaları için yasama ve uygulama alanlarında daha çok çalışılması gerektiği belirtilmiştir (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, E.T. 28.07.2012).

2004 yılının ilerleme raporunda ilerlemeler sağlanmış olsa da AB çevre müktesebatının aktarımı düşük seviyededir (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, E.T. 27.07.2012).

2005 yılı için hazırlanan ilerleme raporu da bir öncekinden pek de farklı değildir. Bazı alanlarda mevzuat uyumu için ilerlemeler kaydedilmiş olsa da,

müktesebatın aktarılması konusunda eksiklikler vardır (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, E.T. 26.07.2012).

2006 yılında her sektör için olduğu gibi çevre alanında da uyumun ne aşamada olduğunun belirlenmesi amacı ile "Tarama Süreci" başlatılmıştır. 2006 ilerleme raporunun değerlendirmesi yapıldığında atık yönetimi ve gürültü dışında mevzuat aktarımı düşük seviyededir. Hava kalitesi, doğanın korunması ve su kalitesi alanlarında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri /AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, E.T.25.07.2012).

2007 ilerleme raporunda ise olumlu gelişmelerin olduğu görülürken olumsuzlukların da olduğu görülmüştür. Olumlu gelişmeler; yatay mevzuatta ilerleme kaydedilmesi, çevresel etki analiz direktifinin büyük oranda aktarılması, hava kalitesi, atık yönetimi, doğanın korunması ve kimyasallar ve idari kapasitede kaydedilen sınırlı ilerleme olarak sıralanmıştır. Olumsuz değerlendirmeler ise, su kalitesi, endüstriyel kirlenmenin kontrolü, risk yönetimi, GDO'lar ve gürültü alanında bir gelişmenin sağlanamaması, Ulusal Çevre Ajansı'nın kurulmamış olması ve kuruluşların idari kapasiteleri ve eşgüdümünün düşük olması şeklinde belirlenmiştir (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Ilerleme Raporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, E.T. 22.07.2012).

2008 ilerleme raporuna göre kaydedilen gelişmelere bakıldığında hava kalitesinde ve atık yönetiminde önemli bir gelişmenin sağlandığı görülmüştür. İdari kapasite, su kalitesi, gürültü ve eylem planında kısmi bir ilerleme sağlanmıştır. Kyoto'nun, Espoo ve Aarhus Anlaşmalarına taraf olunmaması, kamuoyunun bilgiye ulaşamaması, sera gazları, GDO'lar konusunda ilerleme kaydedilememesi belirlenen olumsuzluklardır. Belirli konularda ilerleme sağlanmışsa da uyum düzeyi düşüktür (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ ilerleme_rap_2008.pdf, E.T. 27.07.2012).

2009 ilerleme raporuna göre kaydedilen gelişmelere bakıldığında;

Yatay mevzuatta iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Kyoto Protokolünü onaylamıştır. Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Direktifi büyük oranda iç hukuka aktarılmıştır. Ancak, halkın katılımı ve sınır aşan hususlara ilişkin istişarelere yönelik usuller tam olarak uyumlu hale getirilmemiştir. Çevre Kanununda, petrol, jeotermal kaynaklar ve maden aramalarının Çevresel Etki Değerlendirmesi dışında bırakılmasına ilişkin bazı maddeler, Anayasa Mahkemesi tarafından çevresel korumanın iyileştirilmesi amacıyla iptal edilmiştir. Türkiye, Espoo ve Aarhus Sözleşmelerine taraf değildir. Emisyon Ticareti Direktifi iç hukuka aktarılmamıştır. Sera gazı emisyon ticareti sistemi henüz oluşturulmamıştır. Stratejik Çevre Değerlendirmesi (SEA) Direktifinin ulusal mevzuata aktarılması erken aşamadadır. Çevresel sorumluluk, halkın katılımı ve halkın çevresel bilgiye erişimine ilişkin AB müktesebatının iç hukuka aktarılması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, Topluluk sivil koruma mali aracına katılıma ilişkin mutabakat zaptı müzakerelerine de henüz başlamamıştır.

Hava kalitesi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, AB'nin hava kalitesi çerçeve düzenlemelerine ve ilgili direktiflerine ilişkin mevzuatı kabul etmiştir, fakat bu mevzuatın AB müktesebatına uyumu teyit edilmeyi beklemektedir. Ancak, bölgesel hava kalitesi ile ilgili direktifin uygulanmasına yönelik idari kapasite yeterli değildir. Marmara temiz hava merkezi henüz kurulmamıştır. Ozon tabakasını incelten maddeler ve bazı sıvı yakıtlardaki kükürt oranı konusundaki mevzuata ilişkin olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Uçucu organik bileşiklerin emisyonu ve ulusal emisyon tavanları konusundaki AB müktesebatına ilişkin ulusal mevzuatta ilerleme kaydedilmemiştir.

Atık yönetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ambalaj atıkları konusunda yeni mevzuat kabul edilmiştir. Uygulamayla ilgili olarak, geçen yıl kabul edilen, elektrikli ve elektronik ekipmanlarda bazı tehlikeli maddelerin kullanımını kısıtlayan Yönetmeliğin etkilerine ilişkin olarak AB şirketlerinin şikâyetleri bulunmaktadır. Bu şirketler, yeni mevzuatın ticarette zorluklar oluşturduğunu iddia etmektedirler. Atıkların düzenli depolanması ve madencilik atıklarına ilişkin direktifler konusunda gelişme kaydedilmemiştir.

Su kalitesi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Genel uyum seviyesi düşüktür. Su yönetimi konusunda kurumsal çerçeve, nehir havzası bazında düzenlenmemiştir. Su konularıyla ilgili sınır aşan istişareler çok erken aşamadadır.

Doğa koruması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Yaşam alanlarının yitirilmeye devam etmesi endişe vericidir. Potansiyel Natura 2000 alanlarının listesi henüz derlenmemiştir. Doğa korumaya ilişkin bir çerçeve kanun ve kuşlar ve yaşam alanlarına ilişkin uygulama mevzuatının kabulü tekrar ertelenmiştir. Ulusal bir biyo-çeşitlilik stratejisi ve eylem planı kabul edilmeyi beklemektedir. Doğa koruma ile ilgili politika alanlarındaki mevzuat özel önem gerektirmektedir.

Endüstriyel kirlenmenin kontrolü ve risk yönetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Seveso II Direktifinin bazı hükümleri ve büyük yakma tesisleri ile atık yakma Direktiflerine uyum sağlamıştır. Ancak, genel anlamda iç hukuka aktarım seviyesi ve uygulama kapasitesi düşüktür. Entegre izin sisteminin uygulamaya konulması erken aşamadadır.

Kimyasallar konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stokholm Sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin mevzuat kabul edilmiştir. Kimyasalların envanteri ve kontrolü, tehlikeli maddeler ve müstahzarlar ile ilgili güvenlik bilgi formlarının derlenmesi ve dağıtılması, bazı tehlikeli maddelerin ve müstahzarların üretiminin, piyasaya sürülmesinin ve kullanımının kısıtlanması, bazı tehlikeli maddeler ve müstahzarların sınıflandırılması, ambalajlanması ve etiketlenmesi konularında Yönetmelikler kabul edilmiştir. Ancak, genel olarak iç hukuka aktarım seviyesi hâlâ düşüktür. Etkili bir uygulama için kapasite yetersizdir.

Genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Gürültü konusundaki uyumlaştırma ileri düzeydedir. Gürültü haritalarının ve eylem planlarının hazırlanması erken aşamadadır.

İdari kapasite konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Çevresel denetleme sisteminin etkinliğini artırmak amacıyla, çevresel korumanın artırılması yönünde çevre denetim birimleri, çevre yönetim birimleri ve yetkilendirilmiş denetleme firmaları için usulleri ve ilkeleri belirleyen bir Yönetmelik kabul edilmiştir. Ancak, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Çevre ve Orman Bakanlığına bağlanmış olmakla birlikte, amaçları, hâlâ Bakanlığınkilerle paralel hale getirilmemiştir. Ulusal bir çevre ajansı kurulması yönünde ilerleme kaydedilmemiştir. Çeşitli yetkili kurumlar arasında, doğa korumaya yönelik sorumluluk net bir biçimde tanımlanmamıştır.

Tüm düzeylerdeki ilgili otoriteler arasındaki koordinasyon dâhil olmak üzere, idari kapasitenin daha fazla güçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Çevrenin korunmasının diğer politika alanlarına dâhil edilmesi ve yeni yatırımların çevre konusundaki AB müktesebatıyla uyumunun sağlanması erken aşamadadır. Maden Kanunu, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün Kuruluş Kanunu ve turizm mevzuatı gibi yürürlükteki bazı mevzuat, doğal alanlar için önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

2009 İlerleme raporuna göre Türkiye, kimyasallar konusunda ve Kyoto Protokolünü imzalamak suretiyle yatay mevzuat konusunda ilerleme kaydetmiştir. Atıklar, hava kalitesi, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi ve kimyasallar konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, genel uyum seviyesi hâlâ yetersizdir. Türkiye, su kalitesi, doğa koruma ve GDO'lar konularında ilerleme kaydetmemiştir. ÇED prosedürlerinin tam olarak oluşturulmaması, ÇED Direktifinin uygulanmasına yönelik ilave iyileştirmeleri engellemektedir (http://www.abgs.gov.tr/ files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, E.T. 28.07.2012).

2010 ilerleme raporunda; Yatay mevzuatta sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği'nin kapsamı genişletilmiş ve ÇED Direktifi büyük ölçüde iç hukuka aktarılmıştır. Ancak, halkın katılımına ve sınır ötesi istişarelere yönelik usuller tam olarak uyumlu hale getirilmemiş ve uygulanmamıştır. Sismik etkinliğin yüksek risklere yol açabileceği ve bugüne kadar hiçbir ÇED veya Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) çalışmasının yapılmadığı

Türkiye'nin Doğu Akdeniz kıyısında inşa edilmesi planlanan Türk-Rus nükleer güç santrali projesine ilişkin olarak ulusal ve uluslararası kamuoyunun artan kaygıları bulunmaktadır. Türkiye Bulgaristan ile, iki ülkenin sınırı boyunca inşa edilecek AB destekli Nabucco boru hattı projesinin çevresel etki değerlendirmesinin sınır aşan yönlerini düzenleyen bir anlaşma akdetmek üzere görüşmelere başlamıştır. SÇD Direktifinin iç hukuka aktarılması erken aşamadadır.

Hava kalitesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bazı sıvı yakıtların kükürt muhteviyatına ilişkin mevzuat AB müktesebatıyla tamamen uyumlu hale getirilmiştir. Atık yakma yönetmeliği kabul edilmiştir. Türkiye, Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi'ne taraf olmuştur. Hava Kalitesi Direktifi'nin uygulanmasına yönelik idari kapasite yeterli değildir.

Atık yönetimi konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, 2009-2013 dönemi için ulusal atık yönetimi planını kabul etmiştir. Tehlikeli atık kontrolü, gemilerden atık alınması ve atık kontrolüne ilişkin mevzuat AB müktesebatına uygun olarak değiştirilmiştir. Ömrünü tamamlamış araçlara ilişkin yeni mevzuat kabul edilmiştir. Atık Çerçeve Direktifi'ndeki biyolojik olarak parçalanabilirlerin yüzdesinin azaltılmasına ilişkin hükümleri de kapsayacak şekilde, atığın düzenli depolanması hakkında mevzuat kabul edilmiştir. Madencilik faaliyetleri ile bozulan arazilerin ıslahına ilişkin bir yönetmelik kabul edilmiştir. Bazı AB şirketleri, elektrikli ve elektronik ekipmanlarda bazı tehlikeli maddelerin kullanımını kısıtlayan yönetmeliğin uygulanmasının ticarete engel teşkil ettiği yönünde şikayette bulunmuşlardır.

Su kalitesi konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Su kirliliğinin kontrolüne ilişkin mevzuat, izin usullerini düzenlemek amacıyla değiştirilmiştir. İlgili kurumlar arasında koordinasyonu artırmak ve AB müktesebatına daha fazla uyum için stratejiler ve politikalar geliştirmek amacıyla su kalitesi yönetimi konusunda üst düzey bir yönlendirme komitesi kurulmuştur. Su yönetimine ilişkin kurumsal çerçeve bölünmüştür ve nehir havzası düzeyinde örgütlenmemiştir. Bir dizi havza koruma eylem planı taslağı hazırlanmış olup, bu planlar ilerde nehir havzası yönetim planlarına dönüştürülecektir. Su konularıyla ilgili sınır aşan istişareler hâlâ

çok erken aşamadadır. Türkiye Yunanistan ile, Meriç nehir havzası yönetiminde artırılmış işbirliği öngören bir ortak deklarasyon imzalamıştır.

Doğa koruması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. TBMM'ye sevk edilen ve Türk Natura 2000 ağına faydalı katkılar sağlayabilecek birçok alanın mevcut koruma düzeyinin kaldırılmasına neden olacak Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı endişelere neden olmuştur. Ulusal biyo-çeşitlilik stratejisi ve eylem planı ile kuşlar ve habitatlara ilişkin uygulama mevzuatı henüz kabul edilmemiştir. Ülkenin doğusundaki yeni su ve enerji altyapısı inşasının, potansiyel olarak korunan flora ve fauna türleri üzerindeki olumsuz etkileri konusunda artan endişeler bulunmaktadır. Potansiyel Natura 2000 alanlarının listesi henüz derlenmemiştir. Sulak alanların korunmasına ilişkin yönetmelikte yapılan değişiklik, Sulak Alanların Uluslararası Önemi Sözleşmesi kapsamında korunan sulak alanların korunma durumunu zayıflatmıştır. Doğa korumasına ilişkin sorumluluk çeşitli yetkili kurumlar arasında açık bir şekilde paylaştırılmamıştır.

Endüstriyel kirlenmenin kontrolü ve risk yönetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Endüstriyel hava kirliliğinin kontrolü hakkındaki mevzuat, izin usullerini düzenlemek amacıyla değiştirilmiştir. Büyük yakma tesisleri ve büyük endüstriyel kazaların kontrolü hakkında yönetmelikler kabul edilmiştir. Entegre izin sistemine geçilmesi erken aşamadadır.

Kimyasallar konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Biyosidal ürünlere ilişkin mevzuat kabul edilmiştir. Etkili uygulama için kapasite yetersizdir.

İklim değişikliğine ilişkin olarak çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ozon tabakasını incelten maddelerin ticareti konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, yeni arabaların pazarlanmasıyla bağlantılı olarak, tüketicinin yakıt ekonomisi ve CO2 salınımları konusunda bilgilendirilmesi hakkındaki AB müktesebatını iç hukuka aktaran mevzuatı uygulamaya başlamıştır. Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından UNDP/GEF desteğiyle bir ulusal iklim değişikliği stratejisi kabul edilmiştir. Ayrıca, Çevre ve Orman Bakanlığı bünyesinde bir İklim Değişikliği Dairesi kurulmuş ve kamu kurumları arasında koordinasyonu artırmak amacıyla

yüksek düzeyli bir İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Bununla birlikte, AB'nin Sera Gazları Emisyon Ticareti Planına yönelik hazırlıklar henüz başlamamıştır.

Türkiye, sera gazı envanterini sunmuş, ancak beşinci ulusal bildirimini bugüne kadar sunmamıştır. 2012 sonrası anlaşmaya ilişkin uluslararası iklim müzakerelerinde, Türkiye son zamanlarda AB pozisyonlarıyla uyumlu hareket etmeme eğilimindedir. Türkiye, kendisini Kopenhag Mutabakatı ile de ilişkilendirmemiştir. Türkiye'nin, sera gazı salımı artışını alışılageldik senaryo temelinde, 2020 için öngörülen oran muvacehesinde % 11'le sınırlamayı amaçlaması, iddialı bir hedef olarak değerlendirilemez.

Gürültü konusundaki mevzuat uyumu ileri düzeydedir. Ancak, gürültü haritalarının ve eylem planlarının hazırlanması hâlâ erken aşamadadır. İdari kapasite konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Çevre denetimlerini güçlendirmek amacıyla, çevre izin ve lisansları hakkındaki yönetmelik kabul edilmiştir. Farklı düzeydeki idari makamlar arasındaki çalışmaları koordine etmek için gerekli mekanizmalar oluşturulmuştur. Ulusal bir çevre ajansı kurulması yönünde ilerleme kaydedilmemiştir. Bütün düzeylerdeki ilgili kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması da dahil, idari kapasitenin daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir. Çevreyi koruma gereklilikleri, politikaların şekillendirilmesinde ve altyapı projelerinin uygulanmasında hâlâ dikkate alınmamaktadır.

2010 İlerleme Raporuna göre genel olarak, daha fazla uyum yönünde ilerleme kaydedilmiştir. Çevre alanındaki hazırlıklar erken aşamadadır. Türkiye, yatay mevzuat, hava ve su kalitesi, endüstriyel kirlilik, kimyasallar ve idari kapasite konularında sınırlı ilerleme kaydetmesine karşılık, atık yönetimi konusunda iyi düzeyde ilerleme sağlamıştır. Türkiye, iklim değişikliği konusunda çok sınırlı ilerleme kaydetmiş ve doğa koruması konusunda ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye, bu alanda, farklı düzeydeki idari makamlar arasındaki çalışmaları koordine etmek için gerekli mekanizmalar oluşturmak suretiyle idari kapasite konusunda ilerleme kaydetmiştir. Çevre alanındaki yatırımların artırılması gerekmektedir

(http://www.yesilgundem.net/2011/10/ab-ilerleme-raporunda-cevre.html, E.T. 01.08.2012).

2011 İlerleme Raporunda; Çevre alanında yatay mevzuatta sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği'nin kapsamı Danıştay tarafından revize edilmiş, ancak, yapılan değişiklikler henüz uygulamaya geçirilmemiştir. ÇED Direktifi büyük ölçüde iç hukuka aktarılmıştır. Ancak, ÇED Yönetmeliği'nin Ekleri ile ilgili olarak Nisan ayında yapılan değişiklikle getirilen bazı istisnalar kaygı uyandırmaktadır. Kamuoyunun görüşünün alınmasına ve sınır ötesi istişareler yapılmasına yönelik usuller tam uyumlu hale getirilmemiş ve uygulamaya geçirilmemiştir. AB destekli Nabucco boru hattı projesinin çevresel etki değerlendirmesinin sınır ötesi unsurları ile ilgili olarak, Türkiye ile Bulgaristan, AB müktesebatından kaynaklanan gerekliliklere fiili uyum sağlamak amacıyla, bir bilgi alışverişi yapılması konusunda mutabakata varmışlardır. Bununla birlikte, sınır ötesi işbirliğine yönelik olarak, ÇED ile ilgili ikili anlaşmalar genel taslağı henüz ilgili üye devletlere gönderilmemiştir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz kıyısında inşa edilmesi planlanan Türk-Rus nükleer güç santrali projesi, ulusal ve uluslararası kamuoyunda kaygı yaratmaya devam etmektedir. ÇED ve stratejik çevresel değerlendirme (SÇD) çalışmasının yapılmadığı çok sayıdaki hidroelektrik projesi ile ilgili olarak benzer kaygılar bulunmaktadır. SÇD Direktifinin iç hukuka aktarılması hâlâ erken aşamadadır. Çevresel Sorumluluk ve INSPIRE direktiflerinin iç hukuka aktarılması için bazı hazırlıklar başlatılmıştır (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, E.T. 02.08.2012).

Hava kalitesi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Euro 6 ile uyumlu hafif yolcu ve ticari araçların emisyon seviyelerinin azaltılması ile ilgili bir yönetmelik kabul edilmiştir. Ulusal Emisyon Tavanları Direktifi'nin iç hukuka aktarılması ve uygulanması için hazırlıklar devam etmektedir. Hava kalitesi ile ilgili mevzuatın uygulanmasına yönelik idari kapasite henüz yeterli değildir.

Atık yönetimi konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Katı atık, atık su tarifeleri, atık maddelerin yakılması, ambalaj atıkları ve ömrünü tamamlamış araçların denetimi ile ilgili mevzuatın kabul edilmesiyle birlikte, atık mevzuatı yeni

AB Atık Çerçeve Direktifinin hükümleri ile büyük ölçüde uyumlu olarak revize edilmeye başlanmıştır. Madencilik ile pil ve akümülatör ithalatının standardizasyonu konularında da mevzuat kabul edilmiş ve AB müktesebatı ile daha fazla uyum sağlanmıştır. Atık yağların enerjiye dönüştürülmesi, tehlikeli tıbbi atıkların sterilizasyonu, bazı atıkların depolanmasının AB standartlarına getirilmesi ve farklı kategorilerdeki atıkların ayrı ayrı toplanması için çaba sarf edilmiştir. Ancak, Türkiye'nin AB atık çerçeve direktifi ile uyumlu ulusal, bölgesel ve yerel atık yönetimi planlarını hazırlaması ve uygulaması gerekmektedir.

Su kalitesi konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Su yönetimine ilişkin kurumsal çerçeve bölünmüştür ve nehir havzası düzeyinde örgütlenmemiştir. Mevcut bir dizi nehir havzası koruma eylem planlarını nehir havzası yönetim planlarına dönüştürmek için hazırlıklar devam etmektedir. Su konularıyla ilgili sınır ötesi istişareler hâlâ çok erken aşamadadır. Yeraltı Suları Hakkındaki Kanun'da yapılan değişiklikle, yer altı sularının kullanılmasında ölçüm sisteminin getirilmesinin, "kirleten öder" ilkesinin uygulanmasını güçlendirmesi beklenmektedir. Nitratlar direktifinin uygulanması amacıyla, tatlı suların ve yer altı sularının izlenmesi için bir program oluşturulmuştur. Ülkeyi çevreleyen tüm denizlere yönelik olarak entegre bir deniz kirliliği izleme sistemi de oluşturulmuştur.

Doğa koruması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Doğa koruması ile ilgili çerçeve mevzuat henüz kabul edilmemiştir. Potansiyel Natura 2000 alanlarının listesi henüz derlenmemiştir. Ulusal biyo-çeşitlilik stratejisi ve eylem planı ile bu alandaki uygulama mevzuatı henüz kabul edilmemiştir. Ülkede yeni büyük ölçekli su ve enerji altyapısının tesis edilmesinin, korunan flora ve fauna türleri üzerinde yaratacağı olası olumsuz etkilere ilişkin olarak artan endişeler bulunmaktadır. Sulak alanların korunması yönetmeliğinde yapılan değişiklik, sulak alanların korunma durumunu zayıflatmış olup, Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Sözleşmesi'nin gerekliliklerini karşılamamaktadır. Doğa korumasına ilişkin sorumluluk, çeşitli yetkili kurumlar arasında açık bir şekilde paylaştırılmamıştır. Vahşi hayvanların ve bitkilerin uluslararası ticareti ile ilgili CITES Sözleşmesi yeterli derecede uygulanmamaktadır.

Endüstriyel kirlenmenin kontrolü ve risk yönetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Bu çerçevede, atık yakma direktifinin gerekliliklerinin çoğunu karşılayan bir yönetmelik kabul edilmiş, büyük endüstriyel kazaların kontrolü ile ilgili yönetmeliğin uygulamaya geçirilmesine yönelik olarak, ikincil mevzuat şeklinde, acil durum planları, kamunun bilgilendirilmesi ve bildirimler ile ilgili kılavuzlar yayımlanmıştır. Seveso II'ye yönelik bir Düzenleyici Etki Analizi (DEA) henüz tamamlanmamıştır. Entegre izin sistemine geçilmesi erken aşamadadır.

Kimyasallar konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Biyosidal ürünlere ilişkin mevzuat kabul edilmiştir. Etkili uygulama için kapasite hâlâ yetersizdir.

Gürültü konusundaki mevzuat uyumu ileri düzeydedir. Ancak, gürültü haritalarının ve eylem planlarının hazırlanması hâlâ erken aşamadadır.

İklim değişikliği konusunda genel politika geliştirilmesi bakımından sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Mayıs 2010'da 2020 yılına kadar sürecek olan ulusal iklim değişikliği stratejisini kabul etmiş ve İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu tarafından Mayıs 2011'de söz konusu stratejinin uygulanması için birinci ulusal iklim değişikliği eylem planı kabul edilmiştir. Birinci ulusal iklim değişikliği eylem planının Yüksek Planlama Kurulu tarafından onaylanması gerekmektedir. Ulusal emisyon sınırlaması ve küresel eğilimlerle uyumlu olarak emisyonların azaltılmasına ilişkin politikaların belirlenmesiyle ilgili bir çalışma tamamlanmıştır. Bu, Türkiye'nin, sera gazı emisyonu artışını, 2020 yılı için öngörülen % 11'lik oran ile sınırlandırma hedefini daha da yükseltmesini sağlayabilir.

Tüm düzeylerde bilinçlendirme konusunda kayda değer bir ihtiyaç bulunmaktadır. Uluslararası düzeyde, Türkiye, Aralık 2010'da Cancun'da düzenlenen COP 16 Konferansında kabul edilen özel koşullarını sürdürmektedir. Ek I'e taraf olan diğer çoğu ülkenin aksine, Türkiye, Cancun Anlaşmaları ile uyumlu bir taahhüt öne sürmemiştir. Türkiye, AB'nin bazı resmi tutumlarını benimsemiştir. Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında beşinci ulusal bildirimini henüz sunmamıştır. Bununla birlikte, GHG (sera gazı) envanterleri, gerektiği şekilde, düzenli olarak yıllık bazda gönderilmektedir. Türkiye,

Katılım İçin Bölgesel Çevre Ağı (RENA) kapsamındaki iklim ile ilgili çalışmalara aktif katılım sağlamıştır.

AB İzleme Mekanizması çerçevesinde gelecekteki uyuma yönelik bazı eylemler başlatılmıştır. Ülkede bulunan farklı paydaşlar arasında, AB'nin emisyon ticaret sistemi konusunda farkındalık yaratmak dahil olmak üzere, Türkiye, emisyon ticaretine yönelik işbirliğinin artırılması için adım atmıştır. Bununla birlikte, Ek I'e taraf ülke olarak, bir hedefinin bulunmayışı, bu alanda ilerleme kaydedilmesinde engel teşkil etmektedir. AB'nin çaba paylaşımı kararına uyum sağlanması yönünde adım atılmamıştır. Yeni otomobil kayıtlarının izlenmesi planları getirilmesi dışında, yakıt kalitesi veya otomobil ve kamyonetlerden kaynaklanan emisyon standartlarının uygulanması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Karbondioksitin jeolojik depolanmasıyla ilgili adım atılmamıştır. Türkiye, ozon tabakasını incelten maddeler ve florlu gazlar ile ilgili Montreal Protokolü'nü uygulamaya devam etmektedir, ancak, florlu gazlar ile ilgili AB müktesebatına uyum sağlamak için daha fazla adım atılması gerekmektedir. Türkiye, henüz HCFC'ler ve CFC'lerden küresel uzaklaşma ile ilgili Montreal Protokolü'ne taraf olan ülkelerin 22. toplantısında kabul edilen Deklarasyon'u benimsememiştir.

İdari kapasite konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Çevre ve Orman Bakanlığı iki yeni bakanlığa ayrılmıştır; bu çerçevede Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuştur. Ayrıca, Özel Çevre Koruma Kurumu ve Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulları kapatılmış ve yeni kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde birleştirilerek bir genel müdürlüğe dönüştürülmüştür. Bakanlıkların yeniden düzenlenmesine ilişkin yasal düzenlemelerle, çevre yönetimi ile ilgili yapılanma daha merkezi bir hale gelmiştir. Ulusal bir çevre ajansının kurulması yönünde ilerleme kaydedilmemiştir. Çevrenin korunması ile ilgili gereklilikler, politikaların şekillendirilmesinde ve altyapı projelerinin uygulanmasında hâlâ dikkate alınmamaktadır. Bakanlık bünyesinde bulunan İklim Dairesinin daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir. İklim değişikliği konusunda çalışan farklı Bakanlıklar ve kurumlar arasında işbirliği ve

koordinasyonun desteklenmesi yönünde kayda değer çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

2011 İlerleme Raporuna göre genel olarak, daha fazla uyum yönünde bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Çevre alanındaki hazırlıklar erken aşamadadır. Yatay mevzuat, hava kalitesi, endüstriyel kirlilik kontrolü ve risk yönetimi konularında sınırlı ilerleme kaydedilmesine karşılık, atık yönetimi konusunda iyi düzeyde ilerleme sağlanmıştır. Tüm düzeylerde ilgili kurumlar arasında daha iyi koordinasyon sağlanması konusu dahil olmak üzere, daha fazla güçlendirilmesi gereken su kalitesi, kimyasallar ve idari kapasite konularında çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Doğa koruması konusunda ilerleme sağlanmamıştır. Çevre alanındaki yatırımların artırılması gerekmektedir. İklim değişikliği konusunda, AB iklim gereklilikleri ile ilgili farkındalık yaratılması konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, hem yurt içinde hem de uluslararası düzeyde hâlâ daha iddialı bir iklim politikası oluşturulması gerekmektedir. İklim değişikliği konusunda idari kapasite bakımından ilave bir ilerleme kaydedilmemiştir (http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, E.T. 02.08.2012).

3.2.2 Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikalarının Karşılaştırılması

Haziran 1998'de Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlüğü için yürütülen "Türkiye Cumhuriyeti'nde Çevresel Korumanın Seviyesi Üzerine Bir Ön Çalışma" başlıklı bir araştırma, AB ve Türk mevzuatının aynı amaçları hedeflemelerine karşın aralarında hala esaslı farklılıklar olduğuna işaret etmiştir. Rapor, yürütme ve uygulamanın Türkiye'de üzerinde durulması gereken asıl problemler olduğuna dikkat çekmiştir. Komisyon'un "Katılıma Doğru Türkiye'nin Gelişimi" konulu 2000 yılı Olağan Raporu, havanın niteliği, suyun niteliği, atık yönetimi, endüstriyel kirlilik kontrolü, kimyasallar, radyasyondan korunma ve doğanın korunması gibi pek çok alanda AB çevre müktesebatının üstlenilmesi yönünde çok az ya da hiç ilerleme kaydedilmediği sonucuna varmıştır. Genel olarak, Türk Mevzuatı, özellikle standartlar, izleme gerekleri ve ölçme yöntemleri bakımından AB Mevzuatı'ndan çok farklı durumdadır. Mevzuatın doğru uygulanması konusunda eksiklikler

bulunmaktadır. Rapor, AB Mevzuatı'nın tam olarak yansıtılmasının sağlanması için, Türk Çevre Mevzuatı'nın uyum kontrollerinin yapılmasının gerektiğine işaret etmektedir (Çevre Bakanlığı, 2002).

Çevre Bakanlığı 1991'de kurulmuştur ve çevreyle ilgili faaliyetlerin tüm sorumluluğuna sahiptir. Bu faaliyetler diğer bakanlıklar, devlet daireleri, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği içinde yürütülmektedir. Belediyelerin, çevresel alt yapı tesislerinin inşası ve belediye atık yönetimi gibi çevre koruma önlemlerinin uygulanmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. 2000 yılı Olağan Raporu'na göre, ulusal ve bölgesel seviyelerde idari kapasite kaygı veren bir konudur. Değişik seviyelerde çeşitli kurum ve toplulukların işin içinde olması ve bunların açık yetki ve sorumluluklarının olmayışının neden olduğu ilgi ve sorumluluk çatışması, çevre kurallarının yetersiz uygulanmasıyla sonuçlanmaktadır. Rapor, güçlü ve iyi saptanmış yetkilerle donatılmış güçlü bir Çevre Teftiş Kurulu'nun kurulması, izleme ağlarının ve izin verme yöntemlerinin oluşturulması gerektiği sonucuna varmaktadır (Çevre Bakanlığı, 2002).

Türkiye 80'li yıllardan bu yana çevrenin korunmasına hizmet edebilecek bir mevzuata sahiptir. Bu mevzuat dünya ekonomisi ve siyaseti ile paralel bir şekilde hareket etmektedir ve ihtiyaçlar doğrultusunda kimi zaman olumlu kimi zaman da Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nde olduğu gibi kazanılanları geri alan bir çerçevede gelişmektedir. Ancak Avrupa Birliği Çevre Mevzuatı incelendiğinde görülen, çevrenin korunmasına hizmet eden düzenlemelerin ve bu mevzuatla gelen standartların giderek katılaştırıldığıdır. Mevzuat uyumu, bu noktada, Türk Çevre Mevzuatı'nın geriye gidişlerini engelleyecek ve bu yola bir kez girildiğinde dönüşü olmayacaktır (Maden, 2005).

Avrupa Birliği organlarının artan yetkilerinin etkili bir çevre politikası oluşturulması ve izlenmesi bakımından kullanılabilmesi, bu alanda faaliyet serbestisinin getirilmesi ile sağlanabilecekken, Maastricht ve nihayet Amsterdam Anlaşması ile gelinen aşama da göstermektedir ki, üye devletler, henüz çevrenin korunması adına Birliğe gereken yetkiyi vermekten sakınmaktadırlar. Türkiye'de hükümetler, Avrupa Birliği'nin çevre politikasını kendilerine örnek bir politika olarak

seçmiş ve mevzuat uyumu için gereken düzenlemelere girişmiştir. Bu konudaki çalışmalar ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından hızlı bir şekilde sürdürülmektedir (Deltur, 2010).

Avrupa Birliği'ne giriş aşamasında, kentleşme yolunda hızlı bir değişim süreci içindeyiz. Bu sürecin sonucu olarak yerel idarelerin sorumlulukları her geçen gün daha da artmakta ve karmaşıklaşmaktadır. Artan sorumlulukların üstesinden gelebilmek için de, yerel ve ulusal düzeyde çevre dostu katı ve sıvı atık yönetimi ve içme suyu temini gibi konularda katılımcı politikalara, eylem planlarına ve bu planları uygulayacak kaynaklara ihtiyaç vardır. Yerel idarelerin tüm planlarını sadece devlet kaynaklarıyla hayata geçirebilmeleri elbette ki mümkün değildir. Fon kaynaklarını çeşitlendirmeleri, farklı faaliyetler için farklı kaynakları araştırıp, yeni işbirlikleri oluşturmaları var olabilmeleri için zorunluluktur.

Ulusal ve uluslararası kaynak sağlayan örgütler, devletler ve hükümetler üstü kuruluşların yanında, özel sektör kuruluşlarının da sivil toplum örgütlerine ve yerel idarelere yönelik ayırdığı kaynaklar her geçen gün artmaktadır. Ancak bu artışın, ihtiyaçların artış hızını yakalaması mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla küresel ölçekte ayrılan kaynaklar azar azar büyürken, bu kaynaklara olan talep çok hızla büyümekte; kurumların kaynaklara ulaşma ve kaynağı kullanma becerileri gelişmekte; rekabetin koşulları daha da sertleşmektedir.

Bu koşullar altında, özellikle yerel idarelerin fon kaynaklarına ulaşabilmeleri için yeni taktikler geliştirmeleri, proje hazırlama ve iletişim konularında uzmanlaşmış kadrolara sahip olmaları gerekmektedir. Tüm dünyada geçerli olan, standartlaşmaya yönelen kaynak kullanabilme kurallarının bilinmesi ve bu konuda aktif olunması, uluslararası kaynaklara daha kolay ulaşabilmeyi sağlayacaktır.

Bölgesel düzeyde uygulanan hibe programları, ekonomik kalkınmanın bölgesel yaklaşımlarla ele alınmasını destekleyen araçlar olarak görülebilir. Hibe programları ile başarılı bir şekilde denenen bölgesel politika araçları bölgelere aktarılacaktır. Bu programlar, projelerin seçimine ilişkin bölgesel kriterlerin getirilmesine, izleme ve

değerlendirmeye önem verilmesine ve geri kalmış bölgelere destek verilerek sonuçta ekonomik ve sosyal uyumun artırılmasına odaklanmaktadır.

Hibe programları için hazırlanan projeler her programda belirtilen sektörlerle ve konularla ilgili olmalıdır. Projeler bir veya daha fazla hedef bölgede uygulanmalıdır. Proje türleri rehberlerde belirtilen konulardan seçilmelidir. Maliyetlerin uygunluğu; hibeden karşılanabilecek maliyetler ile uygun olmayan maliyetler birbirinden ayırt edilmelidir. Projeler hazırlanırken; destekleyici belgelerle desteklenebilmelidir. Ayrıca mali ve işletim-sel kapasite, ilgililik, metodoloji, sürdürülebilirlik, bütçe ve maliyet etkinliği göz önünde bulundurulmalıdır. Avrupa Birliği Hibe Programları'ndan en iyi projeler fon almakta, desteklenmektedir. Ancak proje fikri çok iyi olsa da proje formata uygun sunulmazsa başarısız olabilmektedir. Önemli olan iyi proje fikrini çok iyi bir şekilde projelendirebilmektir.

3.2.3 Türk Çevre Mevzuatının Avrupa Birliği Çevre Müktesebatı İle Uyumunun Değerlendirilmesi

Türkiye'nin çevre bazında AB'ye uyumu değerlendirilirken anayasada yapılması gereken değişiklikler, 2872 sayılı ve 5491 sayılı çevre kanunlarının değerlendirilmesi, diğer düzenlemelerde yapılması gereken değişiklikler ve örgütlenme yapısında yapılması gereken değişiklikler ele alınmıştır. Türkiye AB'ye kabul edilse de edilmese de bu değişiklikleri yerine getirmelidir. Çevrenin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların korunması için bu değişiklikler şarttır. AB uyum süreci, bu değişiklikleri gerçekleştirmek ve uygulamak yolunda Türkiye için kolaylık sağlamaktadır.

Uyum sürecinde en zorlu konu olan çevre için kısa, orta ve uzun vadede gerçekleştirilmesi gerekenler Türkiye ve AB için değerlendirilmeye alınmalıdır. Bu öncelikli alanlar, "çevre yönetimi", "kirlilik önleme ve kontrolü" ve "doğa koruma" olarak belirlenmiştir. Türkiye için ilk yapılması gereken merkezi ve yerel düzeyde idari ve yönetsel kapasitenin geliştirilmesi olmalıdır. Türkiye çevre mevzuatının AB çevre müktesebatı ile uyumlaştırma çabaları daha çok 1995 Gümrük Birliği sürecinin

başlaması ile önemini artırmıştır. Artık, mevzuat uyumu önceliğe sahip en önemli konu olmuştur.

Türkiye'nin AB'ne adaylık statüsü verilmesi hakkındaki karar ile başlayan AB katılım süreci, bir takım önemli reformların yapılması sorumluluğunu beraberinde getirmiştir. Birliğe üye olmanın şartlarından biri, aday ülkelerin ulusal mevzuatının AB mevzuatına uyumlaştırılmasıdır.

Bu çerçevede, AB Müzakereleri bağlamında "Çevre" faslının açılması amacıyla Ülkemizin Çevre Faslına ilişkin Müzakere Pozisyon Belgesini resmi olarak 13 Kasım 2009 tarihi itibarı ile Dönem Başkanlığı'na iletilmiş ve ilgili Fasıl İsveç'in Dönem Başkanlığı sırasında, 21 Aralık 2009 tarihinde Brüksel'de gerçekleşen Hükümetlerarası Konferans'ta açılmıştır.

Açıklanan AB Ortak Müzakere Pozisyon Belgesinde altı (6) adet kapanış kriteri belirlenmiştir (http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-cevre-alaninda-iliskiler.tr.mfa, E.T. 01.08.2012):

- Türkiye'nin Türkiye-AB Ortaklık Anlaşması Ek Protokolü'nden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi,
- Türkiye'nin, AB'nin yatay ve çerçeve çevre müktesebatının aktarımına yönelik mevzuatını sınıraşan hususları da içerecek şekilde kabul etmesi,
- Türkiye'nin AB'nin su kalitesi alanındaki müktesebatının aktarımına yönelik mevzuatı, özellikle Çerçeve Su Koruma Kanunu'nu kabul etmesi, Nehir Havzası Koruma Eylem Planlarını oluşturması, ayrıca uygulama mevzuatını da kabul ederek, sektöre ilişkin yasal uyumlaştırmada kayda değer bir ilerleme sağlaması,
- Türkiye'nin endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi alanındaki AB müktesebatının aktarımına yönelik mevzuatı kabul etmesi,
- Türkiye'nin faslın geriye kalan sektörlerinde, doğa koruma ve atık yönetimini de içerecek şekilde, Strateji Belgesi doğrultusunda müktesebata

uyumu sürdürmesi ve katılım tarihinde AB yükümlüklerinin uygulama ve yaptırımının sağlanması yönündeki hazırlıklarını tamamlaması,

- Türkiye'nin Strateji Belgesi doğrultusunda her düzeyde denetim hizmetlerini de içerecek şekilde idari kapasiteyi ve koordinasyonu geliştirmeye devam etmesi, bu fasıldaki tüm sektörlerdeki müktesebatın uygulama ve yaptırımını sağlayacak şekilde uygun idari yapıların katılım tarihinden yeterli bir süre önce hazır olduğunu göstermesi.

Çevre sektörünün uyumlaştırma süreci, yalnızca çevreyle ilgili mevzuatın uyumlaştırılmasını, uygulanmasını, gereken yaptırımların ve cezaların uygulanmasını değil, kurumsal yapının yeniden şekillendirilmesini de içermektedir.

27. başlığı oluşturan Çevre Faslı, su ve hava kalitesi, atık yönetimi, doğa koruması, sanayinin yarattığı kirlilik ve risk yönetimi, kimyasallar, genetik değişime uğramış organizmalar, gürültü ve idari kapasitenin geliştirilmesi gibi başlıkları içermektedir. Bu fasıl 300'den fazla düzenleme gerektirmekte olup, ülkemizin bu düzenlemeleri yapması ve belli yatırımları gerçekleştirmesi beklenmektedir.

AB çevre mevzuatının gerektirdiği yatırımların (atık su arıtma tesisleri, düzenli çöp depolama alanları, vb. gibi) tamamlanması için büyük mali kaynaklara ihtiyaç duyulduğu, diğer AB üyelerinin deneyimlerinden yola çıkılarak tahmin edilmektedir.

Çevre Faslı müzakereleri bağlamında, ülkemizde çevre alanında yeni yasal düzenlemelere gidilmekte, kapasite geliştirme çalışmaları yapılmakta, projeler ve analiz çalışmaları yürütülmektedir.

Diğer taraftan, Çevre Faslı'nın açılması çalışmaları çerçevesinde hazırlanan Ulusal Stratejimizin uygulanması kapsamında, Strateji'de yer alan veriler mevcut ihtiyaçlar doğrultusunda düzenli olarak gözden geçirilmekte, ilgili kurumlarla işbirliği ve eşgüdüm sağlamaktadır. Öte yandan, idari kapasitesinin geliştirilmesi

çalışmaları da devam etmektedir (http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-cevre-alaninda-iliskiler.tr.mfa, E.T. 01.08.2012).

3.2.4 Türkiye'nin Çevre Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye'nin çevre açısından bir değerlendirilmesi yapıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- Güçlü yönler, çevre bilincinin artması, çevre bilincine sahip genç nüfusun artması, sanayi faaliyetlerindeki artışın gecikmesi, kırsal nüfusun fazlalığı mevzuat alt yapısının gelişmekte olması, çevre araçlarının geliştirilmesi, yenilenebilir enerji kaynağı bakımından zengin olunmasıdır.
- Zayıf yönler, planlamadaki eksiklik, çevreye siyasi bir öncelik verilmemesi, çeşitli olan çevre sorunları, finansman darlığı, proje üretmedeki yetersizlik, iletişim eksikliği, yürütmedeki yetersizlik, teknik donanım eksikliğidir.
- Olumlu yönler, uluslar arası sözleşmelere taraf olma, uluslar arası kuruluşların Türkiye'de çevre sektörüne önem vermesi, yerel yönetimlerde çevre bilincinin artması, eğitimli genç nüfustaki çevre duyarlılığı, doğal kaynaklar ve Türkiye'nin biyoçeşitlilik açısından zenginliğidir.
- Olumsuz yönler, ekonomik politikalarda çevreye gereken önem verilmemesi, çevre için olumlu şekilde sonuçlanan yargı kararlarının uygulanmaması, uzman yetersizliği, çevre bilinci kazandırılmamış genç nüfus, turizm yörelerinin ekonomik çıkarlar için imara açılması, yerel yönetimlerin kapasite yetersizliğidir.

Çevre ile ilgili mevzuat çalışmalarına devam edilmektedir. AB standartları ile uyum sağlanana kadar da çalışmalar sürdürülecektir. Çevre ve Orman Bakanlığı'nca yapılan açıklamalarda 2012 yılında uyumun sağlanacağı ifade edilmektedir (Bıyıklı, 2009:111-113).

SONUÇ

Çevre ile insan arasındaki ilişkilerin sonucu ortaya çıkan çevre sorunları, ülkelerin çizdiği yapay sınırları tanımayarak dünyayı etkisi altına almıştır. Çevrenin kapsadığı alan ve boyutları dolayısıyla bütün ülkelerin belirleyecekleri çevre politikalarıyla çevreyi koruma altına almaları gerekmektedir. Belirlenen çevre politikalarının tek amacı çevreyi korumak olmamalıdır. Diğer politikalar belirlenirken de bu politikaların çevre politikaları ile uyumlu olacak şekilde hareket edilmelidir. Çevre yalnız hükümetlerin belirleyeceği politikalarla korunamaz. Hükümetlerin belirlediği politikalara halkın da destek vermesi gerekmektedir.

Çevre sorunları genellikle ve öncelikli olarak yerel sorunlardır. Bu yüzden çevre sorunları ile ilgili önlem alınmasına yerelden başlanmalıdır. Hatta çevre için bireysel çabaların da önemli bir payı vardır. Fakat bireysel çabaların toplumsal çabalara hatta evrensel çabalara dönüştürülmesi gerekmektedir. Çekirdekten başlayan bu halka genişleyerek evrensel boyuta kadar ulaşmalıdır. Çevre, herkesin ortak kullanım alanı olduğu için çevreyi korumak da herkesin sorumluluğunda olmalı ve herkes çevreye gereken özeni göstermelidir.

Çevrenin korunabilmesi için çevre duyarlılığının gelişmiş ve çevre bilincinin kazanılmış olması gerekmektedir. Çevre bilincinin gelişmesi ve gelecek için çevrenin olmazsa olmaz bir unsur olduğunun anlaşılması eğitimle sağlanabilecektir. Eğitim, tek başına yeterli olmayacağından insanların daha çok dikkatlerini çekebilecek alanlarda çevre konusu işlenmelidir. Radyolarda, televizyonlarda ve yazılı basında çevre ile ilgili bilgilere yer ayrılmıştır. Çevre ile ilgili kısa bilgilendirme yapan ve uyarıcı nitelik taşıyan bu tarz programlar insanların dikkatini çekmek açısından önemlidir.

Çevre ile ilgili yapılan kampanyalara, gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakabilmek için katılmak gerekmektedir. Çevreyi, yarın yaşayacaklara en iyi şekilde bırakmak bugün yaşayanların görevidir. Çünkü çevre yarın yaşayacak olanlardan emanet alınmıştır ve bunun için de, herkes çevreye zarar vermeyecek ya da en az zararı verecek ürünleri almalı, üreticiler de en uygun teknolojik yöntemleri

kullanmalıdır. İktidar sahipleri politika yaparken çevreyi göz önünde bulundurmalıdırlar. Bunların yanında gönüllülere de büyük görevler düşmektedir. Gönüllü kuruluşlar, çevrenin hangi yollardan daha iyi korunacağını araştırarak halkın katılımını sağlayabilirler.

Çevre sorunları ile mücadelede ve çevreyle ilgili çalışmalar yapan kurumların başında AB gelmektedir. AB, üyeleri arasında eşitlik sağlamayı ve vatandaşlarının yaşam standartlarını yüksek bir seviyeye çıkarmayı amaç edinmiştir. Çevresel düzenlemeler, firmalara ek maliyetler yüklediği için üretim maliyetlerini etkileyeceğinden, çevresel standartların oluşturulmadığı bir Birlik'te bazı ülkeler daha gevşek çevresel düzenlemelerle daha ucuz üretim yaparken rekabette diğer yüksek çevresel standartları olan ülkeleri zor duruma sokacaktır. Dolayısıyla da Tek Pazar da doğru olarak işleyemeyecekti. Bu amaç doğrultusunda AB çevre ile ilgili çalışmalara ayrı bir önem vermiştir. AB'ye katılacak ülkeler, çevre mevzuatlarını AB çevre müktesebatına göre uyarlamakla yükümlüdür. Çevre, AB'nin genişleme dönemlerinde zorlu bir alan olmuştur.

AB'ye aday ülke konumunda olan Türkiye, çevre politikalarını belirlemeye dünyayı tehdit eden çevre kirliliğine paralel olarak 1970'li yıllarda başlamıştır. 1970'li yıllardan beri çevre politikalarını geliştiren Türkiye, AB adaylık sürecinde çevre ile ilgili çalışmalarına hız vermiştir. 2006 yılında AB adaylık sürecinde çıkartılan 5491 sayılı Çevre Kanunu beklentileri karşılamamış, çevre yönetimini beklendiği yönde iyileştirememiştir. Diğer bir ifadeyle bazı durumlarda yapılan çalışmalar bir ilerleme sağlamamıştır. Çevre için uyumdan sorumlu temel kurum olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yanında yerel otoritelere de görev düşmektedir. Çevre, Türkiye için, pek çok sektörü ve kurumu ilgilendirdiğinden, AB müzakereleri ile birlikte girilen süreçte yapılacak yüksek çevresel yatırımların üretim maliyetlerini artıracağını, fakat orta vadede en büyük ticaret ortağımız olan AB ile rekabet edebilirliğimizin, hem yenilikçilik hem de minimum standartların sağlanması ile artabileceğini söyleyebiliriz.

Türkiye'nin çevre konusunda AB'ye tam uyum sağlayabilmesi için önemli miktarda maddi kaynağa gereksinimi bulunmaktadır. Çevrenin korunması için

yapılan yatırımların ancak %10-15'lik bir bölümünü hibelerle destekleyen AB, hibeleri kullandırmak için iyi kotarılmış projeleri değerlendirecektir. Bu bağlamda, bu fondan azami ölçüde yararlanabilmek için AB'ye proje oluşturmak gerekecektir. Bunun için kamu sektörü proje üretebilmeli, gerekirse özel sektörü de bu konuda bilinçlendirmelidir. Ağır yatırımları karşılamada kullanılabilecek bir diğer yöntem ulusal bir çevre fonu yaratmaktır. Uyum konusunda önümüzde duran tek engel mali sorunlar değil kuşkusuz; buna, teknik olanakların yetersizliğini, nitelikli personel eksikliğini ve çevre bilincinin yeterince gelişmiş olmamasını da eklemek gerekir. Çevre yönetiminin en önemli aktörlerinden biri sayılan, çevreyle ilgili yasal düzenlemelerin yaşama geçirilmesinden birinci derecede yerel yönetimler sorumludur.

3 Ekim ile başlayan müzakere sürecinde, Türkiye, yalnızca üyelik için değil, kalkınmasını sürdürülebilir kılmak için de çevre alanına gereken önemi vermek durumundadır. Bu hem üyeliğe ulaşmada önemli bir süreç olan müzakere sürecinin bir gerekliliği hem de vatandaşlarına devletin verdiği değerin bir göstergesidir.

Türkiye'de çevre ile ilgili düzenlemelerin AB müktesebatına uyum düzeyini değerlendirebilmek için 2011 yılında yayımlanan İlerleme Raporu'na bakmak yararlı olacaktır. Buna göre; Doğa koruması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Su kalitesi konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Hava kalitesi, iklim değişikliği konusunda genel politika geliştirilmesi, endüstriyel kirlenmenin kontrolü ve risk yönetimi, kimyasallar ve yatay mevzuat konularında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. ÇED Direktifi büyük ölçüde iç hukuka aktarılmıştır. Atık yönetimi konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Gürültü konusundaki mevzuat uyumu ileri düzeyde olduğu görülmektedir. Rapor'a göre, Birlik düzenlemelerinde ve uluslararası sözleşmelerde belirtilen sınır aşan sorunlara özel önem verilmeli; çevre koruma gereksinimlerinin diğer politikalarla bütünleştirmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi için adımlar atılmalı; yönetsel kapasiteyle çevre politikalarının uygulanması sürecinde yer alan kurumlar arasındaki eşgüdüm güçlendirilmeli ve çevre müktesebatının uygulanmasının sağlanması için gereken yatırımlar yapılmalıdır. Son yıllarda çevre alanında AB ile uyumu sağlayabilmek için özellikle yasama etkinlikleri açısından önemli adımlar atılmıştır. Bu açıdan, Türkiye'de çevre

yönetiminin gelişim doğrultusunu büyük ölçüde AB üyelik sürecinin belirlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

AB'ye üyelik için yapılan çalışmalar çevreyi daha iyi bir konuma taşıyacağından, üyelik gerçekleşmese bile Türk halkı daha iyi bir çevrede yaşama imkânı elde etmiş olacaktır. Diğer bir ifadeyle AB adaylık yolunda yapılan düzenlemeler Türkiye için bir kazanım olacaktır. Çevre politikası, siyasi partiler için belirleyici olmalıdır. Siyasi partiler, seçim programlarına çevreyi dâhil ederek, çevreye gereken önemin verildiğini göstermelidirler.

AB adaylığı sırasında ortaya çıkan belgelere bakıldığında, Türkiye'nin yasal düzenlemeleri gerçekleştirme konusunda çok önemli güçlükler yaşamadığı, asıl sorunun yasaları yaşama geçirme, çevre politikalarını diğer politikalarla uyumlaştırma ve kurumsal kapasiteyi güçlendirme gibi alanlarda ortaya çıktığı görülecektir. Bir anlamda, söz konusu yasaların kabul edilmesi için yoğun çaba gösterilmekte, ancak benimsenen düzenlemelerin uygulanması için elverişli bir ortam yaratılamamaktadır.

Sonuç olarak, AB'ye adaylık sürecinde yapılan ve de yapılacak çalışmalar Türkiye için olumlu sonuçlar doğuracaktır. Türkiye AB'ye üye olarak kabul edilmese de Türk halkı gelecek nesillere bırakılacak sağlıklı bir çevre açısından kazançlı çıkacaktır.

KAYNAKÇA

AKBEN, F. ve SUNGUR, N. (1997), Çevre ve İnsan Gün Yayıncılık, Ankara.

AKDUR, R. (2005), Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Koruma Politikaları ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyumu, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi: 23, Ankara.

AKMAN, Y. (1991), Çevre ve Temel Kavramlar, Bilim ve Teknik, C. XXIV, Sayı: 288, İstanbul.

AKSU, A. (2005), AB'ye Uyum Sürecinde Çevre Yönetim Sistemi ve Yerel Yönetimler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

ALTUG, F. (1990), Çevre Sorunları, Bursa. Avrupa Birliği ve Çevre (1997), Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Türkçe Yayınlar/Broşürler.

ANONİM, 2003 AB'ye Katılım Yolunda AB Komisyonu Tarafından Hazırlanan üzenli İlerleme Raporları

ANONİM, 2004 Avrupa Birliği ve Çevre www.deltur.cec.eu.int/kitap/cevre

ANONİM, 2006 Türkiye-AB İlişkileri, İktisadi Kalkınma Vakfı

BAŞOL, K. ve GÖKALP, M. F. (1997), Ekolojik Denge ve Doğal Kaynakların Korunması, (Moderatör) Vural Fuat SAVAŞ, Doğal Kaynak Kullanımında Alternatif Yöntemler Yeni Yaklaşımlar, Marmara Üniversitesi Türkiye Ekonomisi Araştırma Merkezi ve Friedrich-Naumann Vakfı Yayını, Ankara.

BEHREND, H. ve BAYAR, B.A. (2000), Küresel Çevre Problemleri Sera Etkisi, Ozon Tabakasının Parçalanması Ve Ormanların Tahribatı, Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Ve Alman Teknik İşbirliği Teşkilatı, Özkan Matbaacılık.

BEZİRCİ, D. P. (2005), AB Sürecinde Çevre, Tasam Yayınları, İstanbul.

BIYIKLI, G. (2009), Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Türkiye, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

BOZKURT, Y. (2009), Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Çevre Politikaları'nın Dönüşümü ve Türk İşletmelerine Etkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

BUDAK, S. (2000) Avrupa Birliği Çevre Politikası, Büke Yayınları, İstanbul.

CANDAN, A. (2003), 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, İKV Yay., No:6, İstanbul.

ÇAKMAK, H. (2005), Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri, Platin Yayınları, Ankara

ÇEPEL, N. (2008), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.Çevre Bakanlığı (2002), Türkiye'deki Çevre ile İlgili Mevzuatın Analizi Projesi Final Raporu, Ankara

Çevre Vakfı (2001), Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Yayın No: 149, Ankara.

Çevre Vakfı (2003), Türkiye'nin Çevre Sorunları, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Yayın No: 163, Ankara.

ÇOKADAR, H., TÜRKOĞLU, A. ve GEZER, K. (2007), Bölüm 5: Çevre Sorunları, (Editörler: Prof.Dr. Mustafa AYDOĞDU, Yrd.Doç.Dr. Kudret GEZER), Çevre Bilimi Anı Yayıncılık, Ankara.

DAC (Development Assistance Committee) (2001), "Poverty-Environment-Gender Linkages", DAC Journal, Vol.2, No. 4, http://www.unep.org/civilsociety/GCSF8/pdfs/OECDpovenvgender%20linkages.pdf, E.T. 11.01.2012

DELTUR (2010), Delegation of the European Commission to Turkey, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, www.deltur.cec.eu.int, E.T. 14.06.2012

DEMİR, C. (2006), "Uluslararası Karbon Piyasası", http://www.albiyobir.org.tr/files/img_etk/cevdet_demir.pdf, E.T. 17.07.2012

DEMİRAYAK, F. : "Biyolojik Çeşitlilik-Doğa Koruma ve Sürdürülebilir Kalkınma", Tubitak (Aralık 2002), http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK–14.pdf, E.T. 17.06.2012

DEMİREL, F. (1993), İnsan Çevre ve Sorunlar, Bilim ve Teknik, C. XXVI, Sayı: 307.

DIMAS, S. (2008), "2009 İçin AB'nin Çevresel Öncelikleri", **Görünüm Dergisi**, Sayı:12

DPT (2006), 2006 Yılı Programı, http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2006.pdf, E.T. 15.02.2012

DTM (1996), "Avrupa Birliği ve Türkiye", Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği Genel Müd., 3. Baskı, Ankara.

DURMAZ, B. (2004), Avrupa Birliğinde Çevre Politikası Alanında Muhtemel Müzakere Sürecine Yönelik Gerekli Hazırlıkların Örneklerle Çalışılması, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Sektörel ve Bölgesel Politikalar Dairesi Başkanlığı, Ankara.

DURU, B. (2007), Avrupa Birliği Çevre Politikası, Avrupa Birliği Politikaları, Çağrı ERHAN, Deniz SENEMOĞLU, İmaj Yayınevi, Ankara.

DÜNDAR, Y. ve FİŞNE, M. (2001), "Avrupa Topluluğu Çevre Politikaları ve Altıncı Çevre Eylem Planı", Afyon Kocatepe Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 3 /1.

EGELİ, G. (1996), Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.

EKEMAN, E. (1998), Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Çevre Politikalarının Karşılaştırmalı İncelenmesi, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No: 53, İstanbul.

Environment DG Information Brochure (2002), An Introduction To The Directorate-General For The Environment Of The European Commission And To Sources Of İnformation On EU Environmental Policy, Office For Official Publications of The European Communities: L-2985 Luxembourg

ERDOGAN, İ. ve EJDER, N. (1997), Çevre Sorunları, Doruk Yayınları, Ankara.

ERHAN, Ç. ve SENEMOĞLU, D. (2007), Avrupa Birliği Politikaları, İmaj Yayınevi, Ankara.

ERTEN, S. (2004), Çevre Eğitimi Ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır?, Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı. Sayı 65/66. 2006/25, Ankara.

FONTAINE, P. (2006), 12 Derste Avrupa, Avrupa Komisyonu Basın ve İletişim Genel Müdürlüğü Yayınları, Brüksel

GÖKSU, V. ve DOĞRU, M. (2009), Fen Eğitiminde Çevre 5. Bölüm Bölgesel ve Yerel Çevre Sorunları Pozitif Matbaacılık, Ankara.

GÖNEN, E. (1990), Çevre Sorunları Avrupa Toplulukları ve Türkiye: Politikaların Karşılaştırılmalı İncelenmesi, İKV Yayınları, İstanbul.

GÖRMEZ, K. (2003), "Çevre Sorunları ve Türkiye", 3. Baskı, Gazi Kitabevi Tic., Ankara.

GÖRMEZ, K. (2007), Çevre Sorunları, Nobel Yayınları, Ankara.

Guidance on EIA: EIS Review (2001), Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, L-2985, June 2001

GÜLER, Ç. (1994), Çevre Sağlığının İlkeleri: Genel Bakış Açısı, Ankara.

GÜNEY, E. (2003), Çevre ve İnsan (Toplum Doğa İlişkileri), Çağtay Kitabevi, İstanbul.

GÜRAN, T. (1995), İktisat Tarihi, Acar Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.

HAKTANIR, K. (1997), Doğal Kaynak Olarak Toprak, 2.Basım, İmge Yayınevi, Ankara.

ILGAZ, T. (2005), "Türk Tekstil Sektörü Avrupa Birliği Çevre Mevzuatı'ndan Nasıl Etkilenecek?", Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası Aylık Dergisi, Sayı:301, Ocak, http://www.tekstilisveren.org.tr/dergi/2005/ocak/makale.html, E.T. 28.12.2011

KADIOĞLU, M. (2007), Küresel İklim Değişimi ve Türkiye Güncel Yayıncılık, İstanbul.

KAPLAN, A. (1997), Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları, Mülkiyeler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi No:18, Ankara.

KARABULUT, E. (2004), "Avrupa Birliği Çevre Politikaları", Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye, Turgay UZUN; Serap ÖNEN (Ed.), Seçkin Yayıncılık, Ankara

KARLUK, S.R. (2003), Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınları, 7.Basım, İstanbul.

KAYA, V.H. ve KAZANCI, E. (2009), Yıldız Takımı, Ekolojik Okuryazarlık, Aralık.

KAYIR, Ö. G. (2003), AB Çevre Politikaları, Avrupa Birliği ve Türkiye, M. Şükrü ERDEM; S.Mehter AYKIN (Ed.), Ezgi Kitabevi, Antalya.

KELEŞ, R. (1987), Türkiye'nin Çevre Politikası, T.Ç.S.V. Yay., Ankara.

KELEŞ, R. (1993)''Kentleşme Politikası'', İmge Kitabevi Yayınları, 13. Basım, Ankara.

KELEŞ, R. ve HAMAMCI, C. (1997), Çevrebilim, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

KELEŞ, R. ve HAMAMCI, C. (2002), Çevrebilim, 4. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

KELEŞ, R. ve HAMAMCI, C. (2005), Çevre Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.

KELEŞ, R., HAMACI, C. ve ÇOBAN, A., (2009), Çevre Politikası, 6. Basım, İmge Kitabevi, Ankara.

KIRIMHAN, S. (1995), "Türkiye'de Çevre Sorunları ve Çevre Politikası", Yeni Türkiye Dergisi, 1995/5.

KIŞOĞLU, M., GÜRBÜZ, H., SÜLÜN, A., ALAŞ, A. ve ERKOL, M. (2010), Environmental Literacy and Evaluation of Studies Conducted on Environmental Literacy in Turkey International Online Journal of Educational Sciences, 2 (3).

KOCATÜRK, H. (2007), Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Çevre Politikaları ve İlaç Firmalarının Uyumu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

MADEN, T. (2005), Avrupa Birliği Çevre Politikaları, Y.Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara

MPM (2000), "Sanayi İşletmelerinde Çevre Yönetim Sistemlerinin Kurulması", Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:645, Ankara.

OKTAY, Ş. (2005), Ekolojik Kentleşme ve Çevre Koruma, Ankara Lazer Ofset Matbaa, Ankara.

ÖZKAYA, Ö. (1975), Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara.

ÖZKAYA, A ve UŞAK, M. (2009), Fen Eğitiminde Çevre, (Editör: Mustafa Aydoğdu). "Çevre Kavramı ve Çevre Biliminin Tarihsel Gelişimi", Pozitif Matbaacılık, Ankara.

ÖZSABUNCUOĞLU, İ. H. (1999), The Economics of Natural Resources, University of Gaziantep Pres, Gaziantep.

TALU, N. (2006), Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'de Çevre Politikaları, Türkiye Çevre Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara

TEKEL, A. (2007), "Avrupa Birliği Katı Atık Stratejisi: Sürdürülebilir Katı Atık Yönetimi ve Türkiye", Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi, Ayşegül MENGİ(Ed), İmge Kitabevi, Ankara

TOPRAK, Z. (2003), Çevre Yönetimi ve Politikası, 2. Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir.

TORUNOĞLU, E. (2005), "Çevre Politikası ve Türkiye", AB ve Çevre Politikaları, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3653#, E.T. 11.012.2011

TUİK (2005), Hava Kirliliği, 2005–2006 Kış Sezonu, T.C Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı:87, 29 Mayıs 2005.

TUİK (2006), Çevre Göstergeleri 2000–2005, T.C Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı:88, 30 Mayıs 2006.

TUSİAD, (2002), "Avrupa Birliği Çevre Mevzuatına Uyum Süreci", Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Yay. No: TÜSİAD-T/2002-9/331.

Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi (2006), 17 Ocak 2006 Tarihinde AB Konseyi Tarafından Kabul Edilen Metin), Council Of The European Union Brussels, 17 January 2006 (OR. en), 15671/05, ELARG 91, NT 34, http://www.euturkey.org.tr/uploads/files/KOB_st15671.en05.pdf, E.T. 15.02.2012

UŞAK, M. (2007), Bölüm 1: Çevre Nedir? (Editörler: Prof.Dr. Mustafa AYDOĞDU, Yrd. Doç. Dr. Kudret GEZER), Çevre Bilimi Anı Yayıncılık, Ankara.

YAŞAMIŞ, F. D. (1989), Çevresel Yönetim ve Planlama, Lider Matbaacılık Sanayi, Ankara.

YAŞAMIŞ, F. D. (1995), Çevre Yönetiminin Temel Araçları, İmge Yayınları, Ankara.

YILDIRIM, U. ve BUDAK, S. (2005), Son Gelişmeler Işığında Avrupa Birliği Çevre Politikasında Değişimler ve Türkiye'nin Politik Yaklaşımı, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1-2, İstanbul.

İnternet Kaynakları:

http://www.iso.org.tr, E.T. 25.04.2012

http://www.tdkterim.gov.tr, E.T. 25.04.2012

http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011

http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011

http://en.wikipedia.org, E.T. 10.11.2011

http://www.proyectos.cchs.csic.es, E.T. 02.03.2012

http://www.sonbaski.com/tr/?p=6242, E.T. 24.07.2012

http://www.izmircevre.gov.tr/ default.asp?L=TR&mid=144, E.T. 25.04.2012

http://europa.eu.int/comm/environment/eia/home.htm, E.T. 25.04.2012

http://ec.europa.eu/comm/ environment/ippc/index.htm, E.T. 22.11.2011

http://europa.eu.int/comm/ environment/emas/about/summary_en.htm/, E.T. 25.04.2012

http://www.quality.co.uk/emas.htm, E.T. 22.07.2012

http://en.life-promesse.org/emas, E.T. 22.07.2012

http://ec.europa.eu/comm/environment/integr ation/structural_funds_en.htm , E.T. 14.03.2012

http://europa.eu.int/comm/environment/life/life/historyoflife. htm, E.T. 25.04.2012

http://ec.europa.eu/environment/life/about/index.htm#lifeplus, E.T. 26.07.2012

http://www.lifeplus.gov.mt/index.aspx, E.T. 27.07.2012

http://ec.europa.eu/environment/life/project/Projects/index.cfm?fuseaction=home.searchDocs, E.T. 27.07.2012

http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr, E.T. 25.04.2012

http://www.mevzuatdergisi.com, E.T. 14.02.2012

http://www.eeb.org, E.T. 22.11.2011

http://www.civitas.org.uk,E.T. 14.03.2012

http://ec.europa.eu, E.T. 22.11.2011

http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Konseyi, E.T. 25.07.2012

http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Komisyonu, E.T. 28.07.2012

http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Parlamentosu, E.T. 20.07.2012

http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Adalet_Divan%C4%B1, E.T. 22.07.2012

http://www.gurselertufan.av.tr/makaleoku.aspx?id=23, E.T. 03.04.2012

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2007ilerlemeraporu_tr.pdf, E.T. 21.07.2012

http://www.ikv.org.tr/pdfs/a6b748af.pdf, E.T. 21.07.2012

http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/ab-2008-2009-genislemestratejis i-aciklandi, E.T. 21.07.2012

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, E.T. 23.07.2012

http://www.sp.gov.tr/documents/abentegrecevreuyumstratejisi.pdf, E.T. 26.07.2012

http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=123&l=1, E.T. 28.07.2012

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, E.T. 28.07.2012

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, E.T. 28.07.2012

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, E.T. 28.07.2012

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, E.T. 27.07.2012

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, E.T. 26.07.2012

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, E.T. 25.07.2012

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, E.T. 22.07.2012

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, E.T. 27.07.2012

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, E.T. 28.07.2012

http://www.yesilgundem.net/2011/10/ab-ilerleme-raporunda-cevre.html, E.T. 01.08.2012

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, E.T. 02.08.2012

http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-cevre-alaninda-iliskiler.tr.mfa, E.T. 01.08.2012

www.mevzuat.adalet.gov.tr, E.T. 12.03.2012

www.cevreorman.gov.tr, E.T. 22.11.2011,

www.cevreonline.com, E.T. 25.04.2012

www.rega.başbakanlık.gov.tr, E.T. 22.11.2011

www.bumko.gov.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=11034&DOSYAISIM=2008-genisleme-strateji-kagidi.doc, E.T. 21.07.2012

www.ekutup.dpt.gov.tr, E.T. 14.03.2012

www.dpt.gov.tr, E.T. 25.04.2012